

SENAT
RZECZYPOSPOLITEJ
POLSKIEJ

Ірина Литвин

ЗІСТАВНА ФОНЕТИКА УКРАЇНСЬКОЇ, РОСІЙСЬКОЇ ТА ПОЛЬСЬКОЇ МОВ

Черкаси – 2018

УДК 81.41
ББК 811.16

Рекомендовано Вченою радою Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького (протокол № 2 від 17 жовтня 2017 р.)

Рецензенти:

Калько Микола Іванович – доктор філологічних наук, професор кафедри українського мовознавства та прикладної лінгвістики Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького

Пчелінцева Олена Едуардівна – доктор філологічних наук, доцент, завідувач кафедри української мови та загального мовознавства Черкаського державного технологічного ун.-ту

Відповідальний редактор:

Селіванова Олена Олександрівна – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та практики перекладу Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького

Литвин І. М.

Зіставна фонетика української, російської та польської мов. Навчальний посібник. – Черкаси: Тясмин, 2018. – 196 с.

ISBN 978-617-7499-01-4

До навчального посібника увійшли теми, в яких представлено актуальні питання сучасного зіставного мовознавства: описано зіставний метод; схарактеризовано загальні та специфічні риси систем голосних і приголосних української, російської та польської мов, фонетичних процесів в області голосних і приголосних трьох мов; орфоепічні норми, наголос в українській, польській і російській мовах, їхні графічні системи.

Кожна тема включає, крім теоретичної частини, питання для самоконтролю та різнопланові завдання, спрямовані на перевірку засвоєння студентами теоретичного матеріалу. До посібника включено короткий словник термінів; списки використаної літератури та словників, а також додатки, що містять довідкові матеріали.

Навчальний посібник адресовано студентам вищих навчальних закладів спеціальності Філологія (Переклад, Слов'янські мови).

Автор: **Литвин Ірина Миколаївна** кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії та практики перекладу Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького

ISBN 978-617-7499-01-4

Литвин І. М., 2018

Podręcznik «Fonetyka porównawcza języków ukraińskiego, rosyjskiego i polskiego» jest dostępny na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa 4.0. Międzynarodowa. Pewne prawa zastrzeżone na rzecz Iryny Lytwyn i Wydawnictwa „Tiasmyń”. Publikacja została dofinansowana ze środków finansowych otrzymanych w ramach zlecenia przez Kancelarię Senatu zadań w zakresie opieki nad Polonią i Polakami za granicą w 2017 roku. Zezwala się na dowolne wykorzystanie utworu, pod warunkiem zachowania ww. informacji, w tym informacji o stosowanej licencji, o posiadaczach praw oraz o zleceniu zadania publicznego przez Kancelarię Senatu oraz o przyznaniu dotacji na jego wykonanie w 2017 roku.

Навчальний посібник «Зіставна фонетика української, російської та польської мов» доступний за ліцензією Creative Commons Attribution 4.0. International. Певні права захищені для Литвин Ірини Миколаївни і видавництва «Тясмин». Видання співфінансовано за рахунок коштів, отриманих в рамках виконання доручення Канцелярії Сенату РП щодо завдань з опіки над Полонією та поляками за кордоном у 2017 році. Дозволяється будь-яке використання видання за умови збереження вищезазначеної інформації, включаючи інформацію про використання ліцензії, власників прав та про соціальне замовлення Канцелярії Сенату РП та надання коштів на його виконання у 2017 році.

Publikację dofinansowano w ramach projektu „Koordinacja i wsparcie wyższego kształcenia polonistycznego na Ukrainie – kontynuacja 2” realizowanego przez Fundację „Wolność i Demokracja” w 2017 roku.

Публікація співфінансована в рамках проекту “Координація та підтримка вищої полоністичної освіти на Україні – продовження 2”, реалізованого Фондом “Свобода і демократія” у 2017 році.

ЗМІСТ

Передмова.....	6
Тема: Зіставне мовознавство як лінгвістична	
галузь знань.....	10
1. Предмет, об'єкт, завдання	
зіставного мовознавства.....	10
2. Зіставний метод – основний метод	
зіставної лінгвістики.....	12
3. Зіставна фонетика як розділ зіставного	
мовознавства.....	15
Тема: Системи голосних української,	
російської та польської мов.....	19
1. Система голосних фонем української,	
російської та польської мов.....	19
2. Фонетичні процеси в області голосних	
української, російської та польської мов.....	24
3. Особливості вживання голосних звуків	
в українській, російській і польській мовах....	32
Тема: Системи приголосних в українській,	
російській і польській мовах.....	43
1. Приголосні в українській, російській	
і польській мовах.....	43
2. Фонетичні процеси в області приголосних.....	50

3. Відмінності в системі приголосних звуків української, російської та польської мов.....	55
Тема: Наголос в українській, російській і польській мовах.....	74
Тема: Графічні системи української, російської та польської мов.....	90
1. Особливості українського алфавіту.....	92
2. Специфічні риси російського алфавіту.....	93
3. Відмінності українського та російського алфавітів.....	94
4. Специфіка польського алфавіту.....	95
Тема: Фонетичний аспект перекладу.....	104
1. Транслітерація як прийом відтворення графічної форми іншомовного слова.....	104
2. Транскрипція як прийом відтворення звукової форми іншомовного слова.....	105
3. Фонографічна заміна за традицією.....	107
4. Комбінація транскрипції, транслітерації та фонографічної заміни за традицією.....	112
5. Невідповідність графічних систем мов.....	113
Фонетичні вправи.....	121
Література.....	144
Словники.....	152
Термінологічний словник.....	154
Додатки.....	162

ПЕРЕДМОВА

Вивчення зіставної фонетики й графіки української, російської та польської мов є важливим для студентів спеціальності Філологія (Переклад. Слов'янські мови), адже дає можливість глибше пізнати фонографічну природу кожної з трьох мов. Тож навчальний посібник, мета якого – формування у студентів компетенції зіставлення української, російської та польської мов на фонографічному рівні, є своєчасним й актуальним. Зазначена мета передбачає розв'язання наступних **завдань**:

- ознайомити студентів з базовими поняттями зіставного мовознавства та зіставної фонетики зокрема;
- висвітлити основні проблеми зіставної фонетики української, російської та польської мов;
- описати систему голосних і приголосних української, російської та польської мов;
- схарактеризувати фонетичні процеси в області голосних і приголосних трьох мов;
- виявити загальні й специфічні риси фонетичної та графічної систем зазначених мов;
- удосконалювати навички й уміння транскрибування слів (текстів) українською, російською та польською мовами;
- формувати навички зіставного аналізу на фонетичному рівні;
- удосконалювати навички й уміння правильної нормативної української, російської та польської вимови;
- відшліфувати навички наголошування слів трьох мов;
- формувати навички й уміння перекладу на фонографічному рівні.

Указані завдання визначають формування у студентів наступних **знань** про:

- зіставне мовознавство як наукову галузь знань;
- зіставний метод;
- спільні та специфічні риси систем голосних і приголосних української, польської та російської мов;
- спільні та відмінні фонетичні процеси в області голосних і приголосних трьох слов'янських мов;
- орфоепічні норми української, російської та польської мов;
- наголос в українській, російській і польській мовах;
- особливості графічних систем трьох мов;
- фонографічний аспект перекладу.

Оволодіння цими знаннями та їх практичне застосування обумовлюють формування у студентів **умінь і навичок**:

- зіставного аналізу слів (текстів) української, російської та польської мов на фонографічному рівні,
- української, російської та польської транскрипції,
- літературної української, російської та польської вимови,
- застосування перекладацьких прийомів на фонографічному рівні в польсько-українському та російсько-українському перекладах.

До навчального посібника увійшли теми, в яких представлено актуальні питання сучасного зіставного мовознавства; визначено основні риси зіставного методу; схарактеризовано загальні та специфічні риси систем голосних і приголосних української, російської та польської мов, фонетичних процесів в області голосних і приголосних трьох мов; орфоепічні норми; наголос, графічну систему

української, російської та польської мов; фонографічний аспект перекладу.

Теоретичним підґрунтям для розкриття загальних проблем зіставного мовознавства слугували праці О. Потєбні, Л. Щерби, А. Федорова, Й. Андерша, В. Аракіна, Л. Булаховського, А. Багмут, Т. Возного, В. Гака, О. Мельничука, Г. Іжакевич, Р. Зорівчак, Ю. Жлуктенка, В. Каліущенко, І. Корунця, М. Кочергана, Л. Лисиченка, Н. Озерової, В. Русанівського, О. Селіванової, О. Ткаченка, Н. Шумарової, В. Ярцевої й ін. Теоретичною базою зіставлення фонографічних систем трьох слов'янських мов стали роботи таких мовознавців, як Р. Аванесов, Б. Вежховська, М. Вішневський, Ф. Гужва, М. Жовтобрюх, Ю. Карпенко, А. Кравчук, Д. Осташевська, Й. Тамбор, М. Панов, Л. Прокопова, М. Плющ, І. Пономарів, В. Тихомирова, І. Савіцька, Е. Сенковська, Н. Тоцька, І. Ющук й ін.

Кожна тема включає, крім теоретичної частини, питання для самоконтролю та різнопланові завдання, спрямовані на перевірку засвоєння студентами теоретичного матеріалу. До посібника включено короткий словник термінів; списки використаної літератури та словників, а також додатки, що містять довідкові матеріали.

Навчальний посібник адресовано студентам вищих навчальних закладів спеціальності Філологія (Переклад. Слов'янські мови).

Авторка висловлює щиру вдячність відповідальному редактору посібника – доктору філологічних наук, професору, завідувачу кафедри теорії та практики перекладу Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького **Олені Селівановій**; рецензентам: доктору філологічних наук, професору Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького **Миколі Кальку**, доктору філологічних наук, доценту, завідувачу

кафедри української мови та загального мовознавства Черкаського державного технологічного університету **Олені Пчелінцевій**; консультанту з польської мови – директору Полонійного центру Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького, кандидату філологічних наук, доценту **Лілії Потапенко** за доброзичливу критику, конструктивні зауваження та допомогу в написанні посібника.

Тема: ЗІСТАВНЕ МОВОЗНАВСТВО ЯК НАУКОВА ГАЛУЗЬ ЗНАНЬ

Зміст

1. Предмет, об'єкт, завдання зіставного мовознавства.
2. Зіставний метод – основний метод зіставної лінгвістики.
3. Зіставна фонетика як розділ зіставного мовознавства.

1. Предмет, об'єкт, завдання зіставного мовознавства

Зіставне мовознавство (рос. сопоставительное языкознание) як окрема галузь остаточно сформувалася у 60-ті роки ХХ ст., хоч елементи зіставлення санскриту з розмовним мовленням спостерігалися ще в давньоіндійській граматиці Паніні (IV ст. до н. е.), а перші граматики європейських мов епохи Відродження ґрунтувалися на зіставленні з давніми граmaticами грецької чи латинської мов, які в свою чергу також містили елементи порівняння грецької та латини (приміром, граmatica М. Варрона та праця Макробіуса 400 р. до н. е.) [див.: Селіванова 2011, с. 180].

Зіставлення різних мов було проведено німецькими дослідниками В. фон Гумбольдтом (з метою створення типологічної класифікації), А. Шлегелем й А. Шлейхером (з метою диференціації синтетичних й аналітичних мов), а також Ф. Шлегелем (досліджував опозиції флективних і нефлективних мов). Проблеми зіставного мовознавства

представлено в працях представника Женевської школи Ш. Баллі початку ХХ ст., який зіставляв французьку й німецьку мови, та празьких лінгвістів В. Матезіуса, В. Скалічки й М. Трубецького.

Проблеми зіставного мовознавства обговорювалися у працях Л. Щерби (зіставлення фонологічних систем французької та російської мов), Є. Поливанова (зіставна граматики російської й узбецької мов), М. Марра, О. Смирницького, пізніше у роботах В. Ярцевої, В. Аракіна, В. Гака, Є. Розенбліта, К. Крушельницького, А. Федорова, Г. Брутяна, Л. Булаховського, В. Русанівського, Ю. Жлуктенка й ін. В українському мовознавстві проблематика зіставного мовознавства в різних аспектах розроблялася Т. Возним, О. Мельничуком, Й. Андершом, Н. Шумаровою, А. Багмут, Н. Озеровою, М. Кочерганом і його школою, Л. Лисиченко, Р. Зорівчак, О. Ткаченком, В. Каліущенком, І. Корунцем й ін. [див.: Селіванова 2011, с. 180].

Термін *зіставне мовознавство* вживається в широкому й вузькому значенні: перше охоплює порівняльно-історичне, ареальне, типологічне мовознавство, перекладознавство, у вузькому розумінні терміна контрастивне мовознавство і є зіставним мовознавством [Кочерган, с. 7–8].

У зарубіжній лінгвістиці вживається термін «конфронтативне мовознавство», що використовується як дублет зіставного мовознавства, хоч К. Джеймс і Г. Гельбіг заперечують таке отождоження й розрізняють контрастивну лінгвістику як таку, що досліджує розбіжності між мовами, а конфронтативну – як таку, що вивчає відмінності та подібність. Контрастивістику та конфронтативне мовознавство розмежовують за належністю першої до прикладних дисциплін, другого – до теоретичних галузей. Проте більшість лінгвістів схиляються до того, щоб ото-

тожнити наведені три терміни і використовують термін *зіставне мовознавство* [Селіванова 2011, с. 180].

Зіставне мовознавство – галузь мовознавства, спрямована на синхронічне дослідження спільних і специфічних рис зіставлених мов на всіх рівнях незалежно від їхньої спорідненості.

Об'єктом зіставного мовознавства є зіставлені мови або їхні явища чи одиниці.

Предмет зіставного мовознавства – це спільне та специфічне в цих мовах. Спільні ознаки мов або їхніх явищ названо відповідниками, або кореспонденціями. Специфічне підлягає опрацюванню в ракурсі категорії контрастивності (В. Гак) або мовного контрасту (В. Нерознак), тобто специфічної особливості однієї мови в зіставленні з іншою.

Зіставне мовознавство має прикладне лінгводидактичне і перекладознавче спрямування; виконує широкий спектр теоретичних і практичних завдань; дає змогу глибше пізнати природу кожної з мов, що зіставляються.

2. Зіставний метод – основний метод зіставної лінгвістики

Основним методом зіставного мовознавства є зіставний, що ґрунтується на загальному механізмі порівняння двох мов.

Операцію порівняння використовують також:

- *порівняльно-історична лінгвістика* у вигляді порівняльно-історичного методу, що вивчає генетичну спільність мов у їх розвитку;

- *ареальна лінгвістика* як галузь соціолінгвістики, яка розглядає вторинну спорідненість мов, мовні союзи незалежно від їхньої генетичної спільності;

- *лінгвістична типологія*, яка встановлює мовний тип із метою класифікації мов світу шляхом типологічного аналізу.

Засадничі принципи зіставного методу було представлено в роботах Ш. Баллі, празьких лінгвістів В. Матезіуса, В. Скалічки та М. Трубецького. Першими зразками зіставного методу дослідники вважають книгу К. Гренджента, присвячену звуковим системам англійської та німецької мов (1892 р.) або книгу представника Анн-Арборської школи етнолінгвістики (Мічиган, США) Р. Ладо «Лінгвістика крізь межі культур» (1957 р.). В американській етнолінгвістиці методики контрастивного аналізу були представлені у працях Е. Сепіра та Б. Уорфа, Дж. Гринберга здебільшого в типологічному ракурсі. У СРСР проблематика зіставного методу обговорювалася у працях Л. Щерби, Є. Поливанова, М. Марра, О. Смирницького, пізніше у роботах В. Ярцевої, В. Аракіна, В. Гака, Є. Розенбліта, К. Крушельницького, А. Федорова, Г. Брутяна, Л. Булаховського, В. Русанівського, Ю. Жлуктенка й ін.) [Селіванова 2011, с. 183].

Зіставний метод – основний метод контрастивної лінгвістики, спрямований на вияв спільних і специфічних рис зіставлюваних мов на всіх їх рівнях, а також в мовленні та тексті.

Рівнями аналізу визнаються підсистеми мовної системи (Е. Косеріу), а також семіотичні рівні форми, значення та дистрибуції як контекстуального оточення слова, так і його використання у певних ситуаціях.

Зіставний аналіз мов насамперед передбачає визначення критерію, еталона зіставлення, який повинен ґрунтуватися на принципі однопорядкової й однорівневої конфронтації. На кожному рівні встановлюються свої об'єкти зіставлення:

- на фонетичному рівні: системи фонем або їх диференційних ознак,
- на лексичному рівні: значення лексем,
- на морфологічному рівні: функції форм і граматичні категорії,
- на синтаксичному рівні: позиційні схеми та структури речень тощо.

Таким чином, об'єктом зіставного аналізу можуть бути фонемні, склади, лексичні одиниці, граматичні категорії, номінативні структури, синтаксичні конструкції, тексти тощо.

Вибір критерію, еталона зіставлення, методики зіставного аналізу залежить від мовного рівня обраних об'єктом одиниць, їхній опис подаємо за О. Селівановою.

Фонетичний рівень зіставлення мов оперує особливостями артикуляційної бази мов і списком диференційних ознак фонем.

Генеративна граматики пропонує як еталон зіставлення глибинні структури, сформовані за універсальними правилами вродженої бази лінгвістичних знань. Порівняння на основі цих структур поверхневих структур у двох мовах дає змогу встановити властиві цим мовам правила трансформації й обмеження на них.

На словотворчому рівні пропонуються критерії словотвірних типів, формантів, ономазіологічної структури, внутрішньої форми.

На лексичному рівні широко застосовується як критерій компонентний склад значень порівнюваних еквівалентів, що є підґрунтям мікролінгвістичної методики зіставлення К. Джеймса та Дж. Кетфорда. Функціональна лінгвістика дає змогу зіставити категорійну ієрархію мов і засоби її репрезентації шляхом методики польового моделювання, критерієм якої є інваріантна домінанта полів (сміслової функція).

Когнітивне спрямування зіставних досліджень зумовлює використання критерію концептуалізації (специфіки етноконцептів, що виявляються в мові й мовленні). Зокрема, одним із концептуальних фрагментів, який представлений у багатьох зіставних дослідженнях, є пропозиційна інформація, що корелює із предикатно-актантними рамками, універсальними глибинними відмінками [Селіванова 2011, с. 182–183].

Зіставний метод застосовується з різною **метою**:

- поглиблення знань про одну з мов на тлі іншої,
- вияву особливостей взаємодії мов у процесі оволодіння іноземною мовою,
- установлення характерологічних рис сімей і груп мов,
- прогнозування інтерференції мов,
- систематизації оптимальних засобів оволодіння іншою мовою тощо.

Вагомими, на думку О. Селіванової, є також лінгвостатистичні методика зіставного мовознавства. Зіставлення текстів передбачає залучення методик контекстуально-інтерпретаційного та прагматичного аналізів, які доповнюють зіставлення оригіналу й перекладу на підставі різних типів еквівалентності, адекватності й т. ін. [Селіванова 2011, с. 182–183].

3. Зіставна фонетика як розділ зіставного мовознавства

Основними розділами зіставного мовознавства, пов'язаними з мовними рівнями, є зіставна фонетика та графіка, зіставна граматики (морфологія й синтаксис), зіставна лексикологія й фразеологія, зіставна стилістика.

Фонетика (від гр. *phōnētikós* – звуковий, голосовий) –

1) звукова будова мови;

2) розділ мовознавства, який вивчає звукову будову мови з огляду на акустичну й артикуляційну природу одиниць мовленнєвого потоку (звуків, складів, фонетичних слів, синтагм, фраз), а також інтонаційних засобів їхнього функціонування.

Фонологія (від гр. *phōnḗ* – звук і *lógos* – слово) – розділ мовознавства, який вивчає функціонально значиму систему найменших одиниць звукового рівня мови (фонем), їхній зв'язок з іншими мовними одиницями та звуками як одиницями мовлення, установлює принципи визначення фонемного складу мови. Фонологію називають функціональною (соціальною) фонетикою.

Звуки різних мов характеризуються й зіставляються як в акустично-артикуляційному, так і функціональному аспектах, то ж виокремлюють зіставну фонетику та зіставну фонологію.

Зіставна фонетика – розділ зіставного мовознавства, що порівнює звукові будови мов. Предметом зіставлення є акустичні й артикуляційні властивості звуків мов, а також специфіка просодичних (наголосу, тону, інтонації) засобів, що відіграє важливу роль у засвоєнні норм вимови рідної мови та вивченні орфоєпії іноземної мови.

Зіставна фонологія – розділ зіставного мовознавства, який вивчає особливості фонологічних систем зіставляваних мов [Кочерган 2006, с. 108]. Предметом її вивчення є фонемні зіставляваних мов (їхні загальні та специфічні риси).

На фонографічному рівні об'єктами зіставлення є: системи фонем (диференційні ознаки фонем), склади, звуки, букви тощо.

Фонема – найкоротша, неподільна звукова одиниця мови, що служить для розрізнення слів, словоформ і мор-

фем (за Р. Аванесовим). У мовленні фонема реалізується у **звуках** (фонах). Одній фонемі можуть відповідати кілька реалізацій (алофонів), які не можуть вживатися в одній позиції.

Література

1. Кочерган М. П. Основи зіставного мовознавства: підручник / М. П. Кочерган. – К. : Академія, 2006. – 424 с.
2. Новое в зарубежной лингвистике. Контрастивная лингвистика. – Вып. 25. – М., 1989.
3. Селіванова О. О. Когнітивний аспект зіставних ономасіологічних досліджень // Проблеми зіставної семантики: Зб. наук. ст. – К., 1999. – С. 24–25.
4. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2011. – 844 с.
5. Сопоставительное исследование русского и украинского языков / Под ред. Г. П. Ижакевич. – К. : Наукова думка, 1975. – 285 с.

Завдання для самостійної роботи

1. Підготуйте відповідь на питання: «Місце зіставного мовознавства в системі наук», законспектувавши: Кочерган М. П. Основи зіставного мовознавства: підручник / М. П. Кочерган. – К. : Академія, 2006. – С. 15–20.

Питання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте зіставне мовознавство як наукову галузь.
2. Назвіть об'єкт і предмет зіставного мовознавства.
3. Які завдання стоять перед зіставним мовознавством?
4. Охарактеризуйте зіставний метод.
5. Назвіть об'єкти зіставлення в залежності від мовного рівня.
6. З якою метою застосовується зіставний метод?
7. У яких науках використовується операція порівняння?
8. Яке місце займає зіставне мовознавство в системі наук?
9. Назвіть учених, чії праці слугували становленню та розвитку зіставного мовознавства.
10. У роботах яких учених представлено засадничі принципи зіставного методу?

Тема: СИСТЕМА ГОЛОСНИХ В УКРАЇНСЬКІЙ, РОСІЙСЬКІЙ І ПОЛЬСЬКІЙ МОВАХ

Зміст

1. Голосні української, російської та польської мов.
2. Фонетичні процеси в області голосних української, російської та польської мов.
3. Особливості вживання голосних звуків в українській, російській і польській мовах.

1. Голосні української, російської та польської мов

Голосні (рос. *гласные*, пол. *samogłoski*) – це звуки, утворені музикальним тоном і голосом, що виникають в гортані в результаті ритмічних коливань напружених голосових зв'язок. До основних тону й голосу приєднуються обертони – низка тонів, які виникають в порожнинах глотки та роту й надають кожній голосній особливого тембру.

В українській мові **6** голосних фонем: /**а, о, у, е, і, и**/.

У російській **5** голосних фонем: /**а, о, у, э, и**/ (6, коли **ы**) вважають окремою фонемою, слідом за представниками Санкт-Петербурзької фонологічної школи Л. Щерби).

У польській мові до самостійних голосних фонем відносять /**а, о, u, i, e, ɔ**/; [**ɨ**](**y**) вважають варіантом фонемі |**i**|, що може вживатися тільки після твердих приголосних; |**ɛ**| (е-носове) польські лінгвісти називають потенційною фонемою. Питання визнання звуків [**i**] й [**ɨ**] як алофонів однієї фонемі /**i**/ або як двох самостійних фонем є дискусійним. Звуки [**i**] й [**ɨ**] ніколи не виступають в однакових позиці-

ях: [i] трапляється тільки після м'яких приголосних, [i] тільки після твердих (виключаючи позиції після [k] і [g]), також [i] відсутній в позиції абсолютного початку слова. Тому часто звук [i], що характеризується обмеженим числом можливих позицій у слові, розглядається як варіант фонему /i/, яку приймають за основну [Тихомирова 2005, с. 9; Rothstein, с. 687]. Проте висока частотність вживання [i] та можливість його вимови в ізоляції дає підставу дослідникам вважати і самостійною фонемою [Nagórko, с. 33–34].

Голосні класифікують за такими артикуляційними особливостями:

- участю губ (лабіалізовані (огублені) // нелабіалізовані (неогублені));
- ступенем підняття язика (підняттям (піднесенням)) і ступенем звуження порожнини рота;
- місцем підняття язика (рядом);
- участю м'якого піднебіння разом з увулою (носові / неносові).

Укр. |a| нелабіалізована, низького підняття, **заднього ряду**; за шириною відкриття рота: широка, відкрита: укр. *сад, сядь, капля, трава, слава, парта, яблуна, абрикоса, м'ята, м'яч*. Рос. |a| нелабіалізована, низького підняття, **середнього ряду**; широка, відкрита: рос. *сад, капля, трава, слава, парта, абрикос, яблоня, мята, мяч*. Пол. |a| нелабіалізована, низького підняття (niska), **середнього ряду** (środkowa); відкрита (otwarta), неносова (ustna): *matka, gra, mak, Anka, Agata, mapa* («fonem |a| – otwarty, niski, ustny, realizowany najczęściej przez głoski: [a] ([rak], [lato]), [ã] ([ćasto]), niekiedy lekko nazalizowane» [Wierzchowska, с. 156]).

Укр. |e| – неогублена, середнього підняття, ближча до **середнього ряду**, середня за шириною відкриття рота. Рос. |э| – неогублена, середнього підняття, **переднього**

ряду; середня за шириною відкриття рота. Пор.: укр. *пень, день, небо* // рос. *пень, день, небо*. В українській мові |e| не пом'якшує приголосні (вони вимовляються твердо), в російській пом'якшує: укр. *дерево, село, небеса* // рос. *дерево, село, небеса*. Пол. |e| – неогублена, **середньо-нижнього** підняття, **переднього** ряду; відкрита, неносова; в мовленні реалізується звуком [e]: *ten (moj), cena, arena*; [ɛ̃] [śéc] («fonem |e| – otwarty, średni, przedni, ustny, realizowany przez głoski [e, ɛ̃], czasem nazalizowane» [Wierzchowska, s. 158]).

Рос. |и| – неогублена, високого підняття, переднього ряду; вузька за шириною відкриття рота: рос. *тигр, листик, лисица*. Укр. |і| акустично не відрізняється від російської |и| (неогублена, високого підняття, переднього ряду; вузька); проте вони відрізняються за походженням, тому не вживаються в одних і тих слов'янських коренях. Пор.:

- укр. *піч* (рос. *печь*), укр. *камінь* (рос. *камень*), укр. *сіно* (рос. *сено*), укр. *літо* (рос. *лето*), укр. *січ* (рос. *сечь*). Українська |и| та відповідна їй рос. |e| походять з Ъ (ять).

- укр. *дім* (рос. *дом*), укр. *кіт* (рос. *кот*), укр. *сіль* (рос. *соль*), укр. *віл* (рос. *вол*), укр. *голівка* (рос. *голова*). Українська |і| та відповідна їй рос. |o| походять із загальнослов'янської фонемі |o| в закритому складі (пор.: у відкритому складі укр. *дому, ката, солі, вола, голова*).

Пол. |i| – неогублена, високого підняття, переднього ряду; вузька за шириною відкриття рота, неносова; в мовленні реалізується звуком [i]: *istota, iskra, izba, wiza, kit, pisk* («fonem |i| – otwarty, sylabiczny, wysoki, przedni, ustny, realizowany za pomocą głosek: [i] ([śivy], [nōši]), w nagłosie absolutnym lub po innej samogłosce poprzedzany często przez element ['] lub [ʹ] ([ʹigʲa], [doʹ igrać śę]) oraz przez głoskę y ([ty], [byu]), niekiedy nazalizowaną» [Wierzchowska, s. 158]).

В укр. **[и]** злилися давні звуки [i], [i]: рос. *сын, сидеть* // укр. *син, сидіти* [Гужва, с. 51]. Укр. **[и]** **високо-середнього** підняття, **переднього** ряду; вузька за шириною відкриття рота. Рос. **[ы]** **високого** підняття, **середнього** ряду; вузький. Пол. **[i]** – варіант фонемі [i] – неогублений, неносовий, **високо-середнього** підняття, **переднього** ряду; вузький за шириною відкриття рота. Від рос. [ы] польський звук **[i]** відрізняється переднішим і низчим творенням: *syn* // *сын* // *син*.

Укр. та рос. **[у]**; пол. **[u]** – лабіалізована (огублена), високого підняття, заднього ряду; вузька за шириною відкриття рота: укр. *урок, урюк, юшка, рука, вузький, думка* // рос. *утюг, тюль, юла, супруг, стул* («fonem [u] – otwarty, wysoki, tylny, ustny, realizowany przez głoski: [u] ([usta], [vus], [tu]), [ü] ([jüš]), czasem nazalizowane» [Wierchowska, с. 157]). У польській мові фонема **[u]** реалізується одним звуком **[u]**, проте позначається двома літерами: **u** – відкрите (пол. **u** otwarte: *kurs*) та **ó** – закрите (пол. **u** zamknięte: *ogórek*) (див.: додаток 3).

Укр. та рос. **[о]** – лабіалізована, **середнього** підняття, заднього ряду; вузька за шириною відкриття рота: укр. *сорока, ворона, сором, молоток, сорок* // рос. *сорока, ворона, сам, молоток, топор*. Рос. **[о]** часто вживається після м'яких приголосних: *лен, мед, сестры, слезы, свекла, поселок, весельй, пестрый, тертый, легкий, елка*; укр. **[о]** в такій позиції вживається нечасто: *тьохкати, тіньовий, осьовий, польовий, льон, льох*. Пол. **[o]** – лабіалізована, **середньо-нижнього** підняття, заднього ряду; вузька за шириною відкриття рота: *dom* («fonem /o/ – otwarty, średni, tylny, ustny, realizowany przez głoski: [o] (*kot, oko*), [ó] ([*góść*]), niekiedy nazalizowane» [Wierchowska, с. 157]). ! Від російського та українського **[о]** пол. **[o]** відрізняється більшою продвинутістю вперед і меншою лабіалізацією.

!!! Польська мова – єдина серед слов'янських мов – зберегла носові голосні. Польські голосні різняться за участю в артикуляції м'якого піднебіння разом з увулою (пол. ze względu na układ podniebienia miękkiego wraz z języczkiem):

- носові (nosowe) – |ɔ|, |ɛ|;
- неносові (ustne) – |a|, |e|, |i| (y), |o|, |u|.

Таблиця 1.

Артикуляційна схема голосних української мови

Ряд		передній	середній	задній
підняття	високе	і		у
	високо-середнє	и		
	середнє	е		о
	низьке			а

Таблиця 2.

Артикуляційна схема голосних російської мови

	Передний ряд	Середній ряд	Задний ряд
Верхній під'єм	и	ы	у
Середній під'єм	э		о
Нижній під'єм		а	
	Нелабиализованные		Лабиализованные

Таблиця 3.

Артикуляційна схема голосних польської мови

	Передні		Середні	Задні	
	Оральні	Назальні		Оральні	Назальні
Високі	і		і	u	
Середні	ε	ẽ		ɔ	õ
Низькі			а		

Пол. |ɸ| ([ɔ̃]) – нелабіалізована, носова, заднього ряду: *dąb* (дуб), *sąd* (суд) («fonem |ɸ| – otwarty, średni, tylny, nosowy, realizowany przez głoski: [ɔ] (*[vɔʃ]*, *[idɔ]*), [ɔ̃] (*[śɔʃć]*)); niekiedy przez sekwencje głosek: [ɔ̃, ɔ̃] (np. w wymówieniach *[śɔ̃ʃć, śɔ̃ʃć]*)» [Wierzchowska, c. 159]).

Пол. |ɛ| ([ɛ̃]) – нелабіалізована, носова, переднього ряду: *pięć* (п'ять), *mięso* (м'ясо) («fonem |ɛ| – otwarty, średni, przedni, nosowy, realizowany przez głoskę [ɛ] (*tɛ, kɛs*), [ɛ̃] (*śɛ*), niekiedy przez sekwencje: [ɛ̃, ɛ̃] (*[gɛ̃ś, gɛ̃ś]*)» [Wierzchowska, c. 159]).

Назальні голосні [ɛ̃] та [ɔ̃] мають тенденцію до дифтонгізації (до [ɛ̃ũ] та [ɔ̃ũ]).

2. Фонетичні процеси в області голосних української, російської та польської мов

Фонем – це узагальнені звукові одиниці системи мови.

Фонем у мовленні представленні **звуками**.

Звуки мовлення – це конкретні представники фонем у мовленнєвому потоці.

Орфоенія (від гр. *orthós* – правильний і *épos* – мовлення) – 1) сукупність норм вимови певної мови; 2) розділ мовознавства, що вивчає норми літературної вимови.

В українській, російській і польській мовах голосні звуки найчіткіше вимовляються під наголосом (сильна позиція голосних фонем): укр. *мак, том, дуб, дим, сік, тема* // рос. *мак, том, дуб, был, мел* // пол. *pan, woda, Bug, kino, syn, chleb, język, książka*.

У ненаголошеному положенні сила та довгота голосних звуків зменшується (слабка позиція голосних фонем).

Вимова українських, російських і польських ненаголошених голосних суттєво відрізняється.

Для ненаголошених голосних звуків російської мови характерна **редукція**.

Редукція голосних (рос. редукция гласных) – ослаблення артикуляції ненаголошених голосних звуків і зміна їхнього звучання.

Редукована (рос. редуцированная) голосна вимовляється коротше від наголошеної, з меншою силою, з нечіткою артикуляцією.

На першому ступені редукції (1-ий склад перед наголошеним і на початку слова) рос. **э, а** після м'якого приголосного реалізуються звуком [и^ɤ]: *[в'и^ɤ]сна́, с[в'и^ɤ]то́й, [п'и^ɤ]та́к, п[чи^ɤ]ла́, [чи^ɤ]сно́к, [ч'и^ɤ]ди́т.*

! Російська літературна вимова **і-каюча**.

У російській мові фонема **о**, **а** після твердих приголосних в окреслених позиціях вимовляються як **а** – **оглушений** (у транскрипції [ʌ]): рос. *[ʌ]блака́, [ʌ]се́нный, [ʌ]хота́, р[ʌ]га́, к[ʌ]са́, п[ʌ]то́к, н[ʌ]со́к, пл[ʌ]то́к, к[ʌ]то́к, к[ʌ]ла́ч, к[ʌ]те́л, [ʌ]рбу́з, [ʌ]мба́р.*

! Російська літературна вимова **акаюча**.

В українській мові в цих позиціях фонема **а** реалізується звуком **[а]**; фонема **о** вимовляється як **[о]**, тільки трохи коротший, ніж під наголосом: пор.: укр. *тр[а]ва́, с[а]ла́т, [а]тле́т, в[о]да́, р[о]са́* – рос. *тр[ʌ]ва́, с[ʌ]ла́т, [ʌ]тле́т, в[ʌ]да́, р[ʌ]са́.*

!!!Українській мові, на відміну від російської, а також білоруської, не властиве «акання».

В українській мові **о** в складі перед наголошеними **[у]**, **[і]** вимовляється наближено до **[у]**: – [о^ʏ]: *[зо^ʏ]зу́ля, [мо^ʏ]ту́зка, [по^ʏ]ду́шка, [ко^ʏ]ту́шка, [го^ʏ]лу́бка, [ло^ʏ]пу́х, [ко^ʏ]жу́х, [ко^ʏ]лу́н, [ро^ʏ]зу́мний; [до^ʏ]рі́жка, [со^ʏ]пі́лка.* У мовленні українським ненаголошеним **о** й **у** власти-

ва більше огублена артикуляція, ніж російським і польським.

На другому ступені редукції (у всіх ненаголошених складах перед наголошеним, крім першого, й у всіх ненаголошених складах після наголошеного складу) російські фонemi |о, а, э| після твердих приголосних (у тому числі після шиплячих і ц) реалізуються редукованим звуком [ъ], після м'яких – [ь]: рос. *голова* [г'ъл'в'а], *пéрец* [п'э'р'ъц]. Пор.: укр. [молокó] – рос. [м'ъл'кó], укр. [молод'эц'] – рос. [м'ъл'д'эц].

В українській мові ненаголошені [е] і [и] в мовленнєвому потоці зазнають деяких незначних змін:

- [е] в ненаголошеній позиції вимовляється як [е] з наближенням до [и]: [в'е^исна]. Пор.: укр. [д'ере^иво] – рос. [д'эр'ъв'ъ]. Зазвичай вимовляється: [е^и] – перед складом з [е, а, о]: [б'е^ир'эза], [в'е^исна]; [и^е] – перед складом з [у, и, і]: [в'и^ес'іл':а]. Для того щоб український ненаголошений [е] не перетворювався на російський [и/э] чи російський [и], треба стежити за тим, щоб [е] зберігав свою відкриту вимову, щоб приголосні перед ним не пом'якшувалися, для цього треба трохи подовжувати його вимову [див.: Тоцька 1976].

- ненаголошена [и] вимовляється з наближенням до [е]: [ди^ер'эктор]; [зи^ема]; [ди^етина], [ли^емон], [ли^еман].

Російські [и, ы, у] вимовляються найчіткіше в наголошеному складі, а в першому перед наголошеним і на початку слова звучать так само, тільки трохи коротше, з меншою силою та чіткістю: рос. [м'ир], [с'ыр], [тур]; [п'ил'а], [д'ыр'а], [тур'а]. В інших ненаголошених складах [и] змінюється на голосний переднього ряду високо-середнього підняття, [ы] – на звук з вищим підняттям язика: [л'ут'ик], [вы]ходить.

В українській мові на слух зміни [а], [у], [і] в ненаголошених позиціях майже непомітні: укр. *фáрба*, *парасóля*, *пóсуд*, *лусká*, *сідло*, *вікно*. Н. Тоцька зауважує, що найголо-

вніше під час вимови ненаголошених голосних в українській мові – це не скорочувати їх надмірно й **вимовляти всі склади повнозвучно, з рівномірним напруженням усіх голосних** [див.: Тоцька 1976].

!!! Більшість українських фонетистів (О. Пономарів, Н. Тоцька, І. Ющук) зазначають, що, незважаючи на цілком закономірні деякі якісні та кількісні зміни, основна особливість українського вокалізму полягає в тому, що ненаголошені голосні різко не відрізняються своєю вимовою від наголошених, і всі складові голосні української мови в усіх позиціях зберігають повнозвучну вимову, а також (за нечисленими, порівняно, винятками) й свою якість і в ненаголошених складах. Різке скорочення, ослаблення, напів-глуха вимова голосного – нетипове для української мови явище.

!!! У польській мові немає якісної редуції ненаголошених голосних: *ryba, salata, pomarańcza, kapusta*.

! Польські наголошені голосні коротші від російських наголошених, тому не розтягуються під час вимови: *jabłko, masło, wtorek, lody, wino, piwo, herbata, cytryna, bulka, kurczak, bluzka*.

Польські наголошені голосні [а, u, e] вимовляються подібно до відповідних наголошених звуків української мови: *prawda, farba, grunt, дума, ekran, etap, nerw*.

Польський [o] звучить інакше, ніж український [o]. Укр. [o] сильно огублений звук і наближається до укр. звука [y] (*доріжка, кожух*). Пол. [o] менше огублений і наближається у вимові до [a] [Кравчук, с. 22]: *owoc, nos, sok, wok, proso, kompot, kosmos, prorok, dobro, drogo, krok, kort, mrok, prosto*.

Польський звук [i] та український [и] звучать порізному. Польський [i] наближається за артикуляцією до [e] [Кравчук, с. 22]: *wy, ty, psy, cytryn, grzywna*.

Акомодація (рос. аккомодация) – зміна одного звука під впливом іншого, сусіднього, що виявляється в част-

ковому пристосуванні сусідніх звуків, – прогресивна та регресивна, характерна для трьох мов. М. Кочерган зазначає, що явище **акомодації** – комбінаторної зміни, яка полягає в частковому пристосуванні артикуляції суміжних приголосної й голосної – поширене в слов'янських мовах, зокрема в українській і російській. В українській і російській мовах голосні акомодуються приголосними [див. Кочерган 2006, с. 120]. Після м'яких, перед м'якими й між м'якими приголосними **непередні** голосні звуки стають більш передніми: укр. *люк, льон, м'ять, п'ять*; рос. *мята, мяч, мать, лед, поле, путь, тюк, люди*. Перед м'якими й між м'якими приголосними **передні** голосні звуки стають більш високими, вузькими й напруженими: укр. *тінь, кінь, день*; рос. *семь, олень, мель, пить, лить*. Це явище характерне і для польських голосних: *jajko*.

В українській і російській мовах голосні звуки [а], [о], [у] можуть вживатися і після твердих (*мати, барабан, сокіл, лоно, будка, вудка*), і після м'яких (*лялька, льон, любисток, люття*) приголосних, укр. [и], пол. [і] – лише після твердих (*тин, млин, риба, сир; ту, ірус*).

Особливості польського вокалізму.

!!! Наявність **носових** (пол. *nosowe*) голосних – [ɛ̃] (є), [ɔ̃] (о), які утрачено у всіх інших живих слов'янських мовах: *dąb* (дуб), *sąd* (суд), *pięć* (п'ять), *mięso* (м'ясо). Носові голосні (пол. *nosówki*) вживаються часто на місці російського або українського [у]: *maż* – муж, *meżowie* – мужья, *reka* – рука, *rak* – рук.

- Польські носові вимовляються із запізненням носового призвуку (на протипагу французьким, де призвук вимовляється одночасно з основним звуком). Тож артикуляційною особливістю польських носових голосних є неспівпадіння за часом основної (ротової) і носової ар-

тикуляції: носовий резонанс починається з запізненням і триває довше (асинхронна вимова): *dąb* [domp], *jądro* [jɔndro], *męty* [menty]. Синхронна вимова має місце, коли носові стоять перед щільними твердими [s, z, ś, ź, x, f, v]: *brząz* [brɔs], *mężczyzna* [męʂczyzna], *gąszcz* [gɔʂç].

- [ɔ̃] (ą) за вимовою середній між [ou], [он] або [ом].
- [ɛ̃] (ę) звучить як звичайний [e] з носовим призвучком в кінці – середній між [eу], [ен] або [ем].

!У сучасній польській мові в залежності від позиції у мовному потоці носові голосні вимовляються по-різному:

- Власне носові голосні (з носовим резонансом) – лабіалізований голосний заднього ряду [ɔ̃] і нелабіалізований голосний переднього ряду [ɛ̃] – вимовляються лише перед наступним щільним приголосним, а голосний [ɔ̃] – також і в абсолютному кінці слова: *język* [ˈjɛzyk], *wyjawszy* [vuˈjɔvʂy] (дієприслівник *витягнувши*), *węch* [ˈvɛx] (*нюх*), *związek* [ˈzvʲɔzɛk] (*зв’язок*), *dają* [ˈdajɔ] (*дають*) тощо. Вимова голосного [ɛ̃] з легким носовим резонансом у кінці слова обов’язкова лише в зразковому сценічному мовленні. У звичайній розмовній практиці на цьому місці вимовляється звук [ɛ̃] із послабленою назальністю, або зовсім без неї (є неносове).

- Перед губними приголосними й африкатами з’являється сполучення неносових чистих голосних [o], [e] і носового приголосного, що співпадає за місцем творення з наступним приголосним – губним або африкатою: [m] перед губними: *trąba* [ˈtromba] (*труба*), *zęby* [ˈzɛmby] (*зуби*), [n] перед передньоязиковими ([ń] перед м’якими передньоязиковими): *kąt* [ˈkɔnt] (*куток*), *w kącie* [ˈfkɔńce] (*в кутку*) й задньоязиковий носовий [ɔ̃] чи [ɛ̃] перед задньоязиковими: *bąk* [ˈboŋk], *ręka* [ˈreŋka] (*рука*), *ręki*

[ˈrɛʷkʲi] (руки (род. в.) (так звана «розщеплена» вимова – wymowa rozszczepiona).

- У позиції перед **l** і **ł** зазвичай вимовляється чистий неносовий голосний [o], [ɛ] (без назальності): *zginął* [ˈzgʲinoɯ] (він загинув), *zginęła* [ˈzgʲineɟa] (вона загинула). У невимушеному розмовному мовленні так само вимовляється й останнє **ɛ** [Тихомирова].

- У сучасній літературній вимові існують й інші носові голосні, що вимовляються за участі носового резонатора. Подібним чином можуть вимовлятися в запозичених словах **a**, **e**, **o**, **i**, **y**, **u** в позиції перед сполученням, що складається із носових **m**, **n** зі щілинним приголосним: *kwadrans* [ˈkvadrɔ̃s] (15 хвилин), *sens* [ˈsɛ̃s] (сене / суть), *inżynier* [iˈʒynʲer] (інженер), *rynstok* [ˈrỹstok], *munstuk* [ˈmɯ̃stuk].

!!! Польські лінгвісти визнають **a** (о носове) самостійною фонемою, а **ɛ** (е носове) – потенційною фонемою. Інші ж носові голосні є лише вимовними варіантами відповідних сполучень голосних із носовими приголосними.

!!! Польський голосний **[i]** вимовляється широко розтягнутими губами, отвір, що утворюється під час вимови, має бути вузьким. Звук **[i]** пом'якшує попередній приголосний: *kiwi*, *mini*, *pić*, *szybki*. У позиції між приголосною й голосною не вимовляється, виступає тільки показником м'якості: *babcia*, *Ania*, *miasto*, *kobieta*, *niemiecki*, *światnie*, *śnieg* (такий **[i]** не утворює склад). У запозичених словах вимовляється як **j** (*aikido*), після голосної може вимовлятися з ледь відчутним йотованим призвуком: *Ukraina*, *Kair*, *idei*, *moi*.

!!! У польській мові звук **[u]** існує як:

- відкритий **y** (пол. *u* *otwarte*), який позначається літерою **u**: *muzeum* – музей, *kurs* – курс, *humor* – гумор, *muzyka* – музика;

• закритий у (пол. *u zamknięte*), який позначається літерою **ó**: *córka, ogórek, górzysty, próbować, równina, równy, róża, włóczka, jagódka, nóżka, Kraków* (проте *w Krakowie*).

Звучать обидва звуки однаково, проте пишуться по-різному, останнє продиктовано історичними змінами. У польських словах **ó** часто пишеться там, де в російських відповідниках пишеться **о**, а в українських – **о** або **і** (w języku ukraińskim lub rosyjskim w odpowiednich wyrazach często występuje **o** lub **i**): пол. *góra* – укр., рос. *гора*; пол. *sól* – рос. *соль*, укр. *сіль*; пол. *nóż* – рос. *нож*, укр. *ніж*; пол. *chór* – укр., рос. *хор*; пол. *król* – укр., рос. *король*, пол. *królik* – рос. *кролик*; пол. *królowa* – рос. *королева*; пол. *plótno* – укр. *полотно*; пол. *pólki* – укр. *полки*; пол. *różno* – рос. *поздно*, укр. *пізно*; пол. *wróżba* – укр. *ворожіння*; пол. *żółty* – укр. *жовтий*; пол. *miód* – рос. *мед*, укр. *мед*, пол. *pióro* – укр. *перо*; пол. *mój* – рос. *мой*, укр. *мій*; пол. *mróz* – укр. *мороз*; пол. *podróż* – укр. *подорож*; пол. *spódnica* – укр. *спідниця*, пол. *stołówka* – рос. *столовая*; пол. *twój* – рос. *твой*, укр. *твій*; пол. *wieczór* – укр. *вечір* (детальніше див. додаток 3).

!!!Запозиченим словам у польській мові властиве збереження дифтонгів: *auto* [’aucto], *Europa* [eу’ropa].

!!! Польські голосні класифікують:

! за місцем підняття язика (рядом) – пол. *ze względu na ruchy języka w płaszczyźnie poziomej*:

- przednie [i, i, e, e]
- tylne [o, u, o]
- środkowe [a]

! за ступенем підняття язика (підняттям (піднесенням)) – пол. *ze względu na ruchy języka w płaszczyźnie pionowej*:

- wysokie [i, i, u]
- średnie [o, o, e, e]

- niskie [a]
- ! за участю губ – пол. ze względu na układ warg:
- *zaokrąglone* (букв. округлі) – лабіалізовані – [o, u, ɔ]
- *obojętne* (без участі губ) – [a]
- *splaszczone* – [e, ɛ, i, i] [Karczmarczyk, с. 32].

3. Особливості вживання голосних звуків в українській, російській і польській мовах

• На місці *or, *ol, *er, *el в українській і російській мовах зазвичай розвинулось повноголосся -oro-, -оло-, -ере-, -еле-: укр. *корова* // рос. *корова*, укр. *золото* // рос. *золото*, укр. *береза* // рос. *береза*, укр. *пелена* // рос. *пелена*; проте укр. *полон* // рос. *плен*, укр. *ворог* // рос. *враг*, укр. *сором* // рос. *срам*, укр. *солодкий* // рос. *сладкий*. укр. *воротар* // рос. *вратарь* (хоч укр. *ворота* // рос. *ворота*), укр. *молодший* // рос. *младший* (хоч укр. *молодий* // рос. *молодой*), укр. *охорона* // рос. *охрана*, укр. *прохолода* // рос. *прохлада* (укр. *холод*, *холодний* // рос. *холод*, *холодный*), укр. *середа* // рос. *среда*, укр. *середній* // рос. *средний*, укр. *прибережний* // рос. *прибрежный*). У російській мові збереглося значно більше старослов'янських слів з неповноголоссям *ra-*, *la-*, *re-*, *le-*, ніж в українській: *время*, *бремя*, *влага*. У польській мові повноголоссям східнослов'янських мов відповідає *ro-*, *lo-*, *re-*, *le-*: пол. *broda* // укр. *борода* // рос. *борода* (пор.: біл. *барада*); пол. *głowa* // укр. *голова* // рос. *голова* (біл. *галава*); пол. *brzeg* // укр. *берег* // рос. *берег*; пол. *mleko* // укр. *молоко* // рос. *молоко*; а також пол. *głos* (*голос*), пол. *król* (*король*), пол. *wrota* (*ворота*), пол. *wrona* (*ворона*), пол. *sroka* (*сорока*), пол. *drzewo* (*дерево*), пол. *krowa* (*корова*), пол. *środa* (*середа*), пол. *środek* (*середина*).

• В українській і польській мовах початкові *ро-*, *ло-* (укр. *робота*, *рости*, *розум*, *роз-*; пол. *rozum*, *robota*) відповідають *ра-*, *ла-* в російській мові (*работа*, *расти*, *разум*, *раз-*, *ладья*, проте *рост*, *лодка*).

• Початкове **о-** вживається на місці **је-* в українській і російській мовах: укр. *озеро*, *олень*, *осика*, *осінь* // рос. *озеро*, *олень*, *осина*, *осень*. Проте укр. *ожина*, *одиниця*, *Омелян*, *Остан* // рос. *ежевика*, *единица*, *Емеля*, *Евстафий*. Зазвичай **је-* на початку слова збереглося в польській мові: *jeziro* (*озеро*), *jelen* (*олень*), *jesien* (*осінь*), *jedna* (*одна*), *jezyna* (*ожина*), *jedynka* (*одиниця*), *jesiotr* (*осетр*), проте *osika*, *osina* (*осика*). Пор. також: *jutro*, *jutrznia* (рос. *утрення*), *już* (рос. *уже*).

• Для української мови характерний розвиток приставного **і** (*іржа*, *іржавий*, *іржати*, *імла*, *імлистий*), пор.: рос. *ржавчина*, *ржавый*, *ржать*, *мгла*, *мглистый*, *лгун*; пол. *rdza*, *zardzewiały*, *rżenie*, *mglisty*.

• Для української мови характерна афереза голосної: *мати*, *гра*, *грати*, *сповідь*, *голка*, *Гнат*, *Панас*, *Ларіон*, *Катерина*. Пор.: з рос.: *иметь*, *игра*, *играть*, *исповедь*, *иголка*, *Игнат*, *Афанасий*, *Иларион*, *Екатерина*; пол. *igła*, *gra*, *grać*.

• В українській і польській мовах вживається початкове **як-** у займенниках: укр. *який*, *яка*, *яке*, *які*, *якийсь*; пол. *jaki*, *jaka*, *jakie*. У російській мові **как-**: *как*, *какой*, *какая*, *какое*, *какие*; *какой-то*, *какой-нибудь*, *какой-либо*.

• В українській мові спостерігається зміна етимологічного **-е-** > **-о-**: *чотири*, *шостий*, *чого*, *чоло*, *щока*, *пшоно*. У російській мові **е** > **е**: *четыре*, *шестой*, *чего*, *чело*, *щeka*, *пшено*. Пор.: пол. *cztery*, *sześć*, *szósty*, *czolo*.

• В українській мові спостерігається зміна етимологічного **е** > **а** (*барліг*, *зблякнути*, *залізо*, *залоза*, *часник*, *Гарасим*, *Палажка*), а також початкових **је-** > **ја-** (*ялина*,

Яким, Ярема, Явтух, Явдоха, Явдоким). Пор. з російською: берлога, бледнетъ, железо, железá, чеснок, Герасим, Пелагея; ель, Ерема, Евдокия, Евдоким (у рос. етимологічні е-, је- збережено). Пор.: пол. *czosnek, żelazo*.

- В українській мові розвинулися старі **ъ, ь > е**: *овес, орел*; в російській мові в **ѣ**: *осѣл, овѣс, орѣл, козѣл*; пор. пол. *osioł, owies, orzeł*;

- В українській мові спостерігається розвиток **-ри-** < **-рѣ-**: *дрижати, гриміти*, як і в білоруській мові. У російській мові: *дрожать, дрожь, греметь*.

- У родовому відмінку однини або в множині деяких односкладових слів типу *лев, лоб, мох, рот* в українській мові збережено **-о-, -е-**: *лева, леви; лоба, лоби; моху, мохи; рота, роти*; в російській мові відбувається чергування з 0-вим звуком: *льва, львы, лба, лбы, мха, мхи, рта, рты* (проте в обох мовах: *день – дня; сон – сна, сну*). У польській мові відбувається чергування з 0-вим звуком: *lew – lwa, lwy, pies – psa, sen – snu, mech – mchu, len – lnu*.

- Для польських голосних характерні чергування:

- **е** перед передньоязиковими твердими приголосними, залежно від походження, з **а** чи **о**: *wierzyć (вірити) – wiara (віра), nieść (нести) – niosę (несу)*;

- сполучення **-er-** після м'яких передньоязиковими твердими приголосними з **-ar-**: *twierdzić (твердити) – twardy (твердий)*;

- перед кінцевими дзвінками приголосними **ó** («у») з **о; а** з **ę**: *bób (біб) – bobu (бобу), błąd (помилка) – błędu (помилки)* тощо.

Література

1. Гужва Ф. К. Современный русский литературный язык / Ф. К. Гужва. – К. : Вища школа, 1976. – 248 с.
2. Карпенко Ю. О. Фонетика і фонологія сучасної української літературної мови: посібник. – Одеса : Чорномор'я, 1996. – 149 с.
3. Кочерган М. П. Основи зіставного мовознавства: підручник / М. П. Кочерган. – К. : Академія, 2006. – 424 с.
4. Кравчук А. М. Польська мова. Граматика з правами: підручник / А. М. Кравчук. – К. : ІНКОС, 2016. – 454 с.
5. Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В. Н. Ярцева. – М. : Советская энциклопедия, 1990. – 685 с.
6. Могила О. А. Польська мова: підручник / О. А. Могила. – К. : Райдуга, 1994. – 272 с.
7. Панов М. В. Современный русский язык. Фонетика / М. В. Панов. – М. : Высшая школа, 1979. – 256 с.
8. Погрібний М. І. Орфоепічний словник / М. І. Погрібний. – К. : Радянська школа, 1986. – 118 с.
9. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2011. – 844 с.
10. Современный русский литературный язык / Под ред. П. А. Леканта. – М. : Высшая школа, 1982. – 416 с.
11. Тихомирова В. С. Польський язык / В. С. Тихомирова. – М. : МГУ, 1978. – 208 с.
12. Тоцька Н. І. Сучасна українська літературна мова. Фонетика, орфоепія, графіка, орфографія / Н. І. Тоцька. – К. : Вища школа, 1981. – 183 с.
13. Тоцька Н. І. Фонетика української мови та її вивчення в початкових класах: методичні рекомендації / Н. І. Тоцька. – К. : Радянська школа, 1976. – 176 с.

14. Ющук І. П. Українська мова / І. П. Ющук – К. : Либідь, 2004. – 640 с.

15. Karczmarszuk B. Wymowa polska z ćwiczeniami // Wydanie II rozszerzone i uzupełnione / Lublin: Asocjacja LOGOPEDIK, 2012. – 240 s.

16. Mańczak W. Polska fonetyka i morfologia historyczna / W. Mańczak. – Warszawa : Państwowe wydawnictwo naukowe, 1983. – 170 s.

17. Nauka o języku dla polonistów / pod red. Stanisława Dubisza.– Warszawa : Książka i Wiedza, 2002. – 624 s.

18. Sękowska E. Fonetyka z elementami fonologii / E. Sękowska // Nauka o języku dla polonistów / pod red. Stanisława Dubisza.– Warszawa : Książka i Wiedza, 2002. – S. 113- 155.

19. Wierzchowska B. Fonetyka i fonologia języka polskiego / B. Wierzchowska. – Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk, 1980.

20. Wielki słownik polsko-rosyjski rosyjsko-polski / pod red. S. Chwatowa, M Timoszuka. – Warszawa : REA, 2008. – 624 s.

Питання для самоконтролю

1. Дайте визначення зіставної фонетики.
2. Дайте визначення зіставної фонології.
3. У чому вбачаєте різницю між фонемою та звуком?
4. Що вивчає зіставна фонетика слов'янських мов?
5. Охарактеризуйте голосні фонемі в українській, російській і польській мовах.
6. Які голосні відрізняються за артикуляційними характеристиками в українській і російській мовах?
7. Які особливості польського вокалізму?

8. Які фонетичні процеси мають місце в системі голосних слов'янських мов?

9. Які фонетичні процеси властиві голосним російської мови?

10. Які фонетичні процеси властиві голосним української мови?

11. Які фонетичні процеси властиві голосним польської мови?

12. Охарактеризуйте українську та російську і. У чому специфіка цієї голосної в польській мові?

13. У чому специфіка вимови ненаголошених голосних в українській і польській мовах?

14. Чому поляків називають французами по той бік Рейну?

Завдання

Завдання 1. Прочитайте українсько-російські відповідники. Затранскрибуйте слова, назвіть фонетичні процеси. Перекладіть польською. Порівняйте вимову голосних у трьох мовах.

Слово – слово; слава – слава; солома – солома; муха – муха; болото – болото; молодий – молодой; дорогой – дорогой; берег – берег; небо – небо; вечір – вечер; черемха – черемуха; частівка – частушка; часник – чеснок; святки – святки; веселий – весельй.

Завдання 2. Прочитайте слова підберіть еквіваленти українською та російською мовами. Зверніть увагу на правопис і вимову голосних.

Córka, szczegół, wiewiórka, źródło, jaskółka, żółw, włócznia, cud, róg, mur, kura, podróż, główka, krótki, trójka,

parowóz, pióro, królewicz, królowna, bób, naród, autor, taniec, pole, błąd.

Завдання 3. Затранскрибуйте слова, назвіть фонетичні процеси. Перекладіть українською та польською. Порівняйте голосні.

Pracota, pogodaa, swyatyaa, plohaya, soroka, golos, kasha, велосипед, морока, полевой, деловой, девица, колена, ответ, вол, колосок, дрoва, волосы, дорога, пироги, ведро, листочек клена, тень, день, ключик, замочек, белка, осень, олень, ель, огонь, пелена.

Завдання 4. Прочитайте приказки, підберіть еквіваленти українською та російською мовами. Зверніть увагу на правопис і вимову польських голосних.

*Co za późno, to na próżno.
Lepiej późno niż nigdy.
Kto późno przychodzi, ten sam sobie szkodzi.
Paluszek i główka – to szkolna wymówka.
Gdy śnieg pada, pada, suche lato zapowiada.
Późna zima długo trzyma.
Słaba zima – kiepskie lato.*

Завдання 5. Замість пропусків запишіть **ó/и**, проведіть паралелі з українською та російською мовами.

Wiecz...r (вечір) – wieczór, dw...r (двір) – dwory, sz...sty (шостий) – sześćcioro, k...k...rydza (кукурудза), brz...zka (берізка) – brzezina, n...żka (ніжка) – noga, ...ciecha (ymi-

ха), og...rek (огірок), dor...ki (допоки), wsp...lny (спільний),
m...zg (мозок), kr...l (король), pl...tno (полотно).

Завдання 6. Прочитайте вірші Сергея Єсеніна. Назвіть фонетичні процеси в області голосних, зверніть увагу на вимову приголосних у російській мові. Ще раз виразно прочитайте вірші.

*Заметался пожар голубой,
Позабылись родимые дали.
В первый раз я запел про любовь,
В первый раз отрекаюсь скандалить.
Был я весь – как запущенный сад,
Был на женищин и зелье падкий.
Разонравилось пить и плясать
И терять свою жизнь без оглядки.*

*Мне бы только смотреть на тебя,
Видеть глаз злато-карий омут,
И чтоб, прошлое не любя,
Ты уйти не смогла к другому.*

*Поступь нежная, легкий стан,
Если б знала ты сердцем упорным,
Как умеет любить хулиган,
Как умеет он быть покорным.
Я б навеки забыл кабаки
И стихи бы писать забросил.
Только б тонко касаться руки
И волос твоих цветом в осень.*

Я б навеки пошел за тобой

*Хоть в свои, хоть в чужие дали...
В первый раз я запел про любовь,
В первый раз отрекаюсь скандалить.*
(Сергей Есенин 1923 г.)

Завдання 7. Прочитайте вірші Володимира Сосюри. Назвіть фонетичні процеси в області голосних, зверніть увагу на вимову приголосних в українській мові. Ще раз виразно прочитайте вірші.

*Так ніхто не кохав. Через тисячі літ
лиш приходить подібне кохання.
В день такий розцвітає весна на землі
І земля убирається зрання...*

*Дише тихо і легко в синяву вона,
простягає до зір свої руки...
В день такий на землі розцвітає весна
і тремтить од солодкої муки...*

*В'яне серце моє од щасливих очей,
що горять в тумані наді мною...
Розливається кров і по жилах тече,
ніби пахне вона лободою...*

*Гей, ви, зорі ясні!.. Тихий місяцю мій!..
Де ви бачили більше кохання?..
Я для неї зірву Оріон золотий,
я – поет робітничої рані...*

*Так ніхто не кохав. Через тисячі літ
лиш приходить подібне кохання.
В день такий розцвітає весна на землі*

І земля убирається зрання...

*Дише тихо і легко в синяву вона,
протягає до зір свої руки...
В день такий на землі розцвітає весна
і тремтить од солодкої муки...*

(Володимир Сосюра 1922 р.)

Завдання 8. Прочитайте вірші Адама Міцкевича. Назвіть фонетичні процеси в області голосних, зверніть увагу на вимову приголосних в польській мові. Ще раз виразно прочитайте вірші. Ознайомтеся з їх російським перекладом.

*Dobranoc! już dziś więcej nie będziem bawili,
Niech snu anioł modrymi skrzydły cię otoczy;
Dobranoc! niech odpoczną po łzach twoje oczy;
Dobranoc! niech się serce pokojem zasili.
Dobranoc! z każdej ze mną przemówionej chwili
Niech zostanie dźwięk jakiś cichy i uroczy,
Niechaj gra w twoim uchu, a gdy myśl zamroczy,
Niech się mój obraz sennym źrenicom przymili.
Dobranoc! obróć jeszcze raz na mnie oczęta,
Pozwól lica. – Dobranoc! – Chcesz na służę klasnąć?
Daj mi pierś ucałować. – Dobranoc! zapięta.
Dobranoc! już uciekłaś i drzwi chcesz zatrzasnąć.
Dobranoc ci przez klamkę – niestety! zamknięta!
Powtarzając: dobranoc! nie dąłbym ci zasnąć.*

*Спокойной ночи! Спи! Я расстаюсь с тобой.
Пусть ангелы тебе навеют сновиденья.
Спокойной ночи! Спи! Да обретешь забвенье!
И сердцу скорбному желанный дашь покой.
И пусть от каждого мгновения со мной*

*Тебе запомнится хоть слово, хоть движенье,
Чтоб, за чертой черты, в своем воображеньи
Меня ты вызвала из темноты ночной!
Спокойной ночи! Дай в глаза твои взглянуть,
В твое лицо... Нельзя? Ты слуг позвать готова?
Спокойной ночи! Дай, я поцелую грудь!
Увы, застегнута!.. О, не беги, два слова!
Ты дверь захлопнула... Спокойной ночи снова!
Сто раз шепчу я: «Спи», – чтоб не могла уснуть.*

Тема:
СИСТЕМА ПРИГОЛОСНИХ
В УКРАЇНСЬКІЙ, РОСІЙСЬКІЙ
І ПОЛЬСЬКІЙ МОВАХ

Зміст

1. Приголосні в українській, російській і польській мовах.
2. Фонетичні процеси в області приголосних.
3. Відмінності в системі приголосних звуків української, польської та російської мов.

1. Приголосні в українській, російській і польській мовах

Приголосні (рос. согласные, пол. spółgłoski) – звуки, що складаються з голосу та шуму або з одного шуму, що утворюється в ротовій порожнині, де видихуваний з легень струмінь повітря натрапляє на різноманітні перешкоди (перепони).

В українській мові 32 приголосних фонем (звуки мови).

У російській мові 34 приголосних фонем (37, коли /г/ – /г'/, /к/ – /к', /х/– /х'/ вважають різними фонемами, слідом за представниками Санкт-Петербурзької фонологічної школи).

У лінгвістиці питання щодо кількості приголосних фонем у польській мові дискусійне (див. праці Б. Вежховської (додаток 2), Д. Осташевської, Й. Тамбор, А. Нагурко, Б. Карчмарчук, Е. Сенковської, Й. Шпири-Козловської).

Таблиця 1.

Приголосні польської мови (в дужки взяті позиційні варіанти фонем) [Rothstein, с. 688]

	Губно-губні	Губно-зубні	Зубні	Альв.	Палат	Задньо-яз.
Вибухові	p b pʲ bʲ		t d (tʲ) (dʲ)			k g kʲ gʲ
Носові	m mʲ		n		ɲ	(ŋ) (ŋʲ)
Дрижачі				ɾ (ɾʲ)		
Африкати			ts dz	tʃ dʒ	tɕ dʒ	
Фрикативні		f fʲ v vʲ	s z (sʲ) (zʲ)	ʃ ʒ (ʃʲ) (ʒʲ)	ɕ ʒ	x xʲ
Апроксиманти	w (wʲ)				j	
Бокові				l (lʲ)		

Традиційними є класифікації приголосних за акустично-артикуляційними характеристиками. Приголосні звуки розрізняють за такими ознаками:

1. Учасстю голосу (тону) і шуму.
2. Місцем творення шуму.
3. Способом творення шуму.
4. Підняттям середньої спинки язика до піднебіння.
5. За участю увули (піднебінного язичка (лат. *uvula*) – невеликого конічного відростка заднього краю м'якого піднебіння).

1. За участю голосу (тону) та шуму:

В українській мові розрізняють:

- сонорні – голос переважає над шумом: [л, л', м, н, н', р, р', в, й];

- дзвінкі – шум переважає над голосом: [б, д, д', дз, дз', дж, ж, г, г, з, з'];

- глухі – складаються тільки з шуму: [п, т, т', ч, к, х, с, с', ш, ц, ц', ф].

Низка приголосних становлять 11 пар за дзвінкністю – глухістю [Жовтобрюх 1972, с. 108; Стоцька 1981, с. 92]: /б – п, д – т, д' – т', дз – ц, дз' – ц', з – с, з' – с', дж – ч, ж – ш, г – к, г – х/: *бити – пити, гава – кава, міг – міх, джаз – час, дзенькати – ценькати, дзюрчати – цюрчати*. Ю. Карпенко обмежує консонантну кореляцію за участю голосу сімома парами: /б – п, д – т, з – с, дж – ч, ж – ш, дз – ц, г – к/ [Карпенко 1996, с. 27].

Не мають пар:

- сонорні [л, л', м, н, н', р, р', в, й]

- завжди глухий [ф].

У російській мові розрізняють:

- сонорні – голос переважає над шумом: [л, л', м, м', н, н', р, р', й];

- шумні дзвінкі – шум переважає над голосом: [б], [б'], [в], [в'], [г], [д], [д'], [ж], [ж'] – довгий м'який, [з], [з'];

- шумні глухі – складаються тільки з шуму: [п], [п'], [т], [т'], [с], [с'], [ф], [ф'], [к], [х], [ш], [ш'] – довгий м'який, [ц], [ч].

У російській мові глухі та дзвінкі приголосні утворюють 11 пар:

[б] – [п], [б'] – [п'], [в] – [ф], [в'] – [ф'], [д] – [т], [д'] – [т'], [ж] – [ш], [ж'] – [ш'] довгі м'які, [з] – [с], [з'] – [с'], [к] – [г]. Рос. *бок – пот, бел – пел, зол – соль, зима – семя, вол – фол, жар – шар, гол – кол*.

Інші 12 приголосних не утворюють пар за дзвінкністю-глухістю.

Пар не мають:

- глухі – [х], [ц], [ч]

- сонорні – [й], [л], [м], [н], [р], [л'], [м'], [н'], [р']: *май, вол, воля, том, лень, вор*.

У польській мові за участю голосових зв'язок (ze względu na udział wiązań głosowych) виокремлюють:

- дзвінки (пол. dźwięczne) – [b, b', d, g, g', i, l, ɥ, l', r, m, m', n, ń, v, v', z, ż, ź, ʒ, ʒ', ʒ'];
- глухі (пол. bezdźwięczne) – [c, ć, f, f', p, p', t, k, k', s, ś, ś, ʧ, x, x'].

2. За місцем творення:

В українській мові за місцем творення розрізняють приголосні: **губні, язикові й глотковий** (М.Жовтобрюх, Ю.Карпенко, Л.Прокопова, Н.Тоцька) [Жовтобрюх 1972, с. 108–109; Карпенко 1996, с. 6–27; Прокопова 1969, с. 131–132; Тоцька 1981, с. 40].

- **Губні:** [б, п, в, м, ф].

• **Язикові:** серед яких залежно від того, яка частина язика артикулює, в українській мові виділяють: передньо-язикові, середньоязикові та задньоязикові консонанти.

Передньоязиковими називають приголосні, за вимови яких артикулює передня частина язика: [д, д', т, т', з, з', с, с', л, л', н, н', р, р', дз, дз', ц, ц', ж, ч, ш, дж]. З них:

- зубні: [д, д', т, т', з, з', дз, дз', с, с', ц, ц', л, л', н, н'].

- передньопіднебінні (піднебінно-зубні, або ясенні, чи альвеолярні): [р, р', й, дж, ж, ч, ш]. За їхньої артикуляції кінчик язика загнутий вгору до місця між зубами і переднім твердим піднебінням [див.: Тоцька 1997, с. 49].

Середньоязикова /й/. За її вимови бере участь середня частина язика [Прокопова 1969, с. 132; Тоцька 1981, с. 69; Карпенко 2006, с. 27].

Задньоязикові: /г/, /к/, /х/. У їхній артикуляції задіяна задня частина язика.

• **Глоткова** (або фарингальна) консонанта – це приголосна, за вимови якої задня частина язика зближується із задньою стінкою глотки (фаринкса): /г/.

У російській мові за місцем творення також розрізняють **губні** та **язикові** приголосні:

• **Губні:** *губно-губні* – [б, б', п, п', м, м'] і *губно-зубні* – [в, ф, в', ф'].

• **Язикові:**

передньоязикові:

- *зубні* [д, д', т, т', з, з', с, с', л, л', н, н', ц];

- *піднебінно-зубні* (рос. *небно-зубные*): [р, р', ж, ж', ч, ш, ш¹-довгий м'який];

середньоязикові (рос. *среднеязычные*): /й/;

задньоязикові (рос. *заднеязычные*, или *задненебные*, или *велярные*): /г, к, х/.

У польській мові за місцем творення (ze względu na miejsce artykulacji) виокремлюють:

• **губні** (пол. *wargowe*):

губно-губні (пол. *dwuwargowe*) – [p, p', b, b', m, m'];

губно-зубні (пол. *wargowo-zębowe*) – [v, v', f, f'].

• **язикові** (пол. *językowe*):

передньоязикові зубні (пол. *przedniojęzykowo-zębowe*) – [d, t, s, z, ʒ, c, n];

передньоязикові альвіолярні (пол. *przedniojęzykowo-dziąsłowe*) – [č, ž, š, ʒ, l, ɟ, l', r];

середньоязикові (пол. *środkowejzykowe*) – [ś, ź, ć, ź, ń, i];

задньоязикові (пол. *tylnojęzykowe*) – [k, k', g, g', x, x'].

3. За способом творення

В українській мові розрізняють:

• *Зімкнені* (проривні, вибухові): [б, п, д, д', т, т', г, к, м, н, н'];

• *Щілинні* (фрикативні): [в, ф, з, з', с, с', х, г, ж, ш, й, л, л'];

• *Зімкнено-щілинні* (африкати): [дз, дз', ц, ц', дж, ч];

- *Дрижачі (вібранти)*: [р, р'].

Н. Тоцька вважає, що шумні приголосні за способом творення можуть бути:

- *зімкнені чисті* (вибухові, проривні, зімкнено-проривні): [б], [п], [т], [к], [д], [г], [д'], [т'];
- *африкати*: [дз], [дз'], [ц], [ц'], [дж], [ч];
- *щілинні*: [з], [з'], [с], [с'], [г], [х], [ж], [ш], [ф].

Серед сонорних за цією класифікаційною ознакою Н. Тоцька розрізняє:

- *зімкнені носові*: [м], [н], [н'];
- *щілинні*: [в], [й], [л], [л'];
- *дрижачі*: [р], [р'] [Тоцька 1981, с. 70–71].

У російській мові:

- *Зімкнені* (рос. смычные, взрывные, затворные, мгновенные): [б, б', п, п', д, д', т, т', г, к];
- *Щілинні* (рос. щелевые, фрикативные): [в, в', ф, ф', ж, ж', довгий, з, з', с, с', х, ш, ш'-довгий, й];
- *Африкати* (рос. аффрикаты): [ц, ч];
- *Зімкнено-прохідні* (смычно-проходные): *носові*: [н, н', м, м']; *ротові* (бокові): [л, л']; *вібранти*: [р, р'].

У польській мові за способом творення (ze względu na sposób artykulacji narządów mowy) розрізняють:

- *spółgłoski zwarto-wybuchowe* (зімкнені) – [p, p', b, b', t, d, k, k', g, g'];
- *spółgłoski szczelinowe* (щілинні) – [v, v', f, f', z, s, ź, ś, ź, ś, x, x'];
- *spółgłoski zwarto-szczelinowe* (африкати) – [c, č, ć, ʒ, ʒ', ʒ'];
- *spółgłoski półotwarte* (зімкнено-прохідні) – [l, ɫ, l', m, m', n, n', i, r]. Б. Карчмарчук, услід за Д. Осташевською та Й. Тамбор, виокремлює ці приголосні як *półotwarte*, (*spółotwarte*, *sonorne*), які не мають парного глухого, і класифікує їх на:

- nosowe: [m, n, ń]
- ustne:
- boczne [l, ɥ] (lateralne)
- drążące [r] (wibranty)
- [i] [Karczmarczyk, s. 41].

4. За підняттям середньої спинки язика до піднебіння

В українській мові:

- 18 приголосних становлять 9 пар за твердістю – м'якістю: [д] – [д'], [т] – [т'], [з] – [з'], [с] – [с'], [л] – [л'], [н] – [н'], [ц] – [ц'], [дз] – [дз'], [р] – [р']: *дим – дім, рад – ряд, суди – сюди.*

- завжди м'який [й] не має відповідного йому твердого.

- завжди твердих – 13: [б], [п], [м], [в], [ф], [г], [ґ], [к], [х], [ж], [ч], [ш], [дж], які не мають відповідних їм м'яких, але перед [і] напівпом'якшена їх вимова є орфоепічною нормою сучасної української літературної мови. Напівпом'якшеними стають: губні: [б'], [п'], [в'], [м'], [ф'], глотковий [ґ'], задньоязикові [х'], [ґ'], [к'], шиплячі [ж'], [ш'], [дж'], [ч'] – у випадку, якщо вони стоять перед [і], або «я», «ю», «є».

У російській мові:

- 12 пар твердих і м'яких:

[б] – [б'], [в] – [в'], [д] – [д'], [з] – [з'], [л] – [л'], [м] – [м'], [н] – [н'], [п] – [п'], [р] – [р'], [с] – [с'], [т] – [т'], [ф] – [ф'].

Наприклад, рос. *был – бил, вол – вел, дом – дед, изба – резьба, угол – уголь, кон – конь, поп – пень, рысь – рис, сам – семь, тук – тюк;*

- 10 приголосних залишаються непарними: причому тільки м'які – [ч], [й] і довгі м'які [ш̄'], [ж̄']: *чай,*

тільки тверді – [ж], [ш], [ц], [г], [к], [х]: *жар, вожжи, шар, цирк, голубой, куры, муха*.

У польській мові за участю середини язика (ze względu na udział środkowej części języka) виокремлюють:

- miękkie (м'які, або палатальні) – [ś, ź, ć, ź, ń, ĩ];
- twarde (тверді) – [t, d, p, b, s, z, c, ʒ, m, n, v, f, k, g, x, ʧ, ʒ, ʒ, ś, l, r, ɥ];
- zmiękczone (пом'якшені, або напівпалатальні) – [l', p', b', m', k', g', v', f', h'].

У польській мові приголосні утворюють пари за твердістю–м'якістю: [b – b', p – p', v – v', f – f', g – g', k – k', m – m']. Перед **i** ці приголосні завжди м'які, перед **u** завжди тверді: *pismo, kefir, rysunek, ryba*; перед голосними **a, o, e, u, (ó)** м'якість приголосного позначається за допомогою букви **i**, яка не вимовляється, а є лише графічним знаком для позначення м'якості: *piasek, wiatr*. В ісконно польських словах приголосні **t, d, s, z, c, r, dz** – тільки тверді. Лише в деяких запозичених словах в деякій мірі пом'якшуються: *sinus, ring, kostium, Ciceron (Цицерон)*.

5. За участю увули (піднебінного язичка) приголосні створюються в польській мові (ze względu na udział uwuli):

- nosowe (носові) – [m, m', n, n'];
- ustne (неносові) – pozostałe.

6. !!! У польській мові виокремлюють два напівоголосні звуки: [j] (j), [ɥ] (ʧ): *Jan [ˈjɔn], maj [ˈmaj], radio [ˈradɨo], łapa [ˈɥapa]*.

2. Фонетичні процеси в області приголосних

! В українській мові дзвінки приголосні на кінці слова завжди вимовляються дзвінко: [дуб] – дуби, [став] – ставок, [л'ід] – льодок, ві[з] – візок, [вуж] – вужі.

! У російській і польській мовах дзвінкі приголосні на кінці слова вимовляються глухо: рос. ду[n] – дуби, ле[m] – ледок, дро[nʲ] – дробу, во[c] – вози, [уш] – ужи, дру[k] мой (друг мой); пол. rów [ˈruf], staw [ˈstaf], plód [ˈplut], ogród [ˈogrut] (сад), wróg [ˈwruk] (ворог).

!!! У польській мові сонорні приголосні на кінці слова після глухого та між глухими приголосними вимовляються глухо: *rytm, myśl, pieśń, wiatr, krtań*.

! Оглушення дзвінких приголосних на кінці слова у російській і польській мовах призводить до виникнення омофонів: рос. [прут] – пруд і прут; [плот] – плод і плот; [грусʹтʲ] – груздь і грусть; [рок] – рог і рок; [лук] – луг і лук, [грʹун] – гриб і грипп; пол. [grat] – grad (град) і grat (стара річ), [pot] – pot і pod (нід).

Позиція кінця слова для приголосних фонем російської та польської мов слабка, української мови – сильна.

Процеси **асиміляції** – уподібнення однієї приголосної іншій – мають місце в трьох мовах.

Російській мові властива асиміляція за дзвінкістю та глухістю: *молотьба, просьба, варежка, водка*. Для російської мови не характерні сполуки шумних дзвінких і глухих приголосних, тому дзвінка та глуха, що стоять поряд, уподібнюються (регресивна асиміляція). Частіше має місце оглушення дзвінких: *ложка – ло[шк]а, ковка – ко[фк]а, лодка – ло[тк]а; в столе – [фс]толе, под стулом – по[тс]тулом, в саях – [фс]аях*. Оглушення дзвінких приголосних у російській мові призводить до виникнення омофонів: [вʹ ісʹтʹи] – везти і вести; *коврижка і ковришко*. Відбувається також асиміляція за дзвінкістю, частіше на стиці префікса та кореня, прийменника (проклітика) та слова: *сдать – [зд]ать, отбить – о[дб]ить, с другом – [зд]ругом, с братом – [зб]ратом*.

Українській мові властива асиміляція за дзвінкістю: *молотьба, боротьба, просьба*. Глухі приголосні перед дзвінкими – одзвінчуються, тобто міняються на свою дзвінку пару: *футбол – [фудбóл], косьба – [коз'ба́], отже – [óдже]*. Асиміляції за дзвінкістю зазнають тільки ті глухі, які мають дзвінкі відповідники, однак її не зазнають губні [п] (парна глуха), [ф] (непарна глуха). Дзвінкі приголосні не оглушуються, тобто не змінюються: чітко розрізняються *казка і каска, везти і вести*. Однак є кілька винятків: у словах: *легко, кігті, нігті, дьогтю* – дзвінкий [г] міняється на глухий [х] (*[лэхко], [вóхко]*), оглушується [д] у слові *жердка*. У префіксах *з-, роз-, без-, через-* [з] перед глухими переходить в [с]: *безперечно – [бе^нсне^нрэчно], зцідити – [цэ']идити, розпитати – [росп]итати, зсипати – [с:]ипати*. Прийменник *з* (проклітик) перед глухими переходить в [с]: *з табору – [стабору]*. !На письмі перед **к, п, т, х, ф** префікс *з-* змінюється на *с-*: *сказати, спитати, сфотографувати*.

У польській мові дзвінкі приголосні звуки у позиції перед глухими оглушуються (*budka [ˈbutka]; trawka [ˈtrafka]*), а глухі приголосні звуки перед дзвінкими (крім сонорних *w, rz*) вимовляються дзвінко (*prośba [ˈproʒba], klechda [ˈkleɟda]* (легенда)) – регресивна асиміляція. Приголосні [v], [ʒ] (rz) після глухих приголосних оглушуються, їхня вимова наближається до вимови [ф], [ш]: *swój [ˈsfuj], trzy [ˈtʂy], krzyk [ˈkʂyk], krzew [ˈkʂɛf]* – !прогресивна асиміляція – специфічна риса польської фонетики.

Асиміляція за місцем і способом творення притаманна українській мові:

- зубні перед ясенними шиплячими уподібнюються до них ([д], [т], [ц], [з], [с], [т'], [з'], [с']): *безжурний – бе[ж:]урний, зжити – [ж:]ити*.

- Ясенні шиплячі перед зубними м'якими [з'], [ц'], [с'] уподібнюються до них.

• Звуки [д], [т], [т'], [д'] перед [з], [ц], [с] і їх м'якими відповідниками уподібнюються до них.

Російській мові також властива асиміляція за способом творення: зімкнені (рос. смычные) д, т уподібнюються аффрикатам **ч, ц**: *отчислить* – о[ч]ислить, *корытце* – коры[ц]е.

Російській мові властива асиміляція за місцем творення: зубні приголосні з, с уподібнюються **ш, ж, ч, ш'**: *расиить* – ра[шиш]ить, *разжечь* – ра[жжж]ечь, *с жаром* – [жжж]аром, *с Шурой* – [шиш]урой, *с Женей* – [жжж]еней. Сполуки **жж, жж** всередині кореня переходять в **довгий м'який [ж̣]** (проте сучасна тенденція спрямована до твердого ж): *езжу* – е[ж̣]у, *вожжи* – во[ж̣]и, *дрожжи* – дро[ж̣]и.

Асиміляція за м'якістю характерна для російської й української мов: рос. *грусть* – [грус'т']; укр. *пісня* – [п'іс'н'а]. В українській мові приголосні [д, т, з, с, ц, л, н, дз] (Де Ти З'їСи Ці ЛиНи+дз) перед м'якими приголосними пом'якшуються. Проте в українській мові є ряд слів, в яких [з], [ц], [с] перед наступним пом'якшеним, а не м'яким, пом'якшуються: [с'в'ітло], [з'в'ір], [с'м'іх], [ц'в'іх], [ц'в'іт]. У польській мові s, z перед наступним м'яким приголосним можуть мінятися на ś, ź, насамперед в сполуках st, zd, śl, źl.

!Асиміляція за твердістю /м'якістю характерна тільки для слов'янських мов [див. Кочерган 2006, с.122].

Складні випадки уподібнення в українській мові:

- - *шся* – [с':а] (*робишся* – [р'оби'с':а])
- - *ться* – [ц':а] (*носься* – [н'оси'ц':а])
- - *жся* – [з'с'а] (*розважся* – [розв'áz'с'а])
- - *чся* – [ц'с'а] (*не скалічся* – [не скал'і'ц'с'а])
- - *шці* – [с'ц'і] (*ромашиці* – [ром'ás'ц'і])
- - *жці* – [з'ц'і] (*мережці* – [ме'р'éz'ц'і])
- - *чці; -тці* – [ц':і] (*квочці* – [кв'ó ц':і])
- - *зж* – [ж:] (*зжати* – [ж:áти])

- - зч – [шч] (з чим – [шчим])
- - здж – [ждџ] (з джурою – [ждџурою])
- - зи; - си – [ш:] (заріши – [зár'иш:и])
- - тч; - ти – [ч:] (братчик – [брач:ик]).

! Процеси асиміляції (уподібнення) в польській мові відбуваються:

- за місцем артикуляції,
- за способом артикуляції,
- за милозвучністю.

Асиміляція за місцем артикуляції:

• перед зубним приголосним передньоязиково-зубні приголосні [t, d] стають альвеолярними, що позначаються у фонетичному записі [t, d, ŋ]: *trzy* [tʃy // čʃy], *trzeba* [tʃeba // čšeba], *trzeć* [tʃeć // čšeć], *przeźren* [pʃeśʃeń // pšeščeń], *wystrzegać* [vʃyśšegać // vyščšegać], *drzemka* [džemka // džemka // zžemka], *drzewo* [dževo // zževo] [Karczmarczyk, с. 46-48].

Рекомендується перший спосіб артикуляції з вимовою альвеолярного [t], який дає більшу гарантію уникнення неправильної вимови.

<i>trzysta</i>	[tʃysta // čšysta]	не! [čysta]
<i>ostrzec</i>	[ośšec // oščšec]	не! [oščec]
<i>mistrzem</i>	[m'istšem //	не! [m'iščem]
<i>strzała</i>	m'iščšem]	не! [ššaua]
<i>wietrzna</i>	[stšaua // ščšaua]	не! [v'iečna]
<i>wypatrzę</i>	[v'iešna //	не! [vypačę]
<i>strzał</i>	v'iečšna]	не! [ššau]
	[vypašnę //	
	vypačšnę]	
	[stšau // ščšau]	

- перед середньоязиковим приголосним попередній приголосний може пом'якшуватися: *zzielieniec* [z'želeńeć // •želeńeć], *zsinieć* [s'ŋńeć // •sńńeć], *rozdzielić* [roz'zel'ić // rozżel'ić].

- перед задньоязиковими приголосними [k, g] носовий приголосний [ŋ] вимовляється як [ŋ] (задньоязиковий): *bank* [baŋk], *bąk* [boŋk], *Kongo* [koŋgo], *sięgać* [šeŋgać].

Існують певні винятки з цього правила. У словах іншомовного походження, а також спільнокорених словах, які в одних формах мають сполучення „nk”, а в інших „n” відділяється від „k” голосною „e” (так зване, рухоме „e”) вимовляється „n”, напр. *szynka* [šynka] бо *szynek* [šynek], *koronka* [koronka] бо *koronek* [koronek], *maszynka* [mašynka] бо *maszynek* [mašynek]. Це відбувається тоді, коли носовий приголосний [ŋ] знаходиться перед [k] на морфологічній межі слова.

Асиміляція за способом артикуляції стосується вимови зімкнених звуків перед зімкнено-щілинними і щілинними: *matce*, *stokrotce* [stokrotce // stokro•ce], *podsytać* [potsypać // pocsypać], *odznaka* [odznaka // oznaka], *trzy* [tšy // čšy], *drzewo* [dževo // zževo]...

Асиміляції з погляду на милозвучність найчастіше трапляються у польській мові, вони можуть бути регресивні і прогресивні: *wtorek* [ftorek], *prośba* [prožba], *wszystko* [fšystko], *krzew* [kšef], *twardy* [tfardy] [Karczmarczyk, с. 46-48].

3. Відмінності в системі приголосних звуків української, російської та польської мов

1. У російській мові більше м'яких приголосних, ніж в українській. Так, приголосні [б], [п], [в], [ф], [м] в українській мові в кінці слова і складу завжди тверді: *голуб*,

стен, кров; в російській мові вони можуть бути і твердими, і м'якими: укр. *стовп, кров, голуб, стен* // рос. *столб, голубь, степь, трап, кровь, кров*. Ці приголосні пом'якшені в українській мові тільки перед [і]: *фіалка, пісок, білий, вікно, місто*.

У польській мові губні [b, p, m, w, f] утворюють пари за м'якістю-твердістю, проте губні м'які кінцевослівної позиції не мають (вони не можуть бути м'якими в кінці слова чи складу): *głębić* (*поглиблювати*), *głęb* ['gɫɔmp] (*глибина*), *głębi* ['gɫɛmb'i] (*глибини*). Ці приголосні можуть бути м'якими перед голосними **а, о, е, у (ó)**, м'якість позначається буквою **і**, яка в цьому випадку є знаком м'якості приголосного.

Приголосний [p] у кінці слова в українській мові звучить завжди твердо, в російській він може бути і твердим, і м'яким, наприклад: укр. *аптекарь, повар, бібліотекар, шофер*; рос. *аптекарь, повар, библиотекарь, шофер*.

2. Щодо м'якості задньоязикових приголосних **ch, g, k** в польській, як і в російській, єдиної думки не існує, їх розглядають або як потенційні фонемі (Т. Мілевський), або як самостійні фонемі (С. Шобер): *drogi* ['drog'i] (*дорогий*), *kielich* [k'el'ix] (*келих*).

У східнослов'янських мовах приголосні **z, k, x** часто чергуються з **ж, ч, ш / з, ц, с**, наприклад, в рос. мові: *z//ж//з* (*друг – дружба – друзья*), *к//ч* (*рука – ручка*), *х//ш* (*ухо – ушко*); в укр. мові: *z//ж//з* (*нога – ніжка – в носі*); *х//ш//с* (*страх – страшний – в страсі*); *к//ч//ц* (*рука – ручний – в руці*).

Чергування приголосних *z // з, k // ц, x // с* характерне для української та польської мов, в російській трапляється рідко: укр. *рука – в руці, нога – на носі*, пол. *ręka – w ręce, noga – na podze, pię – na pię, muha – musy*. У російській мові задньоязикові тверді чергуються із задньоязиковими

м'якими: *рука – в руке, нога – на ноге, муха – мухе, рог – на роге.*

Усі три мови об'єднує історичне чергування твердого приголосного з м'яким, а українську й польську ще й чергування за характером перешкоди (зімкненість–фрикативність, зімкненість–африкативність).

3. Шиплячі [ж], [ч], [ш] в українській мові завжди тверді, відзначаються м'якістю лише подвійні шиплячі перед **і, я, ю, є**: *затишшя, обличчя, узбіччя, ніччю.* У російській мові шиплячі [ж] і [ш] теж тверді, тому після них, а також після [ч], хоча він і м'який, ніколи не пишуться букви **я, ю**: *жара, шалаш, чай, чуткий, жутко, шум.* У словах на кшталт *рожь* (ім.), *режь* (дієсл.), *даешь* (дієсл.) шиплячі вимовляються твердо.

! В українській мові [ч] вимовляється завжди твердо, в російській – м'яко: укр. *чашка, чайка, початок, часник, частівка, череда, черешня* // рос. *чашка, чайка, начало, чеснок, частушка, черешня.* Два варіанти вимови цього звука в польській мові (див. наступні пункти).

4. В українській мові [ц'] є переважно м'яким, а в російській [ц] твердий, хоча після нього часто пишеться **и**, наприклад, укр. *палець, революція, акація, хлопець* // рос.: *палец, революция, акация, хлопец; цирк, циркуль* (виключення з **ы**: *цыган, цыпленок, на цыпочках, цыц*). У польській [с] тільки твердий: *пос.*

5. У російській мові [г] завжди зімкнений (рос. взрывной); в українській – два звуки: [г] – задньоязиковий, зімкнений і [г] – глотковий, фрикативний. Слова з **г** в російській і українській мовах майже завжди звучать по-різному: *гектар – гектар, геній – гений, Гриша – Гриша, гриб – гриб, губа – губа, гора – гора, гром – грім, разгромить – розгромити, гараж – гараж.* Укр.: *грунт, обгрунтувати, аргумент, аргументувати.* Пор. також: укр.

грати і грати; гніт і гніт. Пол [g] звучить так, як рос. [г] чи укр. [г].

6. В українській мові є звуки [дж] і [дз], яких немає в російській мові. Вони вимовляються завжди разом (як один звук) і позначаються двома літерами: [дж] твориться як [ч] тільки з участю голосу; [дз] як [ц] з участю голосу: *кукурудза, дзьоб, гедзь, гудзик, родзинка, ганьдзя, виходжу, дзвеніти, джміль, бджола, гринджоли, дзеркало, дзига, дженджик, джерело, джигун, дріжджі, уродженець; воджу, саджати, наряджатись; споруджений, скуповджений.*

7. У сполученнях приголосних **гк, гт** в обох мовах **г** звучить або як [к], або як [х], наприклад, в рос. *ногти* [кт'], *когти* [кт'], *мягкий* [хк'], *легкий* [хк'], *дегтя* [кт'], в укр. *нігті* [хт'], *кігті* [хт'], *легкий* [хк], *дьогтю* [хт'], *вогкий* [хк].

8. В українській і російській мовах є чергування приголосних **д, т** з шиплячими, наприклад, рос. *т//ч* (*лететь – лечу*), *д//ж//жд* (*водитъ – вожу – вождение*), укр. *т//ч* (*летіти – лечу*), *д//дж* (*водити – воджу*). Однаковими є чергування *ст // щ*, *ск // ц*, наприклад, в рос. мові: *растить – ращу, плескать – плещу*; в укр. мові: *виростити – вирощу, плескати – плещу*. Усі ці чергування виникли в процесі історичного розвитку мов.

9. Польська мова має консонантний характер – значну частотність приголосних у тексті (70% від усіх фонем). У польській мові можливе поєднання до чотирьох приголосних на початку слова (*źdźbło* [žžbɔ] // *стебло*) і до п'яти приголосних у середині і в кінці слова (*przestępstwo* [přestempstfo] // *злочин*) [Nagórko, с. 39–40]. У низці слів і форм поєднання приголосних у мовленні спрощується: *jabłko* [ɟapko] // *яблуко*, *sześćset* [řeiřet] // *шістьсот*, *warszawski* [varřask'i] // *варшавський*.

!Особливістю польської системи приголосних є значна кількість шиплячих (8): *sz* [ř], *ź/rz* [ž], *cz* [č], *dź* [ž], *ś* [ř], *ż* [ž], *ć* [č], *dź* [ž]. Сполучуванність декількох шипля-

чих: *szczęście* – *щастя* – *счастье*; *dżdżysty* – *дощовий-дождливий*; *świerzc* – *сверчок*; *pszczola* – *бджола* – *пчела* – теж специфічна риса польської мови. Б. Карчмарчук з цього приводу зауважує: «Przewaga spółgłosek stanowi duży problem artykulacyjny dla cudzoziemców. Określają, że język polski syczy, szumi, szemrze» (przy dużym nagromadzeniu spółgłosek z szeregów:

- szumiącego [š, ž, č, ž]
- syczącego [s, z, c, ʒ],
- ciszącego [ś, ź, ć, ʒ]) [Karczmarchuk, s. 31].

В українській, російській і польській мовах є кілька видів співвідношень у вживанні приголосних і голосних:

- Звуку [л] в російських словах може відповідати [в] ([ў]-нескладове, або губно-губний глайд [ў= w]) в українських:

- у суфіксі дієслів чоловічого роду: *стоял* – *стояв*; *думал* – *думав*; *читал* – *читав*; *рисовал* – *малював*;

- у корені: *желтый* – *жовтий* (пол. *żółty*), *шелк* – *шовк*, *жовток* – *желток* (пол. *żółtko*), *долгий* – *довгий* (пол. *długi*), *вовк* – *волк* (пол. *wilk*).

- В українській, білоруській і російській мовах існує «вставне л». В українській мові у 1-ій особі однини й у 3-ій особі множини: *люблю*, *люблять*; *сплю*, *сплять*; *ловлю*, *ловлять*; *куплю*, *купають*; *роблю*, *роблять*; *ставлю*, *ставлять* – а в російській тільки у 1-ій особі однини: *люблю*, проте *любят*; *сплю*, проте *спят*; *ловлю*, проте *ловят*; *куплю*, проте *купают*; *ставлю*, проте *ставят*.

- В українській немає цокання: пор.: укр. *чапля*, *чіпляти*; рос. *цапля*, *цеплять*.

- В українській мові зі сполучень **ль, нь, сь, зь, дь, ть, жь, чь, шь, ць** перед йотованими голосними розвинули-

ся специфічно українські довгі м'які звуки: *зілля, знання, волосся, пониззя, підборіддя, життя, збіжжя, клоччя, піддашшя, міццю*. Тому в деяких словах російської мови поєднанню приголосного з [й] відповідає в українських словах подвійний м'який приголосний: *статья – стаття, судья – суддя, ночью – ніччю, тенью – тінню*.

- Деяким словам російської мови з початковими [а, о, у] відповідають українські слова з початковими приголосними [в, г] – в українській розвинулися протетичні [в, г]: *он – він, орех – горіх, Анна – Ганна, уголь – вугілля, улица – вулиця, улик – вулик, ухо – вухо, усы – вуса*. Таке явище має місце також у білоруській, польській і серболужицькій мовах. Пор. пол. *węgorz* (рос. *угорь*), *wąs* (укр. *вус*), *wąsatu* (укр. *вусатий*), *węgiel* (рос. *уголь*); а також *hura* (*ура*), *huragan* (*ураган*), *huraganowy*; *próte ul* (*вулик*), *ulica* (*вулиця*), *ucho* (*вухо*), *orzech* (*горіх*). (див. також додаток 4).

- В українській мові на місці *tj, *dj, *kt' виникли звуки [ч], [дж]: *свічу, печу, плачу, їжджу, ходжу, саджу*; в російській мові [ч], [ж]: рос. *свечу, плачу, сажу, хожу, ежжу*; у польській [с], [dz]: *świeca, płacę, nos, potoc, sadza* (*сажа*), *chodzę*.

- В українській мові *g'v, kv' > [цв] або [кв]: укр. *цвіт, цвісти*, ст. *звізда 'зірка'* (але *квіти, квітнути*, як у західнослов'янських); в рос. *цвет, цвести, звезда, цветы*; білор. *цвет, цвесць, звязда*. У польській збереглися *g'v, kv': *kwiat* (*квітка*), *kwiętnik* (*квітник*), *kwięnąć* (*квітнути, цвісти*), *kwięciasty* (*квічастий*), *kwiętnienie* (*цвітіння*); *gwiazda* (*зірка*); *gwiazdny* (*зірковий*, рос. *звездный*), а також *gwizd* (*свист*), *gwizdek* (*свисток*), *gwizdnąć* (укр. *свиснути*, рос. *свистнуть*).

- В українській мові [з], [с], [ц] у суфіксах *-зьк-, -ськ-, -цьк-* і на стиці морфем (кореня, суфікса) вимовляються м'яко, у російській твердо: укр. *французький, черкаськ-*

кий, луцький, низький, вузький, міський // рос. французкий, черкаський, луцький, низкий, узкий. Пор. з пол. *niski, wąski, japoński*.

- Українським і російським м'яким або твердим приголосним **t, d, r** відповідають пол. **ć, dź, rz** («ж»): *ciasto* (місто), *dzień* (день), *rzeka* (річка).

- В українській мові у вимові приголосні звуки [в] і [й] у певних випадках зазнають змін, які відображаються в транскрипції.

[й] переходить в [ї] (і-нескладовий) у двох випадках:

- **й** розташований в кінці слова після голосного: *рай* – [раї].

- **й** стоїть після голосного перед приголосним в середині слова: *чайний* – [чаїний].

[в] переходить в [ў] (у-нескладовий) коли:

- **в** стоїть на початку слова перед приголосним: *вчора* – [ўчора].

- **в** розташоване в кінці слова після голосного: *внав* – [ўнаў].

- **в** – у середині слова після голосного перед приголосним: *завтра* – [заўтра].

Явище переходу звуків [в] та [й] пов'язане з прагненням до милозвучності та полегшення вимови. Часом цей перехід відбувається повністю й відображається на письмі – це явище відоме як чергування *y//v* та *i//j*.

Завжди «в» вимовляється та пишеться:

- між голосними звуками: *жила в Америці*;
- перед голосним на початку речення: *В Одесі випав сніг*;

- після голосного звука перед приголосним (крім тих випадків, коли наступними стоять приголосні [в], [ф] або їхні сполуки з іншими звуками: «льв», «св», «тв», «хв»).

Наприклад: *відпочивала в Греції, але відпочивала у Львові.*

Не відбувається чергування **у//в** у словах, де від зміни літери (звука) змінюється значення слова. Наприклад, *всунути* – «вставити, включити, внести» // *усунути* – «винести, виключити, забрати». Відповідно не змінюються власні назви й іншомовні слова: *Вашингтон, Удмуртія, Владивосток, Уругвай, університет.*

!!! Для української вимови приголосних характерним є:

- відсутність пом'якшення приголосних перед голосним [e]; тобто тверда вимова приголосного перед [e]: *веселка, земля, зелений, перепілка, лелека, черешня, черпаха;*
- відсутність пом'якшення губних приголосних у кінці слова і складу: *кров, натовп;*
- наявність фарингального [ɣ] на місці російського проривного [ɣ]: *голка, голос, глина;*
- наявність м'якого [ц']: *акація, поцілунок, ціна, ціди-ти, цяміна, цятка, цяцька;*
- тверда вимова українського звука [ч]: *час, чарка, честь, чотири, чоло, чистий, чути, чуйний;*
- тверда вимова сполучення [шч], що позначається буквою щ: *щастя, щавель, щур, щука, щока, щогла, щелена, щепи, щирий;*
- вимова африкат [дж], [дз], [дз']: *джигун, джерело, дзвеніти, дзвін, дзюрчати;*
- вимова палаталізованих зімкнених без фрикативно-го призвучу: *діти, тітка;*
- напівпом'якшена вимова приголосних [ж'], [ч'], [ш'] перед [і] та подовжених [ж':], [ч':], [ш':] перед [і] та голосним заднього ряду: *жінка, печінка, збіжжя, обличчя;*

- вимова [й]: *край, синій, шостий*;
- відсутність оглушення дзвінких у кінці слова та складу (дзвінка вимова приголосних наприкінці слів і наприкінці кореня перед наступним глухим приголосним): *дуб, дубки* (див.: Тоцька, Фонетика української мови та її вивчення в початкових класах).

!!! Для польської вимови приголосних характерним є:

- М'які губні у польській мові вимовляються з незначним йотовим призвученням (асинхронна м'якість). Тому дехто із лінгвістів трактує польські м'які губні як біфонеми.

- У польській мові два варіанти приголосного звуку [ч]:

– перший варіант: на письмі позначається літерою *ć* в кінці слова та перед приголосними, або *ci* перед голосними. ! Вимовляється м'яко як рос. [ч]. Зазвичай цей звук трапляється там, де в російській пишеться м'який [т]: *pić* – *пить*, *ciężko* – *тяжко, тяжело*. !У польській мові немає м'якого [т].

– другий варіант: на письмі позначається сполукою букв *cz*, звучить як сполука звуків [т] і [ш] («тшш»). Цей звук часто відповідає російському [ч] в однокоренових відповідниках: *czytać* – *читать*, *poczta* – *почта* (укр. *читати, пошта*), проте вимовляється дуже твердо.

- Звук [ж] вимовляється завжди твердо, подібно до українського чи російського [ж], проте способів його графічної передачі декілька:

– перший спосіб – буква *ż* пишеться тоді, коли в російських словах є [ж]: *żelazny* – *железный* (пор.: укр. *залізо*), *może* – *может*;

– другий спосіб – **rz** пишеться тоді, коли в російських словах має бути м'який [p]: *morze* – *море*, *Rzym* – *Рим*. ! У польській мові немає м'якого [p].

- Звук [в] позначається буквою **w**: *wiadro* – *відро*. У польському алфавіті є буква **v**, та вона не пишеться в польських словах, використовується тільки у запозичених.

- Звук, що позначається буквою «**ѳ**», в літературній мові та більшості говорів польської мови вимовляється подібно до англійського [w] (як [у] з придихом), як середній між цим звуком і російським твердим [л]. Твердо звук [л] вимовляється лише на Сході Польщі та деяких районах Помор'я (на кордоні з Калінінградською областю Росії). У польських словах він трапляється на місці українського чи російського [л]: *łusy* – *лысый*, *łapa* – *лапа*.

- За вимови звука [л] кінчик язика торкається альвеол, середня частина язика опущена нижче, ніж під час вимови українського *ль*, і не торкається твердого піднебіння. Тільки перед **і** вимовляється м'яко: *wilk*, *klasa*, *lipa* – рос. *липа*, *linia* – рос. *линия*.

- Буква **h** майже не вживається самостійно в польських словах, частіше в сполучі **ch**, яка звучить як [укр. х]: *chrzan* – *хрін*, *chleb* – *хліб*.

- Звук [ш] позначається як **sz**, пишеться на місці українського чи російського [ш]: *szósty* – *шостий*, *szeroki* – *широкий*.

- Звук подібний до східнослов'янського [шч] у польській мові позначається буквосполукою **si** перед голосними або діакритичним знаком **ś** у всіх інших випадках. Трапляється в словах на місці російського м'якого [с], м'який [с] в польській мові не вживається: *sila* – рос. *сила*, *łoś* – рос. *лось*, *nosi* – рос. *носит*. На місці російської **щ** в польській мові пишеться буквосполука **szcz**, яка складається з

характерного для укр. і рос. [ш] і нехарактерного ч [тш], і звучить [штш]: *leszcz – лецц, szczupły – щупльий*.

• М'який [з] в польській мові не трапляється, на його місці знаходиться щось середнє між м'якими [з] і [ж]. На письмі позначається буквосполукою **zi** перед голосними або **ź** у всіх інших випадках: *gdzie – де, rzeźba – скульптура*.

Література

1. Аванесов Р. И. Русская литературная и диалектная фонетика / Р. И. Аванесов. – М. : Просвещение, 1974. – 288 с.

2. Аванесов Р. И. Русское литературное произношение. Учебн. пособие для учит. ин-тов / Р. И. Аванесов. – М. : Изд. 6, перераб. и доп. – М. : Просвещение, 1984. – 384 с.

3. Аванесов Р. И. Фонетика современного русского литературного языка / Р. И. Аванесов. – М. : Изд-во МГУ, 1956. – 240 с.

4. Гужва Ф. К. Современный русский литературный язык / Ф. К. Гужва. – К. : Вища школа, 1976. – 248 с.

5. Карпенко Ю. О. Фонетика і фонологія сучасної української мови: навчальний посібник для студентів філологічних факультетів / Ю. О. Карпенко. – Одеса : Чорномор'я, 1996. – 144 с.

6. Кочерган М. П. Основи зіставного мовознавства: Підручник / М. П. Кочерган. – К. : Академія, 2006. – 424 с.

7. Кравчук А. М. Польська мова. Граматика з вправами: підручник / А. М. Кравчук. – К. : ІНКOS, 2016. – 454 с.

8. Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В. Н. Ярцева. – М. : Советская энциклопедия, 1990. – 685 с.

9. Могила О. А. Польська мова: підручник / О. А. Могила. – К. : Райдуга, 1994. – 272 с.

10. Панов М. В. Современный русский язык. Фонетика / М. В. Панов. – М. : Высшая школа, 1979. – 256 с.

11. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2011. – 844 с.

12. Тихомирова В. С. Польський язык / В. С. Тихомирова. – М. : МГУ, 1978. – 208 с.

13. Тоцька Н. І. Сучасна українська літературна мова. Фонетика, орфоенія, графіка, орфографія / Н. І. Тоцька. – К. : Вища школа, 1981. – 183 с.

14. Тоцька Н. І. Фонетика української мови та її вивчення в початкових класах: методичні рекомендації / Н. І. Тоцька. – К. : Радянська школа, 1976. – 176 с.

15. Ющук І. П. Українська мова / І. П. Ющук – К. : Либідь, 2004. – 640 с.

16. Karczmarczuk B. Wymowa polska z ćwiczeniami // Wydanie II rozszerzone i uzupełnione / Lublin: Asocjacja LOGOPEDIK, 2012. – 240 s.

17. Nauka o języku dla polonistów / pod red. Stanisława Dubisza. – Warszawa : Książka i Wiedza, 2002. – 624 s.

18. Sękowska E. Fonetyka z elementami fonologii / E. Sękowska // Nauka o języku dla polonistów / pod red. Stanisława Dubisza. – Warszawa : Książka i Wiedza, 2002. – S. 113- 155.

19. Wielki słownik polsko-rosyjski rosyjsko-polski / pod red. S.Chwatowa, M Timoszuka – Warszawa : REA, 2008. – 624 s.

Питання для самоконтролю

1. Що вивчає зіставна фонетика української, російської та польської мов?
2. За якими ознаками розрізняють приголосні в трьох мовах?
3. Охарактеризуйте приголосні фонемі (звуки) в українській, російській і польській мовах за участю голосу та шуму.
4. Охарактеризуйте приголосні фонемі (звуки) в українській, російській і польській мовах за способом творення.
5. Опишіть приголосні фонемі (звуки) в українській, російській і польській мовах за місцем творення.
6. Охарактеризуйте приголосні фонемі (звуки) в українській, російській і польській мовах за твердістю/м'якістю.
7. Охарактеризуйте фонемі **ч, ц** в українській, російській і польській мовах.
8. Які фонемі мають місце в українській мові та відсутні в російській?
9. Охарактеризуйте фонемі **г, ɣ** в українській і російській мовах.
10. Які фонетичні процеси мають місце в системі приголосних трьох мов?
11. Які відмінності існують в системі приголосних звуків трьох мов?

Завдання

Завдання 1. Перекладіть російською та польською. Затранскрибуйте слова, назвіть фонетичні процеси. Порівняйте приголосні звуки в трьох мовах.

Зуб, туз, звір, цар, день, лінь, гриб, стовп, вулиця, вухо, гра, горіх, край, любов, кров, різьба, звити, зшити, зли-ти, знести, казка, наше місто, шафу зачинили, затримка, щастя.

Завдання 2. Прочитайте слова, слідкуйте за правильною вимовою польських і російських приголосних, порівняйте з українськими відповідниками.

chrząszcz – жук

szczęście – счастье

dżdżysty – дождливый

świerszcz – сверчок

pszczola – пчела

Chrząszczyżewoszyce – городок в Польше

przeznaczenie – предназначение.

Завдання 3. Прочитайте польські скоромовки, слідкуйте за правильною вимовою польських приголосних.

Chrząszcz brzmi w trzcinie w Szczebrzeszynie. – В Щебжешине жук жуужжит в тростнике.

Czy rak trzyma w szczypcach strzęp szczawiu, czy trzy części trzciny? – Рак держит в клешнях кусочек щавеля или три части тростника?

Leży Jerzy koło wieży i nie wierzy, że na wieży leży gniazdo nietoperzy. – Ежи лежит на башне и не верит, что на башне лежит гнездо летучих мышей.

Завдання 4. Перекладіть українською та польською, укажіть фонетичні відмінності в мовах:

Огонь, окно, улица, переулок, уж, острый, икота, ось, он, отчизна, овца, усы, ухо, удочка, паук, орех, уголь, улей, играть, иржа, имла, шестой, седьмой, семь, пить.

Завдання 5. Порівняйте тексти оригіналу та переклади й визначте відмінності на фонетичному рівні. Затранскрибуйте виділені слова та їхні українські еквіваленти; перекладіть польською, порівняйте.

*1...тривожно загрели звонки... // ...тривожно за-
дзеленчали дзвоники...; 2. Вода сплошной пеленой валяла
за окном // Вода суцільною пеленою спливала за вікном;
3. **Кровь** фонтаном из разорванных артерий на шею уда-
рила вверх // **Кров** цівками з розірваних вен на шиї вдарила
вгору; 4. Стукнет калитка, стукнет сердце ... **Она** вхо-
дила в калитку, а биений сердца до этого я испытывал
не менее десяти ... **оно** даже не переставало стучать
до тех пор, пока **без стука**, почти совсем бесшумно, не
равнялись с окном туфли ... – Стукне хвіртка, зайдеться
серце ... **Вона** увіходила у хвіртку один раз, а серце моє
до того заходилося не менше десяти разів ... **воно** навіть
не переставало тріпотіти доти, поки **без стуку**, майже
беззвучно, не рівнялися з вікном черевички ...*

Завдання 6. Виразно прочитайте текст, звертаючи увагу на вимову польських звуків. Перекладіть українською та російською.

*Katarzyna Grochola – najlepsza i najpopularniejsza
współczesna pisarka, która zmieniła oblicze literatury*

obyczajowej w Polsce. Otworzyła niejedne drzwi, uchyliła okna, pokazała drogę, jak żyć, jak pisać, jak kochać... Nieustannie inspiruje i zaskakuje. Od ponad dwóch dekad rozkochuje w sobie kolejne rzesze czytelników. Jej książki sprzedały się w nakładzie kilku milionów egzemplarzy, a każda z nich zajmuje najwyższe miejsca na listach bestsellerów. Laureatka nagród AS EMPIK-u oraz Bestseller Empiku w kategorii literatura polska.

Zagubione niebo – to historie nowe i odnalezione, które gubiły się na łamach prawie zapomnianych już dzisiaj gazet. Wreszcie ułożyły się w całość – w opowieść o różnych porach roku w życiu każdej i każdego z nas, w piękną opowieść.

Pierwsze miłosne uniesienia i rozczarowania, zachwyty nad życiem i bolesne porażki. Długie i krótkie związki, miłość do utraty tchu, cierpienie po rozstaniu. Zdolność wybaczenia, umiejętność zapominania. A my marzymy i nie tracimy wiary. Lepiej bowiem mieć wspaniałą przyszłość niż wspaniałą przeszłość, pamiętać, że zguba jest darem – szansą na odnalezienie czegoś lepszego.

Co kieruje naszym życiem? Los? Przypadek? A może to my sami tworzymy nasze przeznaczenie...

Nowa powieść Katarzyny Grocholi. O tej książce można opowiadać na wiele sposobów. Na przykład tak: "Przeznaczeni" to historia pięciu osób. Pozornie nie mających ze sobą wiele wspólnego, ale już wkrótce zbiegi okoliczności i przypadkowe na pierwszy rzut oka zdarzenia sprawiają, że ich drogi w dramatycznym finale nierozzerwalnie się połączą: ktoś straci życie, ktoś inny przeżyje. Jedni otrzymają szansę od losu na szczęśliwą przyszłość, inni tę szansę bezpowrotnie stracą...

Autorka pokazuje, że los można przekuć na własną korzyść, ale jest to połączone z wysiłkiem, mozolną pracą i

koniecznością podjęcia gry z życiem. Napewno nie można biernie się poddawać temu, co się nam przydarza. Po przeczytaniu "Przeznaczonych" długo będziemy myśleć o metaforze życia, związanej z przywołaną w powieści wstęgą Möbiusa – zaczniemy się zastanawiać, czy i nasz los jest w ten magiczno-fatalistyczny sposób zapętłony, czy i my – jak bohaterowie powieści – tkwimy w utartych koleinach życia i jesteśmy mróweczkami ze znanej grafiki Eschera. Uwikłanymi przez kaprysy losu i czekającymi, aż ktoś nas z tej magicznej pętli czasu i przestrzeni wyzwoli. Bo taka właśnie jest nowa powieść Katarzyny Grocholi: mieniąca się znaczeniami, iluzoryczna, wystawiająca naszą percepcję, nasze osądy i przyzwyczajenia na próbę.

Завдання 7. Порівняйте тексти оригіналу та польського й українського перекладів поезії Сергея Єсеніна «Береза» й визначте відмінності на фонетичному рівні. Виразно прочитайте тексти, звертаючи увагу на вимову голосних і приголосних російської, української та польської мов.

Берёза

Белая берёза

Под моим окном

Принакрылась снегом,

Точно серебром.

На пушистых ветках

Снежною каймой

Распустились кисти

Белой бахромой.

И стоит береза

В сонной тишине,

*И горят снежинки
В золотом огне.*

*А заря, лениво
Обходя кругом,
Обсыпает ветки
Новым серебром
(Сергей Есенин).*

Brzoza
*Ach, bielutka brzoza,
Pod tym oknem znów
Tak się wzięła śniegiem,
Jakby śrebrem snów.*

*Na puszystych wiciach
śnieżnym szlakiem się
Rozwinęły kiści
W swoim białym śnie.*

*I więc stoi brzoza
W sennej ciszy swej,
I śnieżynki płoną
W złotym ogniu jej.*

*Zorza zaś leniwie,
Idąc światłem znów,
Osypuje wici
Nowym śrebrem snów
(переклад польською Валентина Валевського).*

Береза

*Березонька біла
Під моїм вікном.
Зима тебе вкрила
Срібlistим сукном.*

*На пухнастій кроні
Снігова кайма.
Звисає серезжок
Біла бахрома.*

*І стоїть береза
Наче уві сні.
Золотом сніжинки
Сяють у вогні.*

*Зоря, неквапливо
Ходячи довкола,
Віття обсилає
Світлом-сріблом новим*

(переклад українською Романа Селіверстова).

Тема:
**НАГОЛОС В УКРАЇНСЬКІЙ,
РОСІЙСЬКІЙ І ПОЛЬСЬКІЙ МОВАХ**

Наголос (рос. ударение, пол. akcent) – виділення у мовленні складу в слові (словесний наголос), слова в синтагмі (синтагматичний наголос) або синтагми у фразі (фразовий наголос) за допомогою фонетичних засобів.

У зіставному мовознавстві для виявлення специфіки словесного наголосу порівнюваних мов використовують такі критерії:

- природа наголосу: динамічний (або силовий), музикальний (або мелодійний), тонічний, квантитативний тощо;
- місце наголосу: фіксований, або зв'язаний, нефіксований (вільний);
- якість наголосу (основний і побічний тощо);
- функція (сигнікативна (смыслоразрешительная, форморазрешительная), кульмінативна, делімітативна (розмежувальна) тощо).

В українській і російській мовах словесний наголос має такі характеристики:

- **динамічний і квантитативний** (наголошений склад звучить сильніше й триваліше), український наголос характеризують як динамічний з додаванням часо-кількісного та тонічного компонентів. Н. Тоцька вважає визначальною характеристикою українського наголосу саме квантитативність. Пор.: у польській мові наголос динамічний, проте слабкіший, ніж у російській.

- **вільний** (нефіксований, різномісний, тобто постійно не закріплений за певним складом, як, скажімо, у польській, угорській, французькій, чеській мовах): укр. *думка*,

кóбза, підло́га, стіна́, соло́дкий, соловéйко, перепливі́ти;
рос. *мы́слить, по́ле, вопро́с, стенá, перепéлка, покрывáло.*
Пор.: у польській мові наголос фіксований (акцент ста́ту), майже завжди падає на передостанній склад.

• **рухомий** (рос. подвижное): в однокорінних словах і під час словозміни наголос може переходити з одного складу на інший: укр. *кни́жка – книжкі́, тра́ва – траві́,*
рос. *росá – róси, нача́ть – нача́л, сиротá – сирóты.*

Часто наголос виконує смислорозрізнявальну функцію в обох мовах.

• Наголос розрізняє в словах лексичне значення (виникають **омографи**):

áтлас (збірник географічних карт) й *атла́с* (блискуча тканина),

óрган (частина організму) й *орга́н* (музичний інструмент),

пла́чу (від плакати) і *плачу́* (від платити).

• Наголос може бути показником граматичної форми слова (виникають **омоформи**).

Наголос розрізняє:

–граматичні форми: *óзера* (Р в. однини) і *озера* (Н. в. множини), *пі́сні* (Р в. одн.) і *пісні́* (Н. в. мн.); *склі́кати* (док. вид дієсл.) і *склика́ти* (недок. вид дієсл.); рос.: *ру́ки – руки́; óкна і окна́;*

–різні частини мови укр.: *ба́тьків* (кого?, іменник) і *ба́тьків* (чий?, прикметник); *дзвóни* (імен.) і *дзвони́* (дієсл.); рос.: *мо́ю і мою.*

За допомогою наголосу в українській мові розрізняють особові імена по батькові (наголос на корені) та прізвища (наголос на суфіксі), що мають спільний корінь: *Григо́рович – Григорóвич, Макси́мович – Максимóвич, Прóкопович – Прокопо́вич, Юхі́мович – Юхимóвич.*

Зміна наголосу в заперечних займенниках, що в не-прямих відмінках уживаються з прийменниками, впливає на значення слова: *ні з ким* (немає з ким) – *ні з кім* (із жодною людиною); *ні за що́* (немає за що) – *ні за що* (ні за яку ціну), але правопис цих слів залишається сталим.

Більшість слів української та російської мов мають один наголос – основний (укр. *люди́на, черво́ний*, рос. *красный, челове́к*). У складних і складноскорочених словах, окрім основного, є ще побічний наголос (побочное ударение): укр. *праце́лЮбний, два́дцятіп'яті́тИсячний, сіньо-жОвтий, гірні́чодобувнИй, ново́будОва*; рос. *высоко́одарённый, вечнозелёный, перво́прохОдец*. Побічний наголос в українській і російській мовах є першим, а основний – другим. Побічний наголос часто падає на перший склад, або через один або два склади від основного. Побічні наголоси є помітнішими в повільному темпі мовлення й додають мові особливої плавності й співучості.

Службові частини мови (прийменник, сполучник, частка), зазвичай, не наголошуються. Приєднуючись до попередніх або наступних наголошених слів, вони утворюють так зване фонетичне слово: укр. *на робо́ту, хай чита́є, він і вона́*; рос. *со мно́й, за водо́й, иди́ же*.

У процесі історичного розвитку мови місце наголосу в слові може змінитися. Наприклад, в романі О. Пушкіна «Евгеній Онегін»: *Музы́ка уж греметь устала*; а зараз – *му́зыка*.

!!! Особливості наголосу в українській мові.

Не лише голосні, а й всі звуки наголошеного складу вимовляються чіткіше й виразніше. Незалежно від основного наголосу останній склад слова вимовляється протяжніше, як склад із побічним наголосом, а голосні цього

складу редукуються менше, ніж в інших ненаголошених складах.

Спостерігаються деякі закономірності в наголошуванні слів української мови:

1. Віддієслівні іменники середнього роду на *-ання*, у яких більше двох складів, мають наголос, як правило, на суфіксі: *навча́ння, завда́ння, запита́ння, чита́ння, визна́ння, вида́ння, пізна́ння, посла́ння*. Але є й відхилення від цього правила: *обла́днання* (набір механізмів тощо), *не́хтування, бі́гання, ді́хання, ко́взання*.

2. Наголос у багатьох іменниках жіночого роду із суфіксом *-к(а)* у множині переходить на закінчення: *вказі́вка – вказі́вкі, учі́телька – учителькі́, ла́стівка – ласті́вкі, голка – голкі́, кра́пка – крапки́, пі́санка – писанкі́*; але: *ро́дичка – роді́чки, сусі́дка – сусі́дки, верхі́вка – верхі́вки*. Пор. рос. *ла́сточка – ласточки́, иго́лка – иголки́*,

3. У багатьох двоскладових прикметниках наголос падає на закінчення: *вузькі́й, легкі́й, липкі́й, мілкі́й, низькі́й, нові́й, нудні́й, пісні́й, різкі́й, сипкі́й, скучні́й, стійкі́й, сті́чний, страши́й, тверді́й, ті́сний, тонкі́й, тяжкі́й, черстві́й, чі́ткий, чу́ткий* (пор. з рос.: *у́зкий, ле́гкий, лі́пкий, ме́лкий, ні́зкий, но́вый, ну́дный, ре́зкий, ску́чний, сто́йкий, сто́чный, стра́шный, тве́рдый, те́сный, то́нкий, че́рствый, че́ткий*).

4. У прислівниках, утворених від таких прикметників, наголос падає на перший склад: *вузькі́й – ву́зько, легкі́й – ле́гко, мілкі́й – мі́лко*. Пор.: рос. *широ́кий – широко́, ле́гкий – легко́, глубо́кий – глубоко́*, проте *у́зкий – у́зко, ме́лкий – ме́лко, то́нкий – то́нко*.

5. У дієсловах перший склад закінчень *-емо, -имо, -ете -ите* не наголошується: *несе́мо; іде́мо, іде́те, піде́мо, піде́те; буде́мо, буде́те; зали́шимо, зали́шите*. У дієсловах *везті́, несті́, весті́, плести́* та їхніх формах (*везе́мо,*

везетé несемó, несетé та ін.) наголошується останній склад. У дієсловах теперішнього часу наголос найчастіше – на закінченні в усіх формах: *біжимó, біжитé; ростемó, ростетé; сидимó, сидитé*.

6. У дієсловах з префіксом **по-** зі значенням короткочасної дії наголос падає на корінь: *помóвчати, посідіти, постóяти* тощо.

7. В українській мові відсутнє перенесення наголосу у місцевому відмінку на прийменник, на відміну від російської: *по по́лю*; пор. рос. *по полю*.

8. Префіксальні віддієслівні іменники виявляють тенденцію до наголошування префікса:

- *за́лишок, за́крутка, за́хисток, за́спів, за́чіпка, за́чіска, за́ціпка, за́бавка, за́кладка, за́купка, за́слінка, за́сідка, за́стілка, за́стібка, за́сипка*;

- *по́смішка, по́слуга, по́зичка, по́зика, по́кришка* (для посуду), *по́хибка, по́значка*;

- *перéказ, перéпис, перéпад, перéбіг, перéсуд, перéкис, перéтин, перéлісок*;

- *ро́зділ, ро́здум, ро́зквіт, ро́зклад, ро́злад, ро́змах, ро́змін, ро́змір, ро́знад, ро́зпил, ро́зпис, ро́зспів, ро́зтин, ро́зріз, ро́зстріл, ро́зцвіт, ро́зчин, ро́здрук*.

Не всі префіксальні іменники мають наголос на префіксі: *забаганка, помітка, посвята, перехід, переполох, перенос, перекрій, розкол, розмив* тощо.

9. Деякі слова мають варіативний наголос: *зокре́ма, до́говір, допомі́жній, допові́сті, за́вжди, за́головок, відпові́сті, ма́буть, ма́ркетинг, на́двоє, пер́вісний, по́серед, рі́зновід, слідо́м, та́кож, по́мілка, чимáлій, щі́лина* та ін.

!!!Іноді російські й українські однокореневі еквіваленти відрізняються наголосом:

Ба́нты // банті, бесéда // бéсіда, вéрба // верба́, колесó // кóлесо, крапі́ва // кропівá, дóчка // дочка́, кидáть //

кідати, настóять // настóяти, ненавідеть // ненáвидіти, обмѣн // обмін, обмѣр // óбмір, одіннадцять // одинáдцять, óтчім // вітчім, перехóдный // перехідний, показ // пóказ, пóстфікс // постфі́кс, прорѣз // прóріз, простór // прóстір, решето // рѣшето, рукопись // рукóпис, разбóр // рóзбір, слегká // злѣгка, сосна́ // сóсна, стáтуя // стату́я, спина́ // спіна, то́поль // топóля, тóрты // торті́, чeтырнадцять // чoтирна́дцять, широкó // ші́роко.

Про деякі особливості наголошування слів у російській мові див. додатки 6, 7.

Загальна характеристика польського наголосу

Наголос у польській мові найчастіше польські мовознавці характеризують як динамічний. Іншу думку має В. Ясем, називаючи польський наголос мелодичним, Б. Роцлавський вважає, що польський наголос характеризується як динамічністю, квантитативністю, так і тонічністю. Цю думку поділяють В. Любаш і С. Урбаньчик: «Наголошені склади у польських словах вимовляється з більшою енергією та силою. Наголошений голосний дещо довший, ніж ненаголошений і, з тонічної точки зору – вищий» [Karczmarszuk, с. 60-61].

!!! Особливості наголосу в польській мові.

- У польській мові наголос динамічний, проте слабший від російського.

- Наголос у польській мові фіксований на передостанньому складі (akcent paroksytoniczny): *nO-ga* (нога), *Us-ta* (уста), *O-gon*, *za-gAd-ka*, *bA-ran*, *mEtro*. Проте існують винятки.

- Інколи наголос падає на 3-тій від кінця склад:

- у словах грецького та латинського походження: *gramAtyka* (граматика), *fI-zy-ka*, *fo-nE-ty-ka*;

– у словах *rzeczpospolita* (республіка), *Ocean* (океан),
w *Ogole* (загалом);

– у деяких дієслівних формах: у 1-2 особі множини
минулого часу *chodziliśmy* (ми ходили); у формі наказово-
го способу *chodźlibyśmy* (ми ходили б).

– у деяких формах складних числівників: *sie-dem-set*,
o-siem-set,

• У сучасній польській розмовній мові існує тенден-
ція до уніфікації наголосу – на передостанньому складі,
яка ще не стала нормою.

• Польський наголос рухомий / *ruchomy pod względem*
morfologicznym (під час відмінювання можуть наголошу-
ватися різні морфеми): *odczyt, odczytu, odczytami; mapa,*
mapami.

• У багатоскладових словах має місце слабкий додат-
ковий (побічний) наголос на 1-ому складі: *polityczny* (по-
літичний), *ekonomiczny* (економічний).

• Деякі слова мають варіанти наголосу, які допускає
поточна вимова: *a-na-li-za* або *a-na-li-za*, *ka-pi-tan* або *ka-*
pi-tan, *o-fi-cer* або *o-fi-cer*, *fe-sti-wal* або *fe-sti-wal*.

• Як проклітики (*proklityki*) виступають прийменни-
ки та заперечна частка *nie* перед багатоскладовими сло-
вами: *nad morzem* (на морі), *nad domem*, *nie czytaj* (не
читай), *nie rysuj* (не малюй). Якщо слова односкладові то
наголос може переходити на прийменники та *nie*: *nie wiem*
(не знаю), *raz na rok* (раз на рік). Енклітиками (*enklityki*)
є короткі форми особових займенників, займенник *się* і
частки: *pro-daj mi*, *kocham go*, *czytaj no* [Sękowska, с. 113;
Тихомирова, с. 22–21].

Література

1. Аванесов Р. И. Фонетика современного русского литературного языка / Р. И. Аванесов. – М.: Изд-во МГУ, 1956. – 240 с.
2. Аванесов Р. И. Русское литературное произношение. Учебн. пособие / Р. И. Аванесов. – М.: Просвещение, 1984. – 384 с.
3. Вінницький В. М. Наголос у сучасній українській мові / В. М. Вінницький. – Київ: Радянська школа, 1984. – 159 с.
4. Головащук С. І. Складні випадки наголошення: словник-довідник / С. І. Головащук. – К.: Либідь, 1995. – 192 с.
5. Горпинич В. А. Русско-украинский орфоэпический словарь / В. А. Горпинич / Под ред. В. М. Рusanовского. – К.: Освіта, 1992. – 259 с.
6. Калашник В. С., Савченко Л. Г. Українсько-російський словник наголосів / В. С. Калашник, Л. Г. Савченко. – Харків: Каравела, 1997. – 112 с.
7. Кравчук А. М. Польська мова. Граматика з вправами: підручник / А. М. Кравчук. – К.: ІНКОС, 2016. – 454 с.
8. Погрібний М. І. Орфоепічний словник / М. І. Погрібний. – К.: Радянська школа, 1986. – 118 с.
9. Тихомирова В. С. Польський язык / В. С. Тихомирова. – М.: Восток-Запад, 2005. – 208 с.
10. Karczmarczuk B. Wymowa polska z ćwiczeniami // Wydanie II rozszerzone i uzupełnione / Lublin: Asocjacja LOGOPEDIK, 2012. – 240 s.
11. Nauka o języku dla polonistów / pod red. Stanisława Dubisza. – Warszawa: Książka i Wiedza, 2002. – 624 s.

12. Sękowska E. Fonetyka z elementami fonologii / E. Sękowska // Nauka o języku dla polonistów / pod red. Stanisława Dubisza. – Warszawa : Książka i Wiedza, 2002. – S. 113- 155.

13. Wielki słownik polsko-rosyjski rosyjsko-polski / pod red. S.Chwatowa, M. Timoszuka. – Warszawa : REA, 2008. – 624 s.

14. Wielki słownik języka polskiego [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://wsjp.pl/index.php.pwh>

Питання для самоконтролю

1. Що вивчає зіставна фонетика української, російської та польської мов?

2. Охарактеризуйте наголос в українській, російській і польській мовах.

3. У чому відмінності наголошених/ненаголошених складів цих мов?

4. Наведіть приклади омографів, омоформ, омофонів (в українській по (5), в російській по (5) і міжмовних по (5)).

5. Яка специфіка наголосу в польській мові?

Тестові завдання

1. В яких словах наголос розрізняє лексичне значення:

а) омографах

б) омофонах

в) омоформах

2. Який наголос в однокорінних словах і під час словозміни може переходити з одного складу на інший:

- а) динамічний
- б) вільний
- в) рухомий

3. Наголос може бути показником граматичної форми

В....

- а) омографах
- б) омофонах
- в) омоформах

4. Як називаються виділені слова *орган* (частина організму) й *орган* (музичний інструмент)

- а) омографи
- б) омофони
- в) омоформи

5. Як називаються виділені слова: *пруд* (*пруды*) і *прут* (*прутья*)

- а) омографи
- б) омофони
- в) омоформи

6. На який склад падає наголос у російському слові *решето*?

- а) на 1-ий
- б) на 2-ий
- в) на 3-ій

7. На який склад падає наголос в українському слові *спина*?

- а) на 1-ий
- б) на 2-ий
- в) обидва склади ненаголошені

8. Оберіть правильно відповідь на питання: У слів рос. *крапива* і укр. *кропива* наголошені

- а) другі склади

- б) треті склади
 в) у рос. 2-гий, в укр. 3-тій
9. Оберіть правильну відповідь на питання: У слів рос. *столяр* і укр. *столяр* наголошені
- а) другі склади
 б) перші склади
 в) у рос. 2-ий, в укр. 1-ий
10. Оберіть правильний варіант:
- а) укр. ла́стівка // рос. ластівкі,
 б) укр. ла́стівка // рос. ла́стівки,
 в) укр. ла́стівка // рос. ла́стівкі,
11. Оберіть правильний варіант:
- а) укр. решето́ // рос. рéшето
 б) укр рéшето // рос. решето́
 в) укр решето́ // рос. решето́
12. Оберіть правильний варіант:
- а) укр ліпкий // рос. ліпкий
 б) укр ліпкий // рос. липкий
 в) укр липкий // рос. ліпкий
13. Оберіть правильний варіант:
- а) ma-tE-ma-ty-ka
 б) ma-te-mA-ty-ka
 в) ma-te-ma-tY-ka
14. Оберіть правильний варіант:
- а) pod stO-łem
 б) pOd sto-łem
 в) pod sto-łEm
15. Оберіть правильний варіант:
- а) укр. кінó // пол. kIno
 б) укр kІno // пол. kIno
 в) укр кінó // пол. kinO
16. На який склад зазвичай падає наголос у польських словах?

- а) на 1-ий
- б) на 2-ий
- в) на передостанній

17. Який наголос у польській мові?

- а) фіксований
- б) нефіксований
- в) нестабільний

18. На який склад падає наголос у польському слові *ocean*?

- а) на 1-ий
- б) на 2-ий
- в) на 3-ій

19. На який склад падає наголос у польському слові *formula*?

- а) на 1-ий
- б) на 2-ий
- в) обидва варіанти правильні.

Завдання

Завдання 1. Поставте наголос в українських і російських словах, перекладіть польською, зверніть увагу на наголос:

Олень // олень; близький // близкий; дрова // дрoва; кропива // крапива; кухонний // кухонный; фартух // фартук; приятель // приятель; перепис // перепись; петля // петля, маляр // маляр, блідий // бледный; колесо // колесо; оптовий // оптовый; спина // спина; малий // малый, товпитися // толпиться; середина // середина; беремо // берем; одинадцять // одинадцать; ненавидіти // ненавидеть.

Завдання 2. Поставте наголос в польських й українських словах, порівняйте.

Ciasto (місто), dzień (день), rzeka (річка); wierzyć (вірити), wiara (віра), nieść (нести), niosę, (несу); twierdzić (твердити), twardy (твердий); bobu (бобу), błędu (помилки).

Завдання 3. Поставте наголос в українських словах. Перекладіть російською та польською, укажіть наголос.

Агент, бюлетень (множина: бюлетені), вільха, кулінарія, випадок, діалог, документ, засуха, монолог, ім'я, каталог, некролог, експерт, жевріти, квартал, кілометр, колія, компроміс, кропива, мережа, ознака, оптовий, партнер, пасквіль, пеня, перепис, перепустка, предмет, приятелька, разом, рукопис, середина, сільськогосподарський, спина, співробітник, титульний, урочистий, феномен, цемент, центнер, черговий, чотирнадцять, шофер.

Завдання 4: Утворіть дієслова 3 особи однини чоловічого, жіночого та середнього роду. Поставте наголос в російських словах. Перекладіть українською, укажіть наголос.

Зразок: *лить – лил, лилА, лилО // лити – лив, лилА, лилО.*

Ждать, подобрать, добратсья, занятсь, запереть, звать, лгать, лить, литсья, гнать, ворватсья, битсья, любить, класть, нарвать, налить, убратсь, читать, снять, создать, дать, рвать, обогнать, бежать, лететь, жить, начать, кричать, положить, говорить.

Завдання 5. Утворіть дієприкметники однини чоловічого, жіночого та середнього роду. Поставте наголос в російських словах. Перекладіть українською, укажіть наголос.

*Занять, запереть, забыть, нажить, ободреть, по-
слать.*

Завдання 6. Провідмініайте іменники в однині і множині українською та російською мовами. Поставте наголос.

Торт, порт, аеропорт, шарф, бант, бухгалтер, лектор, ікс, шофер, туфля.

Завдання 7. Поставте наголос у словах, утворіть словосполуки наукового мовлення; перекладіть їх російською та польською, поставте наголос.

*Каталог ..., ... алфавіт, ... апостроф, близький ...,
перехідне ..., числівниковий ..., читання ..., феномен ...,
... видання, поняття ..., ... вимова, порядковий ..., увідній
..., чіткий ..., ... вимога, ... постфікс -ся, новий ..., вузьке
..., асиметрія ..., чотирнадцять ..., одинадцять ...;
відомість (документ).... і відомість (звістка, дані)....*

Завдання 8. Зверніть увагу на наголос у словах, перекладіть їх російською та польською, поставте наголос. З 10 (на вибір) складіть речення, пов'язавши їх в невеличкий твір.

*Асиметрія, афонія, багаторазовий, багатоя-
ровий, двошаровий, тришаровий, видання, визнання,
вимога, вимова, водночас, декотрий, добрівечір,*

завда́ння, заверши́ти, залиши́ти, запитáння, зобразíти, іду́чі, каталóг, кіломе́тр, котрíй, мере́жа, на́впіл, об'є́м, одноразо́вий, оксі́морон, помилко́вий, поняття, уподо́бання, фаховíй.

Завдання 9. Поставте наголос в українських словах. У чому їхня специфіка? Перекладіть російською та польською, зверніть увагу на наголос.

Загадка, задирка, замазка, затишок, затримка, зачин, поляк, розліт, розбір, заочі, запічок, засвітла, затемна.

Завдання 10. Прочитайте вірші для дітей Яна Бжехви. Поставте наголос в словах. Ще раз виразно прочитайте, звертаючи увагу на наголос і вимову польських звуків.

Jan Brzechwa
Sowa

*Na południe od Rogowa
Mieszka w leśnej dziupli sowa,
Która całą noc, do rana,
Tkwi nad książką, zaczytana.
Nie podoba się to sroce:
Zamiast się pokrzepić drzemką,
Pani czyta wciąż po ciemku.
To zły przykład jest dla dzieci!»
Ale sowa, mądry ptak,
Odpowiada na to tak:
«U-hu, u-hu, u-hu,
Nie bręcz mi przy uchu,
Jestem sowa płowa,
Sowa mądra głowa,
Badam dzieje pól i łąk,*

Jeszcze mam czterdzieści ksiąg».
Dzięciół, znany weterynarz,
Rzekł: «Ty sobie źle poczynasz,
To niezdrowo, daję słowo,
To niezdrowo, moja sowo,
Dawno przecież zapadł zmrok,
Strasznie sobie psujesz wzrok,
Jak oślepniesz — będzie bieda,
Nikt ci nowych oczu nie da,
Nie pomoże i poradnia,
Czytać chcesz, to czytaj za dnia!»
Ale sowa, mądry ptak,
Odpowiada na to tak:
«U-hu, u-hu, u-hu,
Zmiataj, łapiduchu,
Jestem sowa płowa,
Sowa mądra głowa,
Trudno, niech się ściemnia w krąg,
Jeszcze mam czterdzieści ksiąg».
Na południe od Rogowa
Mieszka w leśnej dziupli sowa,
Wzrok straciła całkowicie,
Zmarnowała sobie życie;
Kiedy sroka leci w pole,
Pyta: «Czy to ty, dzięciole?»
Kiedy dzięciół mknie wysoko,
Woła: «Dokąd lecisz, sroko?»
Przeczytała ksiąg czterdzieści,
Dowiedziała się z ich treści,
Ze kto czyta, gdy jest mrok,
Może łatwo stracić wzrok.

Тема:
**ГРАФІЧНІ СИСТЕМИ УКРАЇНСЬКОЇ,
РОСІЙСЬКОЇ ТА ПОЛЬСЬКОЇ МОВ**

Зміст

1. Особливості українського алфавіту.
2. Специфіка російського алфавіту.
3. Специфічні риси польського алфавіту.
4. Відмінності українського, російського та польського алфавітів.

Графіка (від гр. *γραφο* – пишу, креслю) –

1) сукупність усіх засобів письма певної мови, а також самі написання літер;

2) співвідношення писемних знаків з фонетичною системою мови, тобто співвідношення між буквами і фонемами (звуками);

3) розділ мовознавчої науки, що вивчає сукупність усіх засобів певної писемності, систему співвідношень між буквами і фонемами (звуками) певної мови.

Система графічних знаків в українській, російській і польській мовах представлена алфавітними, або буквеними, та неалфавітними знаками (рядковими, що включають різні прийоми скорочення слів, використання проміжків між словами, позначення абзацних відступів, а в друкарському відтворенні тексту – шрифтові виділення, розділові знаки, цифри, математичні та хімічні формули тощо; діакритичними – надбуквеними й підбуквеними знаками

(пор.: и – й, і – ї), а також ’ (апостроф), ‘ (наголос), - (дефіс), знак параграфа).

Графема – основна одиниця графіки; понятійна, нематеріальна, що виражає співвідношення між буквою та її звуковим складом (звуком, фонемою) тощо.

Буква – матеріально виражена одиниця, знак письма.

Буква (літера) – це умовний графічний знак, що служить для позначення фонетичних одиниць на письмі.

В основі українського та російського алфавітів лежить **кирилиця** – слов’янська азбука, що виникла в 9 ст. (за одними даними, її створили болгарські проповідники Кирило та Мефодій 863 р., за іншими – учень Кирила Климент Охридський наприкінці 9 – на початку 10 ст. [див.: Юшук, с. 88]. Основою польського алфавіту є **латиниця** (латинка) – абетка латинської мови, яка походить від етруського алфавіту, що ґрунтується на одному з варіантів західного (південноіталійського) грецького алфавіту. Латинська абетка усамостійнилася приблизно в VII столітті до н. е.

Українське, російське та польське письмо належить до **буквено-звукового** типу, який полягає в тому, що за допомогою букв зображуються фонemi (звуки).

Основним принципом російської, української та польської графіки є **складовий принцип**, за яким одиницею письма й читання виступає поєднання букв, що передає поєднання звуків. Наявність тієї чи іншої голосної букви після приголосної вказує на тверду або м’яку вимову цієї приголосної. Використання цього принципу пояснюється відсутністю в українському та російському алфавітах спеціальних літер для позначення м’яких приголосних (укр. *дим* і *дім*; *рис* і *риць*; рос. *рад* і *ряд*, *угол* і *уголь*).

Алфавіт (від назв двох перших букв грецького алфавіту *alpha* і *betha*) або **абетка** (від назв двох перших

старослов'янських літер – *азь, букы*) – сукупність букв, прийнятих у певній писемності й розташованих в усталеному порядку.

В українському, російському та польському алфавітах є великі (рос. прописные, заглавные, большие) й малі (рос. строчные, малые) букви. Розрізняють також друковані та писані літери.

1. Особливості українського алфавіту

Український алфавіт і назви букв:

Аа (а) **Бб** (бе) **Вв** (ве) **Гг** (ге) **Ґґ** (ґе) **Дд** (де) **Ее** (е)
Єє (йе) **Жж** (же) **Зз** (зе) **Ии** (и) **Іі** (і) **Її** (йі) **Йй** (йот) **Кк** (ка)
Лл (ел) **Мм** (ем) **Нн** (ен) **Оо** (о) **Пп** (пе) **Рр** (ер) **Сс** (ес)
Тт (те) **Уу** (у) **Фф** (еф) **Хх** (ха) **Цц** (це) **Чч** (че) **Шш** (ша)
Щщ (ща) **Ьь** **Юю** (ю) **Яя** (я)

- Український алфавіт нараховує **33** букви.
- Для позначення приголосних звуків / фонем в українському алфавіті є 22 букви:
 - Буква **щ** завжди передає два звуки [шч]: *щит* – [шчит], *плащ* – [плашч]. Інші 21 – один звук.
 - Звуки [дж], [дз] відповідно передають дві букви: д (де) і ж (же) (*бджола* – [бджола]); д (де) і з (зе) (*дзига* – [дзига]).
 - 10 букв позначають голосні звуки: **а, о, у, е, и, і, я, ю, є, ї**.
 - Букви **я, ю, є** мають по два значення:
 - на початку слова, після голосної, апострофа та знака м'якшення вони позначають два звуки [йа], [йу], [йе]:

ява – [й'а́ва], своя – [сво́й'а], м'язи – [мй'а́зи], мільярд – [м'іл'й'а́рд].

- після м'якої приголосної передають на письмі голосні звуки [а], [у], [е] та м'якість попередньої приголосної: люк – [л'ук], воля – [во́л'а], синє – [сй́н'е].

• Буква **ї** завжди передає два звуки [йі]: їжа – [й'їжа], країна – [край'їна], твої – [тво́й'ї].

• Буква **ь** сама по собі звука не позначає, вживається для позначення м'якості приголосних: кін'ь, де́нь, де́ньок, сльоза, Льві́в, ма́льва, козацький, мільйон, павільйон. компаньйон, Третьяков, порт'єра, ательє, пасьянс.

2. Специфічні риси російського алфавіту

У російському алфавіті – 33 букви, які розташовані в наступній послідовності й мають такі назви:

Аа (а) **Бб** (бэ) **Вв** (вэ) **Гг** (гэ) **Дд** (дэ) **Ее** (е) **Ёё** (ё)
Жж (жэ) **Зз** (зэ) **Ии** (и) **Йй** (и-краткое) **Кк** (ка) **Лл** (эл, эль)
Мм (эм) **Нн** (эн) **Оо** (о) **Пп** (пэ) **Рр** (эр) **Сс** (эс) **Тт** (тэ) **Уу** (у)
Фф (эф) **Хх** (ха) **Цц** (цэ) **Чч** (че) **Шш** (ша) **Щщ** (ща)
Ъъ (твердый знак) **Ыы** (ы) **Ьь** (мягкий знак) **Ээ** (э) **Юю** (ю)
Яя (я)

• У російському алфавіті 10 букв позначають голосні звуки: **а, о, у, и, ы, э, е, ё, я, ю**. Із них 6 – нейотованих **а, о, у, и, ы, э**, які позначають 1 звук, 4 – йотованих **е, ё, я, ю**, які позначають голосні з йотом і без. Букви **е, ё, я, ю** мають по два значення:

- на початку слова, після голосної, твердого та м'якого знаків вони позначають два звуки [ja], [ju], [je]: *яма* – [jáma], *своя* – [св^já], *с'єзд* – [с'jэст].

- після м'якої приголосної передають на письмі голосні звуки [a], [y], [e] та м'якість попередньої приголосної: *люк* – [л'ук], *воля* – [вóл'а], *небо* – [н'эбъ] тощо.

- Буква **и** – нейотована, проте може означати як звук [и] (*писк*), так і два звуки [ји] (*солов'и, свої, мурав'и*).

- У російському алфавіті 21 буква позначає приголосні.

- Деякі звуки позначаються двома буквами: звук [ж̄] (м'який довгий) позначається **жж, жд, жж:** *єзжу, дожди, вожжи*.

- Звук [ш̄] (довгий м'який) позначається буквою **щ** а також **сч, зч, стч, здч:** *счаст'є, извозчик, жестче, объездчик*.

- 2 букви **ъ ь** не позначають звуків, але служать для передачі певних звукових особливостей: *соль, тень, польський, вьюга, съест', подъехать, субъект*.

3. Відмінності українського та російського алфавітів

- В українському алфавіті відсутні букви **ё, ы, э, ъ**.
- У російському алфавіті немає букв **є, і, ї**.
- Букви **г, е, и** мають різне звучання: *гвоздика* – *гвоздика, герой* – *герой*.

- Російській **ё** відповідає сполученням **ьо, йо:** *лен* – *льон, подъем* – *підйом*.

- Українська буква **є** відповідає російській **е:** *синє* – *синее*.

- Українській **е** відповідає російська **э:** укр. *екран, екзамен;* рос. *экран, экзамен*.

• Українська буква **ї** означає звукосполучення **йї**: *інтуїція, пір'їна, їхати*.

• Апостроф в українській мові – часто **ъ** або **ь** (розділові знаки) у російській: *під'їзд, з'їзд, об'ява, в'ється, п'є, ад'ютант, ін'єкція, інтерв'ю // подъезд, съезд, объявление, вьется, пьет; адъютант, инъекция, интервью; проте зв'язок – связь, рум'яний – румяный, м'яч – мяч, м'ясо – мясо, м'ята – мята, п'ять – пять, черв'як – червяк, пів'яблука – пол-яблока*.

• Букви **г** (ге) є тільки в українському алфавіті: *гедзь, атрус, гречний, легінь, фігли-мігли*.

В українській мові знаком **г** позначається проривний звук в українських словах *ганок, тава, гуля, ґрунт, таблі* (див. додаток 5) і запозичених словах (*аргумент*), а знаком **г** позначається фрикативний звук (*його, груша, Гриць, голос, гриб*).

4. Специфічні риси польського алфавіту

У польському алфавіті – **32** букви, які розташовані в наступній послідовності й мають такі назви:

Aa (a) **ą** **Bb** (be) **Cc** (ce) **Ćć** (cie) **Dd** (de) **Ee** (e) **ę** **Ff** (ef)
Gg (gie) **Hh** (ha) **Ii** (i) **Jj** (jot) **Kk** (ka) **Ll** (el) **Łł** (eł) **Mm** (em)
Nn (en) **Ńń** (eń) **Oo** (o) **Óó** (ó kreskowane) **Pp** (pe) **Rr** (er) **Ss** (es)
Śś (eś) **Tt** (te) **Uu** (u) **Ww** (wu) **Yy** (и) **Zz** (zet) **Żż** (ziet)
źż (żet)

Aa (a) **ą** (о носове) **Bb** (бе) **Cc** (це) **Ćć** (че) **Dd** (де)
Ee (е) **ę** (е носове) **Ff** (еф) **Gg** (ге) **Hh** (ха) **Ii** (і) **Jj** (йот)
Kk (ка) **Ll** (ель) **Łł** (еў) **Mm** (ем) **Nn** (ен) **Ńń** (ень) **Oo** (о)
Óó (у замкнене) **Pp** (пе) **Rr** (ер) **Ss** (ес) **Śś** (ешь) **Tt** (те)
Uu (у) **Ww** (ву) **Yy** (и) **Zz** (зет) **Żż** (жет) **źż** (жет)

Таблиця 1. Польський алфавіт

Велика й мала літера	Назва літери в пол. алфавіті	Назва літери – укр. відпо- відник	Літературне звучання	
			Міжна- родний фон.-ний запис	Польсь- кий фон.-ний запис
A a	a	а	[a]	[a]
Ą ą	ą	о носове	[ɔũ]	[ɔ]
B b	be	бе	[b]	[b]
C c	ce	це	[tʃ]	[c]
Ć ć	cie	че	[tɕ]	[ć]
D d	de	де	[d]	[d]
E e	e	е	[ɛ]	[e]
Ę ę	ę	е носове	[ɛũ]	[ɛ]
F f	ef	еф	[f]	[f]
G g	gie	ге	[g]	[g]
H h	ha	ха	[x]	[x]
I i	i	і	[i]	[i]
J j	jot	йот	[j]	[j]
K k	ka	ка	[k]	[k]

L l	el	ель	[l]	[l]
Ł ł	eł	еў	[w]	[u]
M m	em	ем	[m]	[m]
N n	en	ен	[n]	[n]
Ń ń	eń	ень	[ɲ]	[ɲ]
O o	o	о	[ɔ]	[o]
Ó ó	o kresko- wane	у замкнене	[u]	[u]
P p	pe	пе	[p]	[p]
R r	er	ер	[r]	[r]
S s	es	ес	[s]	[s]
Ś ś	eś	ешь	[ɕ]	[ś]
T t	te	те	[t]	[t]
U u	u	у відкрите	[u]	[u]
W w	wu	ву	[v]	[v]
Y y	y	и	[i]	[i]
Z z	zet	зет	[z]	[z]
Ż ż	ziet	жет	[z]	[ż]
Ž ž	žet	жет	[z]	[ž]

!!! Крім звичайних латинських літер польська абетка містить дев'ять видозмінених:

- діакритичний знак над приголосною позначає його м'якість: **Ćć, Ńń, Śś, Źź**. Пом'якшений **ń** звучить приблизно як український **нь**, інші пом'якшення змінюють звучання звуків: **ć** ~ чь, **ś** ~ шь, **ź** ~ жь. Перед голосними такі літери не вживаються, натомість замість діакритичного знаку м'якості використовується **i**: **ci, si, zi**.

- Гачок під голосним позначає його носову вимову: **ą** ~ о^н, **ę** ~ е^н (**ę** наприкінці слова звучить як **e**): *zęby, chęć*.

! У польському алфавті існують три особливі літери:

- **Ł** позначає губний звук **ў**, етимологічно відповідає українському твердому: *łopata, młot, młyn, był, mały, kupić*.

- **Ó** позначає **o** в закритому складі й звучить ідентично до **[u]**.

- **Ż** позначає звук **[ж]**: *łyżka, żart*.

!!! У польській мові є три пари знаків, які різняться на письмі, та в ході розвитку мови втратили різницю у звучанні. Натомість збереглася етимологічна різниця, яку можна зрозуміти, порівнявши ці звуки з відповідниками в українській мові.

- **H** і **CH** (**[x]**). Етимологічно **H** відповідає українському **Г**, а **CH** – українському **Х**: *humor – гумор, hulać – гуляти, herb – герб, hektar – гектар, hipopotam – гіпопотам, horyzont – горизонт, kocham – кохаю, mucha – муха, chleb – хліб*.

- **Ó** і **U** (**[u]**). Етимологічно **Ó** походить від **O**, а цю форму набуває в закритих складах. В українській мові йому відповідає **і/о**; в російській **о**: *Kraków – Краків, Krakowa; ósmy – восьмий*. **U** відповідає українському й російському **У**: *ruszyć – рушити* (див. Додаток).

- **Ź** і **RZ** (**[z]**). Етимологічно **Ź** відповідає українському й російському **Ж**, а **RZ** – українському й російському

P: *żaba* – жаба; *rzeka* – ріка, *przykład* – приклад, *burza* – буря, *wierzba* – верба.

- Букви **A, E, N, Y** не вживаються на початку слова, тому можуть бути прописними тільки при написанні всього слова прописними буквами. Літера **Ó** трапляється на початку слова лише в кількох словах: *ósemka*, *ósmu* (вісімка, восьмий), *ów* (той) і похідних від них.

- Буква **j** позначає йотовані голосні: *moja*, *jeden*, *jama*, *zjazd*, *objazd*, *Azja*, *Rosja*; пишеться також у кінці слова та складу після голосної: *mój*, *kraj*, *pokój*, *czajnik*.

- Буква **i** у позиції між приголосною і голосною виступає тільки показником м'якості, в запозичених словах вимовляється як **J**. *wiersz*, *linia*, *kiosk*.

- Букви **Q, V, X** використовуються тільки в словах іноземного походження, які не полонізувалися. Фонетичне обособлення запозичених слів ніби утворює фонологічну підсистему, яка доповнює загальну систему фонем польської мови – потенційних фонем [Тихомирова, с. 10].

- У польській мові використовуються **диграфи** (двоznaki, поєднання двох літер), які передають окремі звуки. Всього існує сім диграфів: **Ch, Cz, Dz, Dż, Dź, Rz, Sz**.

- **Ch – ch – [x]** (х): *chmura*, *chody*, *chodnik* (тротуар), *chodzić*, *choina* (ялина), *chrust* (хмиз), *chwila* (мить);

- **Cz – cz – [tʃ]** (ч) *czulość* (ніжність), *czuly* (ніжний), *czwartek* (четвер), *czujnik* (датчик), *cześć* (честь; повага), *często* (часто), *czosnek* (часник), *czysto*, *czytać*, *czytelnik* (читач), *czyn* (дія, вчинок), *czoło* (лоб, чоло);

- **Dz – dz – [dʒ]** (дж) *dzban* (жбан), *dziad* (дід), *dziwak* (дивак), *dzwonek*, *dziób* (дзьоб), *dziobać* (дзьобати), *dziadek* (дідусь);

- **Dź – dź – [dʒ̣]** (джь) *dźwig* (ліфт), *dźwigać* (віднімати, нести), *dźwigar* (балка), *dźwignia*;

- **Dż – dż – [dʒ̣]** (дж) *dżez* (джаз), *dżin* (джин), *dżip* (джип), *dżdżyć* (моросити), *dżdżysto* (рос. дождливо);

○ **Rz** – **rz**– [z] (жет) *rzepa* (пина), *rzęsa* (вія, рос. *ресница*), *rzęsisty* (рясний), *rzadko* (нечасто), *rząd* (ряд);

○ **Sz** – **sz** – [ʂ] (ш) *szabla* (шабля), *szachista* (шахіст), *szafir* (сапфір), *szafka* (шафка), *szal* (шаль), *szalik* (шарф).

Буква «Ф» у слов'янських мовах

Особлива історія букви «Ф» в слов'янських мовах. У сучасних східнослов'янських мовах буква «Ф» вживається майже виключно в запозиченнях, позначаючи невластивий слов'янським мовам звук [ф], у російських словах слов'янського походження «Ф» трапляється в звуконаслідуваннях (*фукать*, *фыркать*), а також в словах *филин*, *Фили*. У словах іншомовного походження *ф* вживається частіше в російській мові: пор.: *квасоля* – *фасоль* (пол. *fasola*), *картонля* – *картофель*, *Хома* – *Фома*, *Хима* – *Фима*, *Пилип* – *Филипп*, *Текля* – *Фекля*; пор. також укр. і рос. імена з польськими: *Степан* – *Стефан*, проте *Марфа* – *Марта*. Сучасна тенденція в українській мові вживати *етер*, а не *ефір* (пор. пол. *eter*); *аритметика*, а не *арифметика* (пор. пол. *arytmetyka*), *дитирамб*, а не *дифирамб* (пор. пол. *dytyramb*), *Пітагор*, а не *Піфагор*. Так, Олександр Пономарів, доктор філологічних наук, професор, автор «Словника античної мітології», «Лексики грецького походження в українській мові», «Стилістики сучасної української мови» й ін., пропонує вживати слова *етер*, *кафедра*, *міт* тощо поряд з їхніми фонетичними варіантами *ефір*, *кафедра*, *міф*, пояснюючи це тим, що «у грецькій мові в цих словах немає звука *ф*; давні греки вимовляли там придиховий *т*, сучасні – міжзубний *т*. У переважній більшості старих і нових запозичень із грецької й інших мов ми також передаємо його через *т*: *акант*, *бібліотека*, *етика*, *лабірінт*, *математика*, *тема*, *хризантема* тощо.

Але є невелика кількість слів, де замість *t* вживаємо *f*: *міф*, *нафос* (пор. однокореневі *патетика*, *патогенний*), *орфоєпія* (пор. *ортодоксія*, *ортогональний*)». Тож О. Пономарів пропонує писати *міт*, *катедра*, *етер*, *логаритм*, *маратон*, *мітичний*, *мітологія*, *ортографія*, *ортоєпія*, *Атени*, *Атос* (*Афон*), *Бористен*, *Голгота*, *Етіопія* тощо (пор. з польською: *katedra*, *katedralny*, *mit*, *mityczny*, *mitologia*, *patos*, *Etiopia*). «Але щоб не було дуже різкої зміни, варіанти *міф*, *кафедра* тощо теж нехай залишаються нормативними», – зазначає О. Пономарів. І Юшук з цього приводу пише: «Нічого страшного не станеться, коли одні писатимуть *міф*, *ефір*, *сад Гефсиманський*, а інші – *міт*, *етер*, *сад Гетсиманський*, як ми й тепер вживаємо то *Тадей*, *Тодось*, *Марта*; то *Фадей*, *Феодосій*, *Марфа*».

ЛІТЕРАТУРА

1. Тоцька Н. І. Графіка / Н. І. Тоцька // Сучасна українська літературна мова : підручн. для студ. філол. спец. / [А. П. Грищенко, Л. І. Мацько, М. Я. Плющ та ін.] ; за ред. А. П. Грищенка]. – [2-ге вид., переробл. і доповн.]. – К., 1997. – С. 86–88.

2. Український правопис. – [3-тє вид.]. – К. : Наук. думка, 1990. – 239 с.

3. Жовтобрюх М. А. Український алфавіт. Принципи орфографії / М. А. Жовтобрюх // Сучасна українська літературна мова. Фонетика / [за заг. ред. І. К. Білодіда]. – К. : Наукова думка, 1969. – С. 402–417.

4. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства / М. П. Кочерган. – К. : Академія, 2000. – 368 с.

5. Тоцька Н. І. Сучасна українська літературна мова. Фонетика, орфоєпія, графіка, орфографія / Н. І. Тоцька. – К. : Вища школа, 1981. – 183 с.

6. Могила О. А. Польська мова: підручник / О. А. Могила. – К. : Райдуга, 1994. – 272 с.
7. Погрібний М. І. Орфоепічний словник / М. І. Погрібний. – К. : Радянська школа, 1986. – 118 с.
8. Тихомирова В. С. Польський язык / В. С. Тихомирова. – М. : МГУ, 1978. – 208 с.
9. Тихомирова Т. С. Польский язык // Языки мира: Славянские языки. – М., 2005.
10. Karczmarszuk B. Wymowa polska z ćwiczeniami // Wydanie II rozszerzone i uzupełnione / Lublin: Asocjacja LOGOPEDIK, 2012. – 240 s.
11. Gussmann E. The Phonology of Polish. – Oxford : Oxford University Press, 2007.
12. Nagórko A. Zarys gramatyki polskiej. – Warszawa : PWN, 2007. – 342 s.
13. Ostaszewska D., Tambor J. Fonetyka i fonologia współczesnego języka polskiego. – wydanie pierwsze. – Warszawa : PWN, 2000. – 142 s.
14. Rothstein R. Polish // The Slavonic Languages / Comrie B., Corbett G. – London, New York : Routledge, 1993. – P. 688.
15. Nauka o języku dla polonistów / pod red. Stanisława Dubisza. – Warszawa : Książka i Wiedza, 2002. – 624 s.
16. Sękowska E. Fonetyka z elementami fonologii / E. Sękowska // Nauka o języku dla polonistów / pod red. Stanisława Dubisza. – Warszawa : Książka i Wiedza, 2002. – S. 113- 155.
17. Wielki słownik polsko-rosyjski rosyjsko-polski / pod red. S. Chwatowa, M. Timoszuka. – Warszawa : REA, 2008. – 624 s.

Питання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте український алфавіт.
2. Охарактеризуйте російський алфавіт.
3. Які букви є в українському алфавіті та відсутні в російському?
4. Які букви є в російському алфавіті та відсутні в українському?
5. У яких позиціях російські букви **е, є, я, ю** мають два звуки? Чи є подібні звуки в українській мові?
6. Коли пишеться апостроф?
7. Коли пишуться **ь, ъ**?
8. Які звуки позначаються двома буквами в українській і російській мовах?
9. У чому суть буквено-звукового письма?
10. Розкажіть про складовий принцип графіки.
11. Назвіть двознаки в польській графіці.
12. Назвіть три пари знаків в польській графіці, які різняться на письмі, та в ході розвитку мови втратили різницю у звучанні.
13. Які букви використовуються тільки в словах іноземного походження, які не полонізувалися?
14. Які функції виконує буква **і** в польській графіці?

Завдання для самостійної роботи:

Підготуйте доповіді на теми:

- «Історія букви **г** (ge) в українському алфавіті»
- «Історія українського алфавіту»
- «Історія російського алфавіту»
- «Історія польського алфавіту»

Тема: ФОНЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ПЕРЕКЛАДУ

Зміст

1. Транслітерація як прийом відтворення графічної форми іншомовного слова.
2. Транскрипція як прийом відтворення звукової форми іншомовного слова.
3. Фонографічна заміна за традицією.
4. Комбінація транскрипції, транслітерації та фонографічної заміни за традицією.
5. Невідповідність графічних систем мов.

У перекладознавстві традиційно до перекладацьких трансформацій на фонетичному та графічному рівнях відносять транслітерацію, транскрипцію, фонографічну заміну за традицією та їхню комбінацію (див. роботи І. Алексєєвої, Л. Бархударова, В. С. Виногорова, М. Гарбовського, Д. Єрмоловича, О. Селіванової).

1. Транслітерація як прийом відтворення графічної форми слова

Перекладацька транслітерація – формальне перетворення літер вихідної лексичної одиниці за допомогою літер абетки мови перекладу [див.: Алексєєва 2004, с. 234].

За перекладацької транслітерації відповідність встановлюється на рівні графем, тобто передається не звуковий образ, а написання (графічна форма) вихідного слова,

тобто графеми ВМ замінюються графемами, що передають подібні звуки в ПМ [Бархударов, с. 176]. Так, передаючи російське власне ім'я *Мороз* українською як *Мороз* або польською як *Moroz*, замінюємо російські графеми українськими чи польськими, передаючи графічний образ слова, тобто транслітеруємо його (пор. з транскрипцією цього прізвища: [мʌрос]. Польську назву міста *Łódź* транслітеровано українською *Лодзь*.

Польське ім'я *Piotr* транслітерується російською *Пиотр*, українською *Піотр*. Однак, на сучасному етапі транслітерація як окремий перекладацький прийом майже не використовується, основним перекладацьким прийомом є транскрипція.

2. Транскрипція як прийом відтворення звукової форми іншомовного слова

Перекладацька транскрипція – формальне пофонемне перетворення вихідної лексичної одиниці за допомогою фонем мови перекладу [Алексеева 2004, с. 220].

У практиці перекладу повна (точна) транскрипція неможлива, що пояснюється низкою причин:

- різною кількістю фонем в фонетичних системах мов (в українській мові 38 фонем: із них 6 голосних і 32 приголосних; в російській мові 39 фонем – 5 голосних і 34 приголосних, що призводить до виникнення лакун: укр. [дж, дз] (*бджола, джміль, дзвоник, кукурудза*) – відсутні в російській мові (*пчела, шмель, звонок, кукуруза*), пор.: пол. *pszczoła, trzmiel, dzwon, kukurydza*; польська мова – єдина серед слов'янських мов зберегла носові голосні: пол. |ɔ| ([ɔ̃]): *dąb* (*дуб*), *sąd* (*суд*), пол. |ɛ| *pięć* (укр. *п'ять*, рос. *пять*), *mięso* (укр. *м'ясо*, рос. *мясо*);

- різним звучанням звуків-відповідників (звук [г] в російській мові задньоязиковий, вибуховий; в українській – глотковий, фрикативний: пор.: рос. *гора, гриб* – укр. *гора, гриб*; звук [ч] в укр. – твердий, в рос. – м'який, пор. рос. *чай, чеснок* – укр. *чай, часник*;

- різними фонетичними процесами в мовах: у російській і польській мовах дзвінки приголосні на кінці слова вимовляються глухо: рос. *ду[n]* – *дуби*, *ле[m]* – *ледок*, *дро[n']* – *дроби*, *во[c]* – *возы*, *[уш]* – *ужи*, пол. *rów* [*'ruf*], *staw* [*'staf*], *plód* [*'plut*], *ogród* [*'ogrut*] (*сад*), *wróg* [*wruk*] (*ворог*), в українській – дзвінко: *зуб* [*зуб*], *сад* [*сад*], *лід* [*л'ід*], *вуж* [*вуж*], *ворог* [*ворог*]. У польській мові сонорні приголосні на кінці слова після глухого та між глухими приголосними вимовляються глухо: *rytm*, *myśl*, *pieśń*, *wiatr*, *krtań*; подібні зміни не трапляються в українській і російській мовах.

У сучасній практиці перекладу впроваджено принцип практичної транскрипції.

Перекладацька (або практична) транскрипція – такий вид перекладу, за якого відповідність між одиницями ВМ і ПМ встановлюється на рівні фонем [Бархударов, с. 176]. Для такого типу перекладу, за Л. Бархударовим, одиницями перекладу виявляються саме фонеми, тобто фонеми ВМ замінюються найбільш близькими до них за артикуляцією й акустичними властивостями фонемами в ПМ:

Генерала Жигалова? Гм!.. Сними-ка, Елдырин, с меня пальто... (Чехов, Хамелеон) // Генерала Жигалова? Гм!.. Зніми-но, Елдирін, з мене пальто... .

Nie dość, że dali mi takie imię – Judyta! – to jeszcze mi sprawili braciszka (Katarzyna Grochola, Nigdy w życiu) // Мало того, що мене дали таке ім'я – Юдита! – ще и братцем нагородили.

Ula powiedziała, żebym się nie martwiła, że koło niej jest mały kawałek ziemi (Katarzyna Grochola, Nigdy w życiu) // *Уля* сказала, чтобы я сильно не переживала, что рядом с ее домом есть небольшой участок земли.

Jola, ku mojej rozpaczy, prezentuje się świetnie (Katarzyna Grochola, Nigdy w życiu) // Но *Йоля*, на мою беду, выглядит замечательно.

Julek – kolega z redakcji – wyjeżdża, może mi na trzy miesiące zostawić klucze (Katarzyna Grochola, Nigdy w życiu) // *Юлек* – мой редакционный коллега – уезжает и оставляет мне на три месяца ключи от своей квартиры.

Транскрибуються українською та російською польські імена: *Małgorzata* // *Малгожата*, *Tomasz* // *Томаш*, *Jan* // *Ян*, *Agnieszka* // *Агнешка*, *Elżbieta* // *Ельжбета*; *Piotr* // рос. *Пётр*, *Jagnieszka* // рос. *Ягнешка*; також транскрибуються українською польські топоніми: *Elbląg* // *Ельблонг*.

Та навіть у межах власних назв прийом транскрипції та транслітерації використовується з певними обмеженнями. Так, в перекладацькій практиці використовується заміна за традицією.

3. Фонографічна заміна за традицією

Традиційними є заміни певних фонем, що порушують принцип транскрипції. Так, традиційно використовується заміна українською приголосною [z] приголосної [h] (звук [h] на початку слова перед голосною або між двома голосними передається українським звуком [г]) в польських іменах: *Hanna* – *Ганна*, *Helena* – *Гелена*, *Henryk* – *Генрик*, *Herkules* – *Геркулес*, *Herman* – *Герман*, а також в польських прізвищах, типу *Homa* – укр. *Гома*; в польських географічних назвах: *Hrubieszów* – *Грубешів*; хоча *Hieronim*

– *Ієронім, Hilaria* – *Іларія, Hipolit* – *Інполіт*. За сучасними перекладацькими тенденціями, польське **g** передається за звичай українським **г**: *Agata* – *Агата, Żygmunt* – *Жигмунт, Zygmunt* – *Зигмунт, Żegota* – *Жерота, Jadwiga* – *Ядвіга*.

У перекладацькій практиці для перекладу власних назв використовується так званий **принцип етимологічної відповідності**, який полягає в тому, що вихідні слова різних мов, різні за формою, але одного лінгвістичного походження, використовуються для передачі одне одного [Ермолович, с. 24]. Цей принцип характерний перш за все для близькоспоріднених мов. Наприклад,

укр. *Надія* // рос. *Надежда*;

укр. *Віра* // рос. *Вера*;

укр. *Пилип* // рос. *Филипп*;

укр. *Хома* // рос. *Фома*;

укр. *Валентина* /// рос. *Валентина* // біл. *Валянціна*;

укр. *Тетяна* // рос. *Татьяна* // біл. *Тацьяна*;

укр. *Володимир* // рос. *Владимир* // пол. *Włodzimierz*.

Багато загальноєвропейських імен також мають одні етимологічні корені:

укр. *Микола* // рос. *Николай* // пол. *Mikołaj* // англ. *Nikolas* (від давньогрец. Νικόλαος (Ніколаос): νίκη (ніке) – «перемога» + λαός (лаос) – «народ, люди, військо»);

укр. *Ірина* // рос. *Ирина* // пол. *Irena* (від давньогрец. Εἰρήνη (Ейрене) – «мир, спокій»);

укр. *Олена* // рос. *Елена* // англ. *Helen* // пол. *Helena* (від давньогрец. Ἑλένη – «смолоскип», «світоч»);

укр. *Катерина* // рос. *Екатерина* // пол. *Katarzyna* (від давньогрец. Αικατερίνη).

Принцип етимологічної відповідності закономірно використовується в українсько-російському та російсько-українському перекладі. Послідовно принцип етимологічної відповідності використовує перекладач оповідання

М. Шолохова «Судьба человека» І. Майстренко: *Прости, милая **Иринка**... // Пробач, люба **Іринко** ...; Ложись к стенке, **Андрюша**, а то сонный упадешь с кровати // Лягай до стіни, **Андрійку**, а то сонний упадеш з ліжка; Провождали меня все четверо моих: **Ирина**, **Анатолий** и дочери – **Настенька** и **Олюшка** // Проводжали мене мої всі четверо: **Ірина**, **Анатолій** і дочки – **Настуня** і **Оленька**. Російські суфікси суб'єктивної оцінки відповідають синонімічним українським в перекладі: **Андрюша** // **Андрійко**; **Настенька** и **Олюшка** // **Настуня** і **Оленька**.*

Дещо непослідовна в перекладі власних імен перекладачка роману О. Гончара «Собор»: *Дивацтва контрактаного студента **Віруньці** добре знайомі, це ж тільки **Микола** має звичку о такій порі, не добрівши додому, розлягтися горічерева на чужій лавці, щоби знічев'я помугикати до зірок... (Гончар, Собор) // Чудачества студента **Веруньке** хорошо известны. Это только у **Миколы** привычка в такую пору, не добредя до дома, разлечься на чужой скамейке; ... Зайшов потім до **Олекси** ... (Гончар, Собор) // Зашел потом к **Олексе** ... I **Елька-Оленка** весь час біля неї, у колі цих інтересів. Навіть як до школи пішла, то й тоді весь позашкільний її час минав на фермі, тут були її **Еллади та Вавилони** (Гончар, Собор) // I **Елька-Оленка** всегда рядом с ней, в кругу этих интересов. И даже, когда в школу пошла, все ее внешкольное время на ферме протекло, тут были ее **Эллады и Вавилоны**.*

Вірунька // *Верунька* – перекладається традиційно за етимологічним принципом, тоді як імена *Микола* // *Микола*, *Оленка* // *Оленка* – передаються зовсім нелогічно (традиційно укр. *Оленка* // рос. *Аленка*; укр. *Микола* // рос. *Николай*; а за транскрипцією укр. *Оленка* // рос. *Олэнка*; укр. *Микола* // рос. *Мыкола*, хоч існує рос. варіант *Мікола*, але ж не в цьому контексті.

У польсько-російському перекладі трапляється передача деяких польських імен у традиційному російському звучанні:

Tosia mówi, że nienawidziła tego mieszkania i że bardzo dobrze (Katarzyna Grochola, Nigdy w życiu) // *Тося сказала, что всегда ненавидела эту квартиру, так что все отлично.*

Droga Basiu, najlepszym sposobem na piegi jest okładanie cery ogórkami... (Katarzyna Grochola, Nigdy w życiu) // *Дорогая Бася! Самый лучший способ избавиться от веснушек – это маска из огурца.*

У такому перекладі спрацьовує етнокультурна установка: нехарактерне сполучення *шя* для російської мови в іменах *Tosia, Basia* замінено звичним *ся Тося, Бася*, хоча втрачений національний колорит польських імен оригіналу.

Для перекладацької практики актуальне питання передачі загальноєвропейських імен: чи передати за принципом етимологічної відповідності (за традицією), чи транскрибувати. У сучасній перекладацькій практиці перевага віддається останньому:

Українське *Андрій* передається англійською як *Andriy* (а не *Andrey, Andrew*); польською як *Andrij* (а не *Andrzej*), російською як *Андрей* (а не *Андрей*).

Російське *Андрей* має передаватися українською як *Андрей*, англійською *Andrey* (а не *Andrew*); польською як *Andriej*.

Польське *Andrzej* за сучасною перекладацькою тенденцією треба передавати українською та російською *Андржей*.

В українських ЗМІ все частіше зустрічається *Владімір Путін* (а не *Володимир Путин*). На сучасному етапі

англійською частіше звучить *Kiyiv, Kharkiv, Lviv* (а не *Kiev, Kharkov, Lvov*).

!!! За правилами польського правопису, імена сучасних нам людей передаються польською з мов, які послугуються латиницею, в оригінальній графічній формі; іноземні власні назви повинні транскрибуватися.

В. С. Виноградов підкреслює: «транскрибовані власні імена...є тими небагатьма елементами перекладу, які зберігають певну національну специфіку в своїй звуковій формі» [Виноградов, с. 157]. Пор. слов'янські імена:

- укр. *Сашко, Петро, Петрик, Петрусь, Марійка, Гануся, Микола*;

- рос.: *Саша, Петр, Петя, Петенька, Машенька, Нюра, Коля*;

- пол. *Jacek (Яцек), Jadwiga (Ядвіга), Jagieszka (Ягнешка), Jan (Ян), Jana (Яна), Janina (Яніна), Zbigniew (Збігнєв), Zbigniewa (Збігнєва), Zbysław (Збіслав), Zofia (Зоф'я)*.

Пор. також слов'янські прізвища:

- укр.: *Петренко, Миколенко, Крутивус, Гришко, Данилко, Андрухович, Зінкевич, Кулинич, Мамій, Повалій, Горовий, Гайовий, Єрмак, Приймак, Сторчак, Щербак, Грач, Калач, Вітряк, Тарасюк, Гордійчук, Кравчук, Корнійчук, Ющук, Притула, Забіла, Поривайло, Майборода, Негода, Поривай*;

- рос.: *Петров, Кузнецов, Соколов, Лермонтов, Озеров, Федин, Тютчев, Егоров, Есенин; Воеводин, Грибоедов, Лесков, Новоселов, Седых, Семин, Гусин, Мухин, Пушкин, Шалятин, Шишкин, Виноградов, Малинин, Гнедич, Григорович*;

- пол. *Wierzbicki* (<wierzba 'верба') / рос. Вежбицкий; пор.: укр. Вежбицький або Вербицький; *Przebielski* (рос. Пшебельский); *Przerzecki* (<przez + rzeka 'річка') / рос.

Пшежецкий; *Przemiński* (рос. Пшеменский); *Przeradzki* (рос. Пшерадский); *Brzozowski* (<brzoza 'береза') / рос. Бжозовский.

Закріплений традицією «змістовий» український і російський переклад деяких польських топонімів, за якого збережено внутрішню форму іншомовної географічної назви: *Chełm* // Холм, *Białystok* // Білосток, *Białowieża* // Біловежа.

За традицією перекладаються українською назви польських топонімів: *Sandomierz* // Сандомир, *Rzeszów* // Рашів, *Lubelskie województwo* // Люблінське воєводство.

Деякі географічні назви оригіналу мають суплетивні відповідники в мові перекладу, закріплені традицією: пор.: нім. *Deutschland* // укр. Німеччина // рос. *Германия* // пол. *Niemcy*, фр. *Allemagne*, фінськ. *Saksa* [див. Виноградов, с. 157]; укр. *Італія*, рос. *Италия*, пол. *Włochy*; укр. *Угорщина*, рос. *Венгрия*, пол. *Węgry*.

4. Комбінація транскрипції, транслітерації та перекладу за традицією

Л. Бархударов зазначає, що чітке розмежування транскрипції та транслітерації на практиці проводиться рідко; зазвичай має місце поєднання обох прийомів. Так, традиційна передача українською англійського прізвища *Newton* як *Н'ютон* є комбінація транскрипції та транслітерації: послідовна транскрипція була б *Н'ютен*, а послідовна транслітерація – *Невтон* (саме так це прізвище передавалося в XVIII столітті: *И быстрых разумом Невтонов ...* (Ломоносов)) [Бархударов, с. 177]. Комбінація транскрипції, транслітерації та перекладу за традицією має місце в російсько-польському й українсько-польському перекладі

власних назв: *Augustów* // *Августів, Августов; Kraków* // *Краків, Краков.*

5. Невідповідність графічних систем мов

Невідповідністю **графічних** систем різних мов обумовлено низку трансформацій в перекладі.

Невідповідністю літер польської та російської абеток, основою яких є латиниця та кирилиця, пояснюється заміна літери **С**, що указує на третій клас паралелі восьми класів в польській повісті К. Грохолі «*Nigdy w życiu*», літерою **В** в її російському перекладі О. Катречко (пор.: перші три літери алфавітів: рос. **а, б, в** // пол. **а, в, с**):

Też myślała, że świat się kończy, jak Andrzej z ósmej C powiedział, że już jej nie kocha. A przeżyła // *Она тоже думала, свет клином сошелся на Анджее из восьмого "В", когда тот сказал, что больше ее не любит.*

Невідповідність літер слів-еквівалентів також може призводити до деяких модифікацій змісту в російському перекладі роману сучасної української письменниці Лююк Дашвар «Мати все»:

...Платон сидів на ліжку у звичайних спортивках і смугастому вовняному светрі, тримав у руках тлумачний словник іноземних слів, зосереджено ворухив губами, повторюючи якесь слово.

– **Вагітна!** Літера «**В**»! Ти **вагітна**, Лідо?

– Чому ти вважаєш, що **вагітна**? **Вагітна** далеко не єдине слово на літеру «**В**». Ти можеш бути **в... Великою, важкою, вогняною, верескливою, ватяною, вередливою, відвертою, ворожою, високою, вельми високою, навіть вонючою...** //

... Платон сидел на кровати в обычных спортивных штанах и полосатом шерстяном свитере, держал в руках толковый словарь иностранных слов, сосредоточенно шевелил губами, повторяя какое-то слово.

– **Беременна!** Буква «Б»! Ты беременна, Лидя?

– Почему ты считаешь, что **беременна**? **Беременна** далеко не единственное слово на букву «Б». Ты можешь быть **б ... Большой, больной, боевой, болтливой, бледной, брезгливой, бескомпромиссной, бессердечной, богатой, даже безобразной ...**

! Українська та російська антропологічні формули включають прізвище, ім'я та по батькові: укр. *Шевченко Тарас Григорович, Ужвій Наталя Михайлівна*, рос. *Пушкин Александр Сергеевич, Роднина Ирина Константиновна*; до польської антропологічні формули входять лише прізвище й ім'я: *Катажина Грохоля, Януш Вишневський*. Часто поляки мають два імені: *Малгожата-Кароліна Пекарська, Уршуля-Франчишка Радзивілл, Анна-Марія Хома*.

Література

1. Алексеева И. С. Введение в переводоведение / И. С. Алексеева. – СПб. : Филологический факультет СПбГУ; М. : Академия, 2004. – 352 с.
2. Бархударов Л. С. Язык и перевод / Л. С. Бархударов. – М. : Международные отношения, 1975. – 240 с.
3. Виноградов В. С. Перевод: общие и лексические проблемы. Учебное пособие / В. С. Виноградов. – М. : КДУ, 2006. – 240 с.
4. Гарбовский Н. К. Теория перевода: учебник / Н. К. Гарбовский. – М. : Изд-во Московского университета, 2004. – 544 с.

5. Ермолович Д. И. Имена собственные на стыке языков и культур. – М. : Р – Валент, 2001. – 200 с.

6. Литвин І. М. Фонетичний аспект перекладу // Вісник Черкаського університету. Серія: Філологічні науки. – Вип. 7 (340). – Черкаси: Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького, 2015 – С. 71-77

7. Мельничук Т. Особові імена в українсько-польській міжмовній комунікації: українсько-польський словник особових імен. – Ужгород : Гражда, 2013. – 132 с.

8. Селіванова О. О. Світ свідомості в мові. Мир сознання в языке. Монографічне видання / О.О. Селіванова. – Черкаси : Ю. Чабаненко, 2012. – 488 с.

9. Скрипник Л.Г., Дзятківська Н. П. Власні імена людей: словник-довідник / за редакцією В. М. Русанівського. – Київ : Наукова думка, 2005.– 334 с.

10. Стріха М. В. Український художній переклад / М. В. Стріха. – К. : Факт – Наш час, 2006. – 344 с.

Питання для самоконтролю

1. Назвіть перекладацькі трансформації на фонографічному рівні.

2. Охарактеризуйте транскрипцію.

3. У чому сутність транслітерації?

4. Розкажіть про переклад за традицією.

5. Для передачі яких одиниць застосовуються трансформації на фонографічному рівні?

6. Наведіть приклади фонографічної заміни за традицією.

7. Розкажіть про етимологічний принцип перекладу власних назв.

8. Який прийом використовується для перекладу європейських власних назв польською?

9. Які прийоми використовуються для перекладу українських антропонімів польською?

10. Які прийоми використовуються для перекладу українських антропонімів російською і навпаки?

11. Які прийоми використовуються для перекладу польських топонімів й антропонімів українською та російською мовами?

12. Яка сучасна тенденція перекладу власних назв?

Завдання

Завдання 1. Перекладіть найпопулярніші польські чоловічі та жіночі імена російською та українською мовами. Розкажіть, які прийоми ви використали.

1. *Anna, Krzysztof;*
2. *Maria, Andrzej;*
3. *Katarzyna, Jan;*
4. *Małgorzata, Stanisław;*
5. *Agnieszka, Tomasz;*
6. *Barbara, Paweł;*
7. *Krystyna, Marcin;*
8. *Ewa, Michał;*
9. *Michał, Elżbieta;*
10. *Marek, Zofia;*
11. *Grzegorz, Teresa;*
12. *Łukasz, Magdalena;*
13. *Adam, Joanna;*
14. *Józef, Monika;*
15. *Zbigniew, Janina;*

- 16. Jerzy, Danuta;
- 17. Mateusz, Aleksandra;
- 18. Tadeusz, Jadwiga;
- 19. Dariusz, Halina;
- 20. Mariusz, Irena.

Завдання 2. Порівняйте тексти оригіналу та перекладу, укажіть прийоми перекладу власних назв.

Krzyś brzdąka na gitarze. Adam otwiera czerwone wino.

Ula idzie za mną do kuchni i mówi:

– A tak się zarzekałaś, że nigdy więcej mężczyzn, że wszyscy oni są tacy sami!

No, głupia jakaś, czy co?

Przecież on jest inny niż wszyscy (Katarzyna Grochola, Nigdy w życiu) //

Кишсь брэнчал на гитаре. Адам открывал вино.

Уля пришла за мной в кухню и сказала:

– А ты зарекалась, что никогда больше никаких мужчин, что они все одинаковы!

Неужели я была настолько глупа? Ведь он не такой, как все.

Завдання 3. Прочитайте польські прізвища, зверніть увагу на ономасіологічну структуру прізвищ та на російський відповідник, перекладіть українською, укажіть прийоми перекладу.

1. Nowak (Новак) від пол. nowy – «новий»
2. Kowalski (Ковальський) від пол. kowal – «коваль»
3. Wiśniewski (Вишне夫斯基) від пол. wiśnia – «вишня»
4. Wójcik (Вуйцик) можливо, від пол. імені Wojciech або від пол. wójt – «війт»

5. Kowalczyk (Ковальчик) від пол. kowal – «коваль»
6. Kamiński (Каминський) від пол. kamień – «камінь»
7. Lewandowski (Левандовський) можливо, від пол. lawenda – «лаванда»
8. Zieliński (Зелинський) від пол. ziola, ziela – «зілля; рослина»
9. Woźniak (Возняк) від пол. wóz – «віз»
10. Szymański (Шиманський) від пол. імені Szymon [Джерело: <http://kurufin.ru/html/polish.html>].

Завдання 5. Прілюструйте кожний указаний нижче варіант перекладу.

Варіант перший – українська транслітерація імені без урахування звучання польською мовою:… …

Варіант другий – російська транскрипція звучання польського слова… …

Варіант третій – українська транскрипція звучання польського слова… …

Варіант четвертий – переклад польського імені російською та українською мовами за етимологічним принципом … …

Завдання 6. Прочитайте вірші А. Міцкевича «Акерманські степи» та їх переклади російською А. Фета й українською М. Рильського. Порівняйте оригінал і переклади. Визначте зіставний аналіз виділених слів.

*Wpłynąłem na suchego przestwór oceanu;
 Wóz nurza się w zieloność i jak łódka brodzi:
 Śród fali łąk szumiących, śród kwiatów powodzi,
 Omijam koralowe ostrowy burzanu.*

Już **mrok** zapada, nigdzie **drogi**, ni **kurhanu**;
Patrzę w niebo, **gwiazd** szukam, przewodniczek **łodzi**;
Tam z dala błyszczą **obłok**, tam **jutrzienka** wschodzi...
To błyszczą **Dniestr**, to weszła lampa **Akermanu**!

Stójmy!... Jak **cicho**!... Słyszę ciągnące **żurawie**,
Których by nie dościgły **żrenice sokola**;
Słyszę, kędy się **motyl** kołysa na trawie,

Kędy **wąż** śliską pierśią dotyka się ziola...
W takiej ciszy tak ucho natężam ciekawie,
Że słyszałbym **głos** z **Litwy**... Jedźmy, nikt nie woła

АККЕРМАНСКИЕ СТЕПИ

перевод А. Фета

Всплываю на простор сухого **океана**,
И в зелени мой **воз** ныряет, как **ладья**,
Среди зелёных трав и меж **цветов** скользя,
Миную **острова** кораллов из **бурьяна**.

Уж **сумрак** – ни **тропы** не видно, ни **кургана**;
Не озарит ли путь **звезда**, мне свет лия?
Вдали там облако, **зарницу** ль вижу я?
То светит **Днестр**: взошла лампада **Аккермана**.

Как **тихо**! – Постоим. – Я слышу, стадо мчится:
То **журавли**; зрачком их **сокол** не найдёт.
Я слышу, **мотылёк** на травке шевелится

И грудью скользкой **уж** по зелени ползёт.
Такая тишь, что мог бы в слухе отразиться
И **зов** с **Литвы**... Но нет, – никто не позовёт.

АКЕРМАНСЬКІ СТЕПИ

переклад М. Рильського

*Пливу на простори сухого океану.
Як човен, мій візок в зеленій гущині
Минає острови у хвилях запащині,
Що ними бур'яни підносяться багряно.*

*Вже морок падає. Ні дороги, ні кургана...
Шукаю провідних зірок у вишині.
Он хмарка блиснула, он золоті вогні:
То світиться Дністро, то лампа Акермана.*

*Спиніюсь! Тихо як!.. Десь линуть журавлі,
Що й сокіл би не взрів, – лиш чути, де курличе.
Чутно й метелика, що тріпається в млі,*

*І вуужа, що повзе зіллями тасмниче...
Я так напружив слух, що вчув би в цій землі
І голос із Литви. Вперед! Ніхто не кличе.*

ФОНЕТИЧНІ ВПРАВИ

Вправа 1. Прочитаємо українські слова.

! Вимовляємо дзвінкі приголосні в кінці слова дзвінко, не оглушуємо їх: *зуб – [зуб], сад – [сад], мед – [мед]: дуб, куб, дзьоб, гриб, код, лід, віз, раз, ніж, ріж, ріг, торг, ворог, оберіг, міг, возждь.*

! Букву **в** на кінці слова вимовляємо як у-нескладове: *любов, кров, читав, писав, думав, малював, знав, гуляв, ходив.*

Вправа 2. У російській мові оглушуємо дзвінкі в кінці слова: *зуб – [зуп], сад – [сат], кров – [кроф], боб – [боп]; дуб, куб, код, год, род, лед, мед, воз, раз, нож, рождь, реждь, рог, творог, торг, враг, припев, клюв, кровь, свекровь, морковь, любовь, гвоздь, груздь, дождь, возждь.*

Вправа 3. У польській мові оглушуємо дзвінкі в кінці слова: *sad – [sat]: Żąb, dąb, kod, lód, miód, nóż, róg, twaróg, wróg, dziób, grzyb, wódz.*

Вправа 4. Прочитаємо слова українською.

! Вимовляємо дзвінкі в середині слова перед глухими дзвінко, не оглушуємо їх: *стежка, доріжка, книжка, ніжка, дужка, казка, приказка, загадка, лавка.*

! Вимовляємо глухі приголосні перед дзвінкими в середині слова дзвінко: *просьба, косьба, молотьба.*

Вправа 5. Прочитаємо слова російською.

! Оглушуємо дзвінкі в середині слова перед глухими: *дорожка, книжка, стрижка, варешка, подружка, сказка, присказка, нарезка, загадка, селедка, лодка, подводка, будка, лавка, давка, девка.*

! Вимовляємо глухі перед дзвінками в середині слова дзвінко: *просьба, косьба, молотьба*.

Вправа 6. У польських словах оглушуємо дзвінки перед глухими та після них, вимовляємо дзвінко глухі перед дзвінками: *wtorek [ftorek], prośba [proźba], wszystko [fšystko], krzew [kšef], twardy [tfardy], śledź, książka, dziewczyna, wskazówka, zagadka, łódź, ławka*.

Вправа 7. В українській мові вимовляємо голосні [о, а] чітко в будь-якій позиції.

Сом, сон, том, лось, хор, ком, моль, воля, доля.

Горох, горобець, болото, голова, корова, коровай, молоко, молодець, молоток, мозоль, водовоз, коробка, ножовка, сторона, сорока, ворона, водичка, солома, полоністика, соловейко, король, морока, холодок; караван, сарафан, трава, таракан, тарань.

! Вимовляємо ненаголошену **е** з призвуком **и**, а ненаголошену **и** з призвуком **е**: *весна, весло, село, семеро, серенада, берег, дерево, лелека; зима, дитина, директор.*

Вправа 8. Прочитаємо слова російською.

! Вимовляємо чітко наголошені голосні: *сом, сам, сок, сук, сон, сан, сын, семь, там, лось, лом, лак, люк, лук, лик, дом, хор, ком, кот, кит, соль, моль, мель, мина, воля, осень, остров, озеро, опера, атом, утро, яма.*

! Вимовляємо ненаголошені голосні редуковано:

• *горох, горшок, хорошо, болото, голова, корова, молоко, молодец, молоток, мозоль, водовоз, коробка, ножовка, сторона, сорока, ворона, водичка, солома, полотенце, полонистика, соловей, король, топот, топор, вопрос, потоп, толстячок; караван, сарафан, трава, таракан, тарань, сарай.*

- *Олень, окно, опята, опенок, отдать, откос, отказ, отказать, оброк, опять, орда.*
- *Весна, весенний, печальный, печать, серебро, семеро, седой, серена, седло, дерево, деревня, метла, метель, лететь, пчела, стрела.*
- *Святая, пятно, пятнадцать, запятая, пятак, пятачок, пятеро, пята, пятка.*

Вправа 9. ! Вимовляємо польські голосні без редукції: *nos, honor, plat, bajka, frajer, wspaniały, nerka, kreska, rysunek, groch, wróbel, bagno, głowa, krowa, kora, mleko, człowiek, młot, kukurydza, pudelko, nóż, strona, czterdzieści, wrona, słoma, polonistyczny, słowik, król, marchewka, chłód, karawana, sundress, trawa, karaluch, smutek, foka, srebro, serena, jeleń, okno, odmowa, obrok, fryzura, żyto, rama.*

Вправа 10. Прочитаємо українські, російські та польські слова.

! Слідкуємо за твердою вимовою українського [ч]: *ніч, ніч, меч, м'яч, плач, час, часто, чарка, чай, чайник, чайка, часник, черешня, чотири, чуб, чудний, чесний, честь, чемний, череда, дочка, качка, початок, кочерга.*

! В українській мові зм'якшуємо шиплячі перед **і** та подвоєні: *жінка, течія, печінка, обличчя, узбіччя, збіжжя, побережжя.*

! Слідкуємо за м'якою вимовою [ч] в російській мові: *дочь, печь, ночь, меч, мяч, плачь, час, чай, чайник, чайка, черный, черешня, четыре, чудный, честный, честь, четверг, черта, чертеж; почка, бочка, мочка, комочек, глоточек, ключик, девчонка, собачонка.*

! Слідкуємо за твердою вимовою [ч], що позначається двознаком **cz** в польській мові: *często, czas, czajnik, miecz, czosnek, szczery, czajniczek, kaczką, czarny, płacz, czereśnia, cztery, uczciwy, czwartek, beczka, klucz, deszcz, dziewczyna.*

!!! Слідкуємо за м'якою вимовою [ч], що позначається літерою *ć*: *plakać, uprzejmość, zaczynać, miłość, pięć*.

Вправа 11. Прочитаємо польські слова, звертаючи увагу на вимову приголосних: *grosz, grzyb, godzina, drzewo, pszczoła, strzałka, rodzaj, brzoza, herbata, gardło*.

Вправа 12. Прочитаємо польські слова, звертаючи увагу на вимову голосних:

- *mitenka, nic, krwi, wytnij, piłka, przecinek;*
- *wiosna, pies, piekarnik, siedem, liniowej, wiśnia, zmiążdżyć, siodło, wieś, miotła, zamieć, nachylenie, dziewczyna;*
- *święty, wątek, piętnaście, pięć, pięta;*
- *wózek, chór, czwórka, córka, grudka, mucha.*

Розвитку техніки мовлення допомагають скоромовки. К. Станіславський казав, звертаючись до молодих артистів: «Скоромовку треба виробляти через дуже повільну, перебільшено чітку вимову. Після довгого і багаторазового повторення одних і тих же слів скоромовки мовний апарат стає настільки вправним, що привчається виконувати ту ж роботу в дуже швидкому темпі...».

Важливо навчитися вимовляти скоромовку чітко, швидко, з різною інтонацією вимовляти пошепки, але з чіткою артикуляцією приголосних, на сильному видиху на голосних і при розімкнутих зв'язках. Важливо вимовляти складне слово складами, нехай і в повільному темпі, але вимовляти чітко. Промовляти кожен скоромовку треба спочатку беззвучно, але артикулюючи, потім переходити на шепіт і лише потім – вголос, спочатку в повільному темпі, а далі в швидкому, але пам'ятати про чіткість вимови.

Вправа 13. Читаючи українські скоромовки, звертайте увагу на правильну чітку вимову звуків.

- *Росте липа біля Пилипа.*
- *Кит kota по хвилях катав. Кит у воді, кіт на киті.*
- *Обережний хитрий лис до нори вечерю ніс.*
- *Заболіло горло в горили, бо горила багато говорила.*
- *Бурі бобри брід перебрели, забули бобри забрати торби.*
 - *У зливу жахливу під кущем дуже змокли жук з джмелем.*
 - *Черепаша чаплю ввечері пригощала часм з печивом.*
 - *Чорно-білий чорногуз у болото чорне вгруз.*
 - *Миші в шафі шаруділи. Шість шарфів шерстяних з`їли.*
 - *Пирого перепечені перцем переперчені.*
 - *Бабин біб розцвів у дощ. Буде бабі біб у борщ.*
 - *Семен сіно віз – не довіз. Лишив сани, узяв віз.*
 - *Зупинився на зрубі зубр. Задивився зубр на зруб.*
 - *Мишка раз прийшла до кішки. Уклонила кішці в ніжки. Кішці – смішки, Мишці – нітрішки.*
 - *Гава гаву запитала: – Ти на танок не літала? – Не літала я на танок, То й прогавила сніданок.*
 - *Вашому Паламареві нашого Паламаря не перепаламарювати. Наш Паламар вашого Паламаря перепаламарить, перевипаламарить.*
 - *Фірма ферму будувала. Фірмі фарби було мало.*
 - *Летів горобець через верхній хлівець, ніс пуд гороху і нам дав потроху.*
 - *Хтось хитренький хитрував – нашу хвіртку поламав.*

- *Напекли млинців, назвали кравців. А кравець за млинці та й побіг у танець!*

Вправа 14. Читаючи російські скоромовки, звертайте увагу на правильну чітку вимову звуків.

- *Белый снег, белый мел, белый заяц – тоже бел, а вот белка не бела, белой даже не была.*
- *Берестовое лукошко полно морошки.*
- *Боронила борона по боронованному полю.*
- *Бредут бобры в сыры боры. Бобры храбры, а для бобрят добры.*
- *Брит Клим брат, брит Игнат брат, брат Игнат бородач.*
- *Была у Фрола, Фролу на Лавра наврала, пойду к Лавру, Лавру на Фрола навру.*
- *В огороде рос горох,
А за речкой – гречка.
Старый наш козёл Енох
В огороде рвал горох,
Гречку рвал за речкой.*
- *В семеро саней семеро Семёнов с усами уселись в сани сами.*
- *Евсей, Евсей, муку просей, а просеешь муку – испеки в печи калачи да мечи на стол горячи.*
- *В поле Фрося полет просо, сорняки выносит Фрося.*
- *В пруду у Поликарпа – три карася, три карпа.*
- *Ехал Грека через реку, видит Грека в реке – рак. Сунул Грека руку в реку, рак за руку Греку – цап!*
- *Жужжит жужелица, жужжит, да не кружится.*
- *Жужжит над жимолостью жук. Тяжелый на жуке кожух.*

- *На дворе дрова, за двором дрова, под двором дрова, над двором дрова, дрова вдоль двора, дрова вширь двора, не вмещает двор дров! Наверно, выдворим дрова с вашего двора обратно на дровяной двор.*

- *На мели мы налима лениво ловили, Меняли налима вы мне на линя. О любви не меня ли вы мило молили, И в туманы лимана манили меня?*

Вправа 15. Прочитайте польські скоромовки (Łamacz językowy), звертайте увагу на правильну й чітку вимову звуків.

- *Cesarz czesał cesarzową.*
- *Rozrewolwerowany rewolwerowiec z rozrewolwerowanym rewolwerem.*

- *I cóż, że cesarz ze Szwecji?*
- *W Pszczynie na szynie maszyna przejechała mysz.*
- *Czarny dzięcioł z chęcią pień ciął.*
- *Nie uwierzy, że na wieży leży Jerzy.*
- *Czego trzeba strzelcowi do zestrzelenia cietrzewia drzemiącego w dżdżysty dzień na drzewie.*

- *Nie peprz, Pietrze, pieprzem wieprza, wtędy szynka będzie lepsza.*

- *Drabina z powyłamywanymi szczeblami grzesznikom.*
- *W czasie suszy szosa sucha.*
- *Czy tata czyta cytaty Tacyta.*
- *Gdy jest susza, szosa sucha.*
- *Czarna krowa w kropki bordo gryzła trawę kręcąc mordą.*

- *Gdy Pomorze nie pomoże, to pomoże może morze, a gdy morze nie pomoże, to pomoże może Bóg.*

- *Czy trzy cytrzystki grają na cytrze? Czy druga chrzan trze, a trzecia lży trze?*

- *Leży Jerzy koło wieży i nie wierzy, że na wieży leży jeszcze jeden Jerzy.*

- *Król Karol kupił królowej Karolinie korale koloru koralowego.*
- *Szedł Sasza suchą szosą.*
- *Przygwoźdź, Bździągwa, gwoździem źdźbło, to pobździ źdźbłko.*
- *Z czeskich strzech szło Czechów trzech. Gdy nadszedł zmierzch, pierwszego w lesie zagryzł zwierz, bez śladu drugi w gąszczach szczeł, a tylko trzeci z Czechów trzech osiągnął marzeń kres.*
- *Z rozentuzjasmowanego tłumu wyindywidualizował się niezidentyfikowany prestidigitator, który wyimaginował sobie samounicestwienie.*
- *Płynął buk przez Bug, dalby Bóg, by przepłynął buk.*
- *Szedł Polak po lak i wrzucił dowody do wody.*

Вправа 16. Послухайте вірші відомих українських поетів у виконанні акторів (диск), зверніть увагу на вимову звуків. Прочитайте вірші, акцентуючи на правильній і чіткій українській вимові.

Тарас ШЕВЧЕНКО. Чи то недоля та неволя

*Чи то недоля та неволя,
 Чи то літа ті, летячи,
 Розбили душу? Чи ніколи
 Її не жив я з нею, живучи
 З людьми в паскуді, опаскудив
 І душу чистую?.. А люде!
 (Звичайне, люде, сміючись)
 Зовуть її і молодого,
 І непорочною, святою,
 І ще якоюсь... Вороги!!
 І люті! люті! ви ж украли,
 В багно погане заховали*

Алмаз мій чистий, дорогий,
Мою колись святую душу!
Та й смієтесь. Нехристияне!
Чи не меж вами ж я, погані,
Так опоганивсь, що й не знать,
Чи й був я чистим коли-небудь,
Бо ви мене з святого неба
Взяли меж себе – і пишуть
Погані вірші научили.
Ви тяжкий камінь положили
Посеред шляху... і розбили
О його... Бога боячись!
Моє малеє, та убоге,
Та серце праведне колись!
Тепер іду я без дороги,
Без шляху битого... а ви!
Дивуєтесь, що спотикаюсь,
Що вас і долю проклинаю,
І плачу тяжко, і, як ви...
Душі убогої цураюсь,
Своєї грішної душі!

Іван ФРАНКО. Чого являєшся мені...

Чого являєшся мені
У сні?
Чого звертаєш ти до мене
Чудові очі ті ясні,
Сумні,
Немов криниці дно студене?
Чому уста твої німі?
Який докір, яке страждання,
Яке несповнене бажання
На них, мов зарево червоне,

*Займається і знову тоне
У тьмі?
Чого являєшся мені
У сні?
В житті ти мною згордувала,
Моє ти серце надірвала,
Із нього визвала одні
Оті ридання голосні –
Пісні.
В житті мене ти й знать не знаєш,
Ідеш по вулиці – минаєш,
Вклонюся – навіть не зирнеш
І головою не кивнеш,
Хоч знаєш, знаєш, добре знаєш,
Як я люблю тебе без тями,
Як мучусь довгими ночами
І як літа вже за літами
Свій біль, свій жаль, свої пісні
У серці здавлюю на дні.
О ні!
Являйся, зіронько, мені!
Хоч в сні!
В житті мені весь вік тужити –
Не жити.
Так най те серце, що в турботі,
Неначе перла у болоті,
Марніє, в'яне, засиха, –
Хоч в сні на вид твій оживає,
Хоч в жалоощах живіше грає,
По-людськи вільно віддиха,
І того дива золотого
Зазнає, щастя молодого,
Бажаного, страшного того
Гріха!*

Василь СИМОНЕНКО

*Ти знаєш, що ти – людина?
Ти знаєш про це чи ні?
Усмішка твоя – єдина,
Мука твоя – єдина,
Очі твої – одні.*

*Більше тебе не буде.
Завтра на цій землі
Інші ходитимуть люди,
Інші кохатимуть люди –
Добрі, ласкаві й злі.*

*Сьогодні усе для тебе –
Озера, гаї, степи.
І жити спішити треба,
Кохати спішити треба –
Гляди ж не прости!*

*Бо ти на землі – людина,
І хочеш того чи ні –
Усмішка твоя – єдина,
Мука твоя – єдина,
Очі твої – одні.*

Ліна КОСТЕНКО. Крила

*А й правда, крилатим ґрунту не треба.
Землі немає, то буде небо.
Немає поля, то буде воля.
Немає пари, то будуть хмари.
В цьому, напевно, правда пташина...*

*А як же людина? А що ж людина?
Живе на землі. Сама не літає.
А крила має. А крила має!
Вони, ті крила, не з пуху-пір'я,
А з правди, чесноти і довір'я.
У кого з вірності у коханні.
У кого з вічного поривання.
У кого з щирості до роботи.
У кого з щедрості на турботи.
У кого з пісні, або з надії,
Або з поезії, або з мрії.
Людина нібито не літає...
А крила має. А крила має!*

Вправа 17. Послухайте вірші відомих російських поетів у виконанні акторів (диск), зверніть увагу на вимову звуків. Прочитайте вірші, акцентуючи на правильній російській вимові.

Сергей ЕСЕНИН. Ты меня не любишь, не жалеешь...

*Ты меня не любишь, не жалеешь,
Разве я немного не красив?
Не смотря в лицо, от страсти млеешь,
Мне на плечи руки опустив.*

*Молодая, с чувственным оscalом,
Я с тобой не нежен и не груб.
Расскажи мне, скольких ты ласкала?
Сколько рук ты помнишь? Сколько губ?*

*Знаю я – они прошли, как тени,
Не коснувшись твоего огня,*

*Многим ты садилась на колени,
А теперь сидишь вот у меня.*

*Пусть твои полузакрыты очи
И ты думаешь о ком-нибудь другом,
Я ведь сам люблю тебя не очень,
Утопая в дальнем дорогом.*

*Этот пыл не называй судьбою,
Легкодумна вспльчивая связь, –
Как случайно встретился с тобою,
Улыбнись, спокойно разойдись.*

*Да и ты пойдешь своей дорогой
Распылять безрадостные дни,
Только нецелованных не трогай,
Только негоревших не мани.*

*И когда с другим по переулку
Ты пойдешь, болтая про любовь,
Может быть, я выйду на прогулку,
И с тобою встретимся мы вновь.*

*Отвернув к другому ближе плечи
И немного наклонившись вниз,
Ты мне скажешь тихо: «Добрый вечер...»
Я отвечу: «Добрый вечер, miss».*

*И ничто души не потревожит,
И ничто ее не бросит в дрожь, –
Кто любил, уж тот любить не может,
Кто сгорел, того не подожжешь.*

Анна АХМАТОВА. Я не любви твой прошу...

*Я не любви твоей прошу.
Она теперь в надежном месте.
Поверь, что я твоей невесте
Ревнивых писем не пишу.
Но мудрые прими советы:
Дай ей читать мои стихи,
Дай ей хранить мои портреты, –
Ведь так любезны женихи!
А этим дурочкам нужней
Сознание полное победы,
Чем дружбы светлые беседы
И память первых нежных дней...
Когда же счастья гроши
Ты проживешь с подругой милой
И для пресыщенной души
Все станет сразу так постыло –
В мою торжественную ночь
Не приходи. Тебя не знаю.
И чем могла б тебе помочь?
От счастья я не исцеляю.*

Роберт РОЖДЕСТВЕНСКИЙ. Человеку надо мало...

*Человеку надо мало:
чтоб искал
и находил.
Чтоб имелись для начала
Друг – один
и враг – один...
Человеку надо мало:
чтоб тропинка вдаль вела.*

*Чтоб жила на свете
мама.
Сколько нужно ей – жила..
Человеку надо мало:
после грома – тишину.
Голубой клочок тумана.
Жизнь – одну.
И смерть – одну.
Утром свежую газету –
с Человечеством родство.
И всего одну планету:
Землю!
Только и всего.
И – межзвездную дорогу
да мечту о скоростях.
Это, в сущности, – немного.
Это, в общем-то, – пустяк.
Невеликая награда.
Невысокий пьедестал.
Человеку мало надо.
Лишь бы дома кто-то ждал.*

Вправа 18. Послухайте вірші відомих польських поетів в авторському виконанні чи у виконанні акторів (диск), зверніть увагу на вимову голосних і приголосних звуків. Прочитайте вірші, акцентуючи на правильній і чіткій польській вимові.

WISŁAWA SZYMBORSKA. “NEGATYW”

*Na niebie burym
chmurka jeszcze bardziej bura
z czarną obwódką słońca.
Na lewo, czyli na prawo,*

*biała gałąź czereśni z czarnymi kwiatami.
Na twojej ciemnej twarzy jasne cienie.
Zasiadłeś przy stoliku
i położyłeś na nim poszarzałe ręce.
Sprawiasz wrażenie ducha,
który próbuje wywołać żywych.
(Ponieważ jeszcze zaliczam się do nich,
powinnam mu się zjawić i wystukać:
dobranoc, czyli dzień dobry,
żegnaj, czyli witaj.
I nie skąpić mu pytań na żadną odpowiedź,
jeśli dotyczą życia,
czyli burzy przed ciszą).*

JULIUSZ SŁOWACKI. CHMURY

*Do was, chmury,
Wzrok ponury
Skrą i łzami!
Sam na ziemi
Pod czarnemi
Chmur wiankami.*

*Jak duch trumny,
Smutkiem dumny,
Nad szmer domów,
Trzymam skronie
Tam w koronie
Chmur i gromów.*

*Gdzie wam droga,
Chmury Boga!
Mnie weźmiecie.
Bo ja ciemny,*

*Mglą tajemny,
Sam na świecie.
Tam! za wami,
Gdzie wichrami
Burza kręci,
Łzę do łzawić,
Do błyskawic
Skrą pamięci.*

*Lecę! błyskam!
Skrami ciskam,
Jutro zmarły.
Patrzcie na mnie,
Żyjcie za mnie,
Ludzie! karły!*

*Tu wam, ludzie,
Na ziem grudzie
Mogił grzędy:
Gdzie chmur droga
Z wichrem Boga,
Mnie tamtędy!*

JAN KOCHANOWSKI. NA LIPE

*Gościu, siądź pod mym liściem, a odpoczni sobie!
Nie dójdzie cię tu słońce, przyrzekam ja tobie,
Choć się nawysszej wzbije, a proste promienie
Ściągną pod swoje drzewa rozstrzelane cienie.
Tu zawsze chłodne wiatry z pola zawiewają,
Tu słowicy, tu szpacy wdzięcznie narzekają.
Z mego wonnego kwiatu pracowite pszczoły
Biorą miód, który potym szlachci pańskie stoły.
A ja swym cichym szepciem sprawić umiem snadnie,
Ze człowiekowi łącno słodki sen przypadnie.*

*Jablek wprawdzie nie rodzę, lecz mię pan tak kładzie
Jako szcep najplodniejszy w hesperyjskim sadzie.*

MARIA KONOPNICKA. PIEŚŃ O DOMU

*Kochasz ty dom, rodzinny dom,
Co w letnią noc, skroś srebrnej mgły,
Szumem swych lip wtórzy twym snom,
A ciszą swą koi twe łzy?*

*Kochasz ty dom, ten stary dach,
Co prawi baśń o dawnych dniach,
Omszałych wrót rodzinny próg,
Co wita cię z cierniowych dróg?*

*Kochasz ty dom, rzeźwiącą woń
Skoszonych traw i pługich zbóż,
Wilgotnych olch i dzikich róż,
Co głogom kwiat wplatają w skroń?*

*Kochasz ty dom, ten ciemny bór,
Co szumów swych potężny śpiew
I duchów jęk, i wichrów chór
Przelewa w twą kipiącą krew?*

*Kochasz ty dom, rodzinny dom,
Co wpośród burz, w zwątpienia dnie,
Gdy w duszę ci uderzy grom,
Wspomnieniem swym ocala cię?*

*O, jeśli kochasz, jeśli chcesz
Żyć pod tym dachem, chleb jeść zbóż,
Sercem ojczystych progów strzeż,
Serce w ojczystych ścianach złóż!...*

BOLESŁAW LIŚMIAN. DZIEWCZYNA

*Dwunastu braci, wierząc w sny,
zbadalo mur od marzeń strony,
A poza murem plakał głos, dziewczęcy głos zaprzepaszczony.*

*I pokochali głosu dźwięk i chętny domysł o Dziewczynie,
I zgadywali kształty ust po tym, jak śpiew od żalu ginie...*

*Mówili o niej: „Łka, więc jest!” – I nic innego nie mówili,
I przeżegnali cały świat – i świat zadumał się w tej chwili...*

*Porwali młoty w twardą dłoń i jęli w mury tuc z loskotem!
I nie wiedziała ślepa noc, kto jest człowiekiem, a kto młotem?*

*„O, prędzej skruszmy zimny głaz,
nim śmierć Dziewczynę rdzą powlecze!” -
Tak, waląc w mur; dwunasty brat do jedenastu innych rzecze.*

*Ale daremny był ich trud, daremny ramion sprzęg i usił!
Oddali ciała swe na strwon owemu snowi, co ich kusił!*

*Łamią się piersi, trzeszczy kość,
próchnieją dłonie, twarze bledną...
I wszyscy w jednym zmarli dniu i noc wieczystą mieli jedną!*

*Lecz cienie zmarłych – Boże mój! –
nie wypuściły młotów z dłoni!
I tylko inny płynie czas – i tylko młot inaczej dzwoni...*

*I dzwoni w przód! I dzwoni wspanak!
I wzyź za każdym grzmi nawrotem!
I nie wiedziała ślepa noc, kto tu jest cieniem, a kto młotem?*

*“O, prędzej skruszmy zimny głaz, nim śmierć
Dziewczynę rdzą powlecze!” –
Tak, waląc w mur, dwunasty cień do jedenastu innych rzecze.*

*Lecz ceniom zbrakło nagle sił, a cień się mrokom nie opiera!
I powymarły jeszcze raz, bo nigdy dość się nie umiera...*

*I nigdy dość, i nigdy tak, jak pragnie tego ów, co kona!...
I znikła treść – i zginął ślad – i powieść o nich już skończona!*

*Lecz dzielne młoty – Boże mój –
mdlej nie poddały się żalobie!
I same przez się były w mur; huczały śpiżem same w sobie!*

*Huczały w mrok, huczały w blask i ociekały ludzkim potem!
I nie wiedziała ślepa noc, czym bywa młot,
gdy nie jest młotem?*

*“O, prędzej skruszmy zimny głaz, nim śmierć
Dziewczynę rdzą powlecze!” -
Tak, waląc w mur, dwunasty młot do jedenastu innych rzecze.*

*I runął mur, tysiącem ech wstrząsając wzgórze i doliny!
Lecz poza murem – nic i nic! Ni żywej duszy, ni Dziewczyny!*

*Niczyich oczu ani ust! I niczyjego w kwiatach losu!
Bo to był głos i tylko – głos, i nic nie było oprócz głosu!*

*Nic – tylko płacz i żal i mrok i niewiadomość i zatrata!
Takż to świat! Niedobry świat!*

*Czemż innego nie ma świata?
Wobec kłamliwych jawnie snów, wobec
zmarniałych w nicość cudów,
Potężne młoty legły w rząd, na znak
spełnionych godnie trudów.*

*I była zgroza nagłych cisz. I była próżnia w całym niebie!
A ty z tej próżni czemu drwisz,
kiedy ta próżnia nie drwi z ciebie?*

ADAM MICKIEWICZ. NAD WODĄ WIELKĄ I CZYSTĄ

*Nad wodą wielką i czystą
Stały rzędami opoki,
I woda tonią przejrzystą
Odbiła twarze ich czarne;
Nad wodą wielką i czystą
Przebiegły czarne obłoki,
I woda tonią przejrzystą
Odbiła kształty ich marme;
Nad wodą wielką i czystą
Błysnęło wzdłuż i grom ryknął,
I woda tonią przejrzystą
Odbiła światło, głos zniknął.
A woda, jak dawniej czysta,
Stoi wielka i przejrzysta.
Tę wodę widzę dokoła
I wszystko wiernie odbijam,
I dumne opoki czoła,
I błyskawice - pomijam.
Skalom trzeba stać i grozić,
Obłokom deszcze przewozić,
Błyskawicom grzmieć i ginąć,
Mnie płynąć, płynąć i płynąć.*

ADAM MICKIEWICZ. NIEPEŁNOŚĆ

*Gdy cię nie widzę, nie wzdycham, nie płaczę,
Nie tracę zmysłów, kiedy cię zobaczę;
Jednakże gdy cię długo nie oglądam,*

*Czegoś mi braknie, kogoś widzieć żądam;
I tęskniąc sobie zadaję pytanie:
Czy to jest przyjaźń? czy to jest kochanie?
Gdy z oczu znikniesz, nie mogę ni razu
W myśli twój odnowić obrazu?
Jednakże nieraz czuję mimo chęci,
Że on jest zawsze blisko mej pamięci.
I znowu sobie powtarzam pytanie:
Czy to jest przyjaźń? czy to jest kochanie?
Cierpiałem nieraz, nie myślałem wcale,
Abym przed tobą szedł wylewać żale;
Idąc bez celu, nie pilnując drogi,
Sam nie pojmuję, jak w twe zajdę progi;
I wchodząc sobie zadaję pytanie:
Co tu mię wiodło? przyjaźń czy kochanie?
Dla twego zdrowia życia bym nie skąpił,
Po twą spokojność do piekieł bym zstąpił;
Choć śmiałej żądz nie ma w sercu mojem,
Bym był dla ciebie zdrowiem i pokojem.
I znowu sobie powtarzam pytanie:
Czy to jest przyjaźń? czy to jest kochanie?
Kiedy położysz rękę na me dłonie,
Luba mię jakaś spokojność owionie,
Zda się, że lekkim snem zakończę życie;
Lecz mnie przebudza żywsze serca bicie,
Które mi głośno zadaje pytanie:
Czy to jest przyjaźń? czyli też kochanie?
Kiedym dla ciebie tę piosenkę składał,
Wieszczy duch mymi ustami nie władał;
Pelen zdziwienia, sam się nie postrzegłem,
Skąd wziąłem myśli, jak na rymy wbiegłem;
I zapisałem na końcu pytanie:
Co mię natchnęło? przyjaźń czy kochanie?*

ADAM MICKIEWICZ. BURZA

*Zdarto żagle, ster prysnął, ryk wód, szum zawiei,
Głosy trwożnej gromady, pomp złowieszcze jęki,
Ostatnie liny majtkom wyrwały się z ręki,
Słońce krwawo zachodzi, z nim reszta nadziei.
Wiher z tryumfem zawył. a na mokre góry
Wznoszące się piętrami z morskiego odmetu
Wstąpił genijusz śmierci i szedł do okrętu,
Jak żołnierz szturmujący w połamane mury.
Ci leżą na pół martwi, ów załamał dłonie,
Ten w objęcia przyjaciół żegnając się pada,
Ci modlą się przed śmiercią, aby śmierć odegnąć.
Jeden podróżny śledził w milczeniu na stronie
I pomyślał: szczęśliwy, kto siły postrada,
Albo modlić się umie, lub ma z kim się żegnać.*

ЛІТЕРАТУРА

1. Аванесов Р. И. Русское литературное произношение. Учебн. пособие / Р. И. Аванесов. – М. : Просвещение, 1984. – 384 с.

2. Аванесов Р. И. Фонетика современного русского литературного языка / Р. И. Аванесов. – М. : Изд-во Московского ун-та, 1956. – 241 с.

3. Арват Н. Н., Арват Ф. С. Сопоставительное изучение русского и украинского языков в школе / Н. Н. Арват, Ф. С. Арват. – К. : Рад. школа, 1989. – 192 с.

4. Бархударов Л. С. Язык и перевод / Л. С. Бархударов. – М. : Международные отношения, 1975. – 240 с.

5. Бодуен-де-Куртене И. А. Польский язык в сравнении с русским и древнецерковнославянским. – Санкт-Петербург, 1912. – [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://books.google.com.ua/isbn5458557>

6. Бондар О. І., Карпенко Ю. О., Микитин-Дружинець М. Л. Сучасна українська мова: Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Лексикографія / О. І. Бондар, Ю. О. Карпенко, М.Л. Микитин-Дружинець. – К. : Академія, 2006. – 368 с.

7. Бондарко Л. В. Звуковой строй современного русского языка. Учебное пособие / Л. В. Бондарко. – М. : Просвещение, 1977. – 176 с.

8. Буланин Л. Л. Фонетика современного русского языка / Л. Л. Буланин. – М. : Высшая школа, 1970. — 206 с.

9. Бурлака Т. К., Горпинич В. О., Дудик П. С. Українська мова. – Ч.1 / Т. К. Бурлака, В. О. Горпинич, П. С. Дудик – Київ : Вища школа, 1993. – 415 с.

10. Валгина Н. С. Современный русский язык: учебник / Н. С. Валгина, Д. Э. Розенталь, М. И. Фомина. – М. : Высшая школа, 1987. – 480 с.

11. Валгина Н. С., Розенталь Д. Э., Фомина М. И. Современный русский язык: учебник / Под ред. Н. С. Валгиной. – 6-е изд., перераб. и доп. – М. : Логос, 2002. – 528 с.

12. Виноградов В. С. Перевод: общие и лексические проблемы. Учебное пособие / В. С. Виноградов. – М. : КДУ, 2006. – 240 с.

13. Вінницький В. М. Наголос у сучасній українській мові / В. М. Вінницький. – Київ : Радянська школа, 1984. – 159 с.

14. Выхованец И. Р., Карпиловская Е. А., Клименко Н. Ф. Изучаем украинский язык : расширенный курс : самоучитель / Под ред. В. М. Русановского. – Київ : Либідь, 1996. – 271 с.

15. Гарбовский Н. К. Теория перевода: Учебник / Н. К. Гарбовский. – М. : Изд-во Московского университета, 2004. – 544 с.

16. Грищенко А. П., Мацько Л. І., Плющ М. Я., Тоцька Н. І. Сучасна українська літературна мова / За ред. А. П. Грищенка. – К. : Вища школа, 2002. – 439 с.

17. Гужва Ф. К. Современный русский литературный язык / Ф. К. Гужва. – К. : Вища школа, 1976. – 248 с.

18. Доленко М. Т., Дацюк І. І., Кващук А. Г. Сучасна українська мова / М. Т. Доленко, І. І. Дацюк, А. Г. Кващук. – К. : Вища школа, 1987. – 351 с.

19. Ермолович Д. И. Имена собственные: теория и практика межъязыковой передачи. – М. : Р. Валент, 2005. – 416 с.

20. Ермолович Д. И. Имена собственные на стыке языков и культур. – М. : Р. Валент, 2001. – 200 с.

21. Єрмоленко С. Я. Мова і українознавчий світогляд / С. Я. Єрмоленко – К. : НДІУ, 2007. – 444 с.

22. Жовтобрюх М. А., Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови. – Т.1. / М. А. Жовтобрюх, Б. М. Кулик. – К. : Вища школа, 1972. – 402 с.

23. Жовтобрюх М. А. Український алфавіт. Принципи орфографії / М. А. Жовтобрюх // Сучасна українська літературна мова. Фонетика / [за заг. ред. І. К. Білодіда]. – К. : Наукова думка, 1969. – С. 402–417.

24. Зеленецкий А. Л. Сравнительная типология немецкого и русского языков / А. Л. Зеленецкий. – М. : Академия, 2004. – 252 с.

25. Зубков М. Г. Сучасний український правопис: Комплексний довідник / За ред. В. С. Калашника. – Харків : Торсінг, 1999. – 159 с.

26. Караман С.О. Сучасна українська літературна мова: навчальний посібник / [С. О. Караман, О. В. Караман, М. Я. Плющ та ін.; за ред. С. О. Карамана]. – К. : Літера ЛТД, 2011. – 560 с.

27. Карпенко Ю. О. Вступ до мовознавства / Ю. О. Карпенко. – К. : Академія, 2003. – 340 с.

28. Карпенко Ю. О. Фонетика і фонологія сучасної української мови: навчальний посібник для студентів філологічних факультетів / Ю. О. Карпенко. – Одеса : Чорномор'я, 1996. – 144 с.

29. Козачук Г. О., Шкурятяна Н. Г. Практичний курс української мови: навчальний посібник / Г. О. Козачук, Н. Г. Шкурятяна. – К. : Вища школа, 1993. – 367 с.

30. Косериу Э. Контрастивная лингвистика и перевод: их соотношение / Э. Косериу // Новое в зарубежной лингвистике. – Выпуск 25. Контрастивная лингвистика <http://www.classes.ru/grammar/>

31. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства / М. П. Кочерган. – К. : Академія, 2000. – 368 с.

32. Кочерган М. П. Основи зіставного мовознавства: підручник / М. П. Кочерган. – К. : Академія, 2006. – 424 с.

33. Кравчук А. М. Польська мова. Граматика з вправами: підручник / А. М. Кравчук. – К. : ІНКОС, 2016. – 454 с.

34. Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В. Н. Ярцева. – М. : Советская энциклопедия, 1990. – 685 с.

35. Литвин І. М. Перекладознавство. Навчальний посібник / І. М. Литвин. – Вид. 4-те, допов. – Черкаси: Вид. Ю. А. Чабаненко, 2016. – 218 с.

36. Литвин І. М. Фонетичний аспект перекладу // Вісник Черкаського університету. Серія: Філологічні науки. – Вип. 7 (340). – Черкаси: Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького, 2015 – С. 71–77.

37. Мельничук А. С. О всеобщем родстве языков мира // Вопросы языкознания. – 1991. – № 2–3.

38. Могила О. А. Польська мова: підручник / О. А. Могила. – К. : Райдуга, 1994. – 272 с.

39. Нерознак В. П. О трех подходах к изучению языков в рамках синхронного сравнения / В. П. Нерознак // Сопоставительная лингвистика и обучение родному языку. – М., 1987.

40. Панов М. В. Современный русский язык. Фонетика / М. В. Панов. – М. : Высшая школа, 1979. – 256 с.

41. Пономарів О. Д. Сучасна українська мова. Підручник / В. В. Різун, Л. Ю. Шевченко та ін. / За ред. О. Д. Пономарева. – 2-ге вид., перероб. – К. : Либідь, 2001. – 400 с.

42. Розенталь Д. Э., Теленкова М. А. Современный русский язык / Д. Э. Розенталь, М. А. Теленкова. – М. : АЙРИС-пресс, 2010.

43. Сдобников В. В., Петрова О. В. Теория перевода / В. В. Сдобников, О. В. Петрова. – М. : АСТ Восток-Запад, 2006. – 448 с.

44. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2011. – 844 с.
45. Селіванова О. О. Світ свідомості в мові. Мир знання в языкe. Монографічне видання / О. О. Селіванова. – Черкаси : Ю. Чабаненко, 2012. – 488 с.
46. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2008. – 712 с.
47. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.
48. Современный русский литературный язык / Под ред. П. А. Леканта. – М. : Высшая школа, 1982. – 416 с.
49. Современный русский язык / Под ред. В. А. Белошапковой. – М., 1989.
50. Сопоставительное исследование русского и украинского языков / Под ред. Г. П. Ижакевич. – К. : Наукова думка, 1975. – 285 с.
51. Сучасна українська літературна мова / За ред. А.П. Грищенка. – 3-є вид., доп. – К. : Вища шк., 2002. – 440 с.
52. Сучасна українська літературна мова / За ред. М. Я. Плющ. – К. : Вища школа, 1994. – 414 с.
53. Сучасна українська літературна мова: Вступ. Фонетика / За заг. ред. І. К. Білодіда. – К. : Наукова думка, 1969. – 435 с.
54. Сучасна українська літературна мова: Лексикологія. Фонетика: підручник / [А.К. Мойсієнко, О.В. Бас-Кононенко, В.В. Бондаренко та ін.]. – К. : Знання, 2010. – 270 с.
55. Сучасна українська літературна мова: підручник / М. Я. Плющ, С. П. Бевзенко, Н. Я. Грипас та ін. / За ред.

М. Я. Плющ. – 2-ге вид., перероб. і допов. – К. : Вища школа, 2000. – 429 с.

56. Сучасна українська літературна мова: Підручник / М. Я. Плющ, С. П. Бевзенко, Н.Я. Грипас та ін.; за ред. М. Я. Плющ. – 7-е вид., стереотип. – 2009. – 430 с.

57. Сучасна українська мова : підручник / О. Д. Пономарів, В. В. Різун, Л. Ю. Шевченко та ін. – 2-е вид., перероб. – К. : Либідь, 2001. – 400 с.

58. Тихомирова В. С. Польський язык / В. С. Тихомирова. – М. : Высш. шк., 1988. – 280 с.

59. Тихомирова Т. С. Польский язык // Языки мира: Славянские языки. – М., 2005.

60. Тоцька Н. І. Голосні фонемі української літературної мови / Н. І. Тоцька. – К. : Видавництво Київського університету, 1973. – 193 с.

61. Тоцька Н. І. Графіка / Н. І. Тоцька // Сучасна українська літературна мова : підручн. для студ. філол. спец. / [А. П. Грищенко, Л. І. Мацько, М. Я. Плющ та ін.]; за ред. А. П. Грищенка]. – [2-ге вид., переробл. і доповн.]. – К., 1997. – С. 86–88.

62. Тоцька Н. І. Сучасна українська літературна мова. Фонетика, орфоепія, графіка, орфографія / Н. І. Тоцька. – К. : Вища школа, 1981. – 183 с.

63. Тоцька Н. І. Сучасна українська літературна мова. Фонетика. Орфоепія. Графіка. Орфографія. Збірник завдань і вправ / Н. І. Тоцька. – К. : Вища шк., 1995. – 150 с.

64. Українська мова. Енциклопедія / Ред. кол.: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко (співголови), М. П. Зяблюк та ін. – К. : Укр. енциклопедія імені М. П. Бажана, 2004. – 824 с.

65. Український правопис. – [3-тє вид.]. – К. : Наук. думка, 1990. – 239 с.

66. Шкуратяна Н. Г., Шевчук С. В. Сучасна українська літературна мова: модульний курс: навчальний посібник / Н. Г. Шкуратяна, С. В. Шевчук. – К. : Вища школа, 2007. – 823 с.
67. Ющук І.П. Вступ до мовознавства / І. П. Ющук. – К. : Вища школа, 2000. – С. 93-108.
68. Ющук І. П. Українська мова / І. П. Ющук. – К. : Либідь, 2004. – 640 с.
69. Bartosiewicz A., Kaźmierak A., Kędzierska L., Matwijczyna D., Roszczenko M. Język polski dla studentów politologii / A. Bartosiewicz, A. Kaźmierak, L. Kędzierska i inne. – Lublin : Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2003. – 324 s.
70. Fałowski A. Słownictwo rosyjskie w Waaren-Lexicon in zwölf Sprachen Ph. A. Nemnicha / A. Fałowski. – Kraków : Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2008. – 187 s.
71. Gussmann E. The Phonology of Polish. – Oxford : Oxford University Press, 2007.
72. Karczmarczyk B. Wymowa polska z ćwiczeniami // Wydanie II rozszerzone i uzupełnione / Lublin: Asocjacja LOGOPEDIK, 2012. – 240 s.
73. Kastorski R. Jak pisać? / R. Kastorski. – Bielsko-Biała : Sp. z o. o. „Park”, 2003. – 307 s.
74. Lipińska E. Nie ma róży bez kolców / E. Lipińska. – Kraków : Instytut polonii uniwersytetu Jagiellońskiego, 1999. – 116 s.
75. Mańczak W. Polska fonetyka i morfologia historyczna / W. Mańczak. – Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1983. – 170 s.
76. Miodek J. Słownik ojczyzny polszczyzny / J. Miodek. – Poznań : Wydawnictwo IBIS, 2010. – 811 s.
77. Nagórko A. Zarys gramatyki polskiej. – Warszawa : PWN, 2007. – 342 s.
78. Nauka o języku dla polonistów / pod red. S. Dubisza. – Warszawa : Książka i Wiedza, 2002. – 624 s.

79. Ostaszewska D., Tambor J. Fonetyka i fonologia współczesnego języka polskiego. – Wydanie pierwsze. – Warszawa : PWN, 2000. – 142 s.

80. Rothstein R. Polish // The Slavonic Languages / Comrie B., Corbett G. – London, New York : Routledge, 1993. – P. 688.

81. Sawicka I. Fonologia / Gramatyka współczesnego języka polskiego, t. Fonetyka i fonologia. – Kraków, 1995.

82. Sękowska E. Fonetyka z elementami fonologii / E. Sękowska // Nauka o języku dla polonistów / pod red. Stanisława Dubisza. – Warszawa : Książka i Wiedza, 2002. – S. 113- 155.

83. Szpyra-Kozłowska J. Fonologia – system dźwiękowy języka / Współczesny język polski / pod red. J. Bartmińskiego. – Lublin : Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2010. – S. 485–502.

84. Wierzbicka A. O języku dla wszystkich / A. Wierzbicka. – Warszawa, 1967.

85. Wierzchowska B. Fonetyka i fonologia języka polskiego / B. Wierzchowska. – Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk, 1980.

86. Wiśniewski M. Zarys fonetyki i fonologii współczesnego języka polskiego. – Toruń, 2000.

87. Współczesny język polski / pod red. J. Bartmińskiego. – Lublin : Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2010. – 695 s.

СЛОВНИКИ

1. Аванесов Р. И. Орфоэпический словарь русского языка. Произношение, ударение, грамматические формы / Р. И. Аванесов. – М. : Рус. яз., 1988. – 704 с.

2. Агеенко Ф. Л. Собственные имена в русском языке. Словарь ударений / Ф. Л. Агеенко. – М. : НИЦ ЭНАС, 2001. – 223 с.

3. Агеенко Ф. Л., Зарва М. В. Словарь ударений для работников радио и телевидения / Ф. Л. Агеенко, М. В. Зарва / Под ред. Д. Э. Розенталя. – 6-е изд., стер. – М. : Русский язык, 1985. – 804 с.

4. Агеенко Ф. Л., Зарва М. В. Словарь ударений русского языка / Ф. Л. Агеенко, М. В. Зарва / Под ред. М. А. Штудинера. – 8-е изд. – М. : АЙРИС ПРЕСС, 2000. – 808 с.

5. Введенская Л. А. Словарь ударений для дикторов радио и телевидения / Л. А. Введенская. – М. : МарТ, 2003. – 352 с.

6. Ганич Д. Г., Олійник І. С. Словник лінгвістичних термінів / Д. Г. Ганич, І. С. Олійник. – К., 1985. – 360 с.

7. Головащук С. І. Складні випадки наголошення: словник-довідник / С. І. Головащук. – К. : Либідь, 1995. – 192 с.

8. Горпинич В. А. Русско-украинский орфоэпический словарь / В. А. Горпинич / Под ред. В. М. Русановского. – К. : Освіта, 1992. – 259 с.

9. Калашник В. С., Савченко Л. Г. Українсько-російський словник наголосів / В. С. Калашник, Л. Г. Савченко. – Харків : Каравела, 1997. – 112 с.

10. Погрібний М. І. Орфоепічний словник / М. І. Погрібний. – К. : Радянська школа, 1986. – 118 с.

11. Свободная энциклопедия «Википедия» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ru.wikipedia.org>.

12. Словник української мови. В 11 т. – К. : Наукова думка, 1970 – 1980.

13. Глумачний словник української мови / За ред. В. С. Калашника. – Харків : Прапор, 2002. – 992 с.

14. Українська літературна вимова і наголос: словник-довідник. – К. : Наукова думка, 1973. – 724 с.

15. Український орфографічний словник / За ред. А. О. Свашенко. – Харків : Прапор, 1997. – 845 с.

16. Domagalski S. Praktyczny słownik polsko-rosyjsko-ukraiński ekonomika i handel z indeksami terminów rosyjskich i ukraińskich / S. Domagalski. – Warszawa : REA, 2000. – 1319 s.

17. Słownik frazeologiczny PWN // Opracowanie Anny Kłosińskiej. – Warszawa : Wydawnictwo naukowe PWN, 2010. – 654 s.

18. Wielki słownik polsko-rosyjski rosyjsko-polski / pod red. S. Chwatowa, M. Timoszuka. – Warszawa : REA, 2008. – 624 s.

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Акомодація – комбінаторна зміна, яка полягає в частковому пристосуванні артикуляції суміжних приголосної й голосної – поширена в слов'янських мовах, зокрема в українській і російській.

Алофон – конкретний звук, в якому реалізується фонема в мовленні; представник, маніфестант фонем.

Алфавіт (від назв двох перших букв грецького алфавіта *alpha* і *betha*) або **абетка** (від назв двох перших старослов'янських літер – *азь*, *буки*) – сукупність букв, прийнятих у певній писемності й розташованих в ustalеному порядку.

Альвеоли (лат. *alveolus* – комірка, заглиблення, кулька) – 2. Ямки в щелепах, де містяться корені зубів (СУМ, т. 1, с. 36).

Альвеолярний звук – передньоязиковий приголосний, під час вимови якого передня частина язика наближається до альвеол верхніх зубів або торкається їх.

Артикуляційна база (рос. артикуляционная база) – сукупність артикуляційних навичок, характерних для певної мови.

Артикуляційно-акустичні прийоми (рос. артикуляционно-акустические приемы) – прийоми вивчення звуків в фізіологічному та фізичному аспектах.

Артикуляція – робота органів мовлення під час вимови конкретного звука.

Архіфонема – абстрактна фонологічна одиниця, що конструюється на основі сукупності диференціальних ознак, загальних для двох фонем в позиції їх нейтралізації.

Асиміляції – процес артикуляційного уподібнення одного звуку іншому в мовленнєвому потоці в межах слова чи словосполуки.

Африката – приголосний із складною зімкнено-щілинною артикуляцією (зімкнено-щілинний звук).

Буква (літера) – це матеріально виражена одиниця, знак письма; умовний графічний знак, що служить для позначення фонетичних одиниць на письмі.

Буквено-звукове письмо – письмо, в якому за допомогою букв (літер) зображуються фонemi (звуки). Українське, польське та російське.

Веляризація – процес ствердіння приголосного звука.

Вібрант – дрижачий сонорний приголосний звук, що вимовляється напруженим і загнутим до альвеол і зубної частини твердого піднебіння кінчиком язика. Дрижачі приголосні – звуки, при вимовлянні яких змичка ритмічно розмикається і змикається, струмінь повітря змушує активний орган вібрувати (або тремтіти) (*ристь* «р»).

Вільний наголос (нефіксований, різномісний) – наголос, постійно не закріплений за певним складом: укр. *думка, кóбза, підлóга, стінá, солóдкий, соловéйко, перепливті́*; рос. *мы́слить, по́ле, вопрóс, стенá, перепéлка, покрывáло*.

Вокалізм – система голосних звуків певної мови.

Глоткова (або фарингальна) консонанта – це приголосна, вимовляючи яку задня частина язика зближується із задньою стінкою глотки (фаринкса): укр. г (*голуб*).

Глухі (рос. глухие, пол. *bezdźwięczne*) – приголосні звуки, які утворюються тільки з участю шуму.

Голосні (рос. гласные, пол. *samogłoski*) – це звуки, утворені музикальним тоном і голосом, що виникає в гортані в результаті ритмічних коливань напружених голо-

сових зв'язок. До основних тону та голосу приєднуються обертони – низка тонів, які виникають в порожнинах глотки та роту й надають кожній голосній особливого тембру.

Графема – основна одиниця графіки; понятійна, нематеріальна, що виражає співвідношення між буквою та її звуковим складом (звуком, фонемою) тощо.

Графіка (від гр. *grapho* – пишу, креслю) –

1) сукупність усіх засобів письма певної мови, а також самі написання літер;

2) співвідношення писемних знаків з фонетичною системою мови, тобто співвідношення між буквами і фонемами (звуками);

3) розділ мовознавчої науки, що вивчає сукупність усіх засобів певної писемності, систему співвідношень між буквами і фонемами (звуками) певної мови.

Дзвінки (рос. *звонкие*, пол. *dźwięczne*) – приголосні звуки, які утворюються з участю голосу та шуму.

Динамічний наголос – наголошений склад звучить сильніше від ненаголошених.

Дисиміляція – розподібнення артикуляції двох однакових чи подібних звуків у слові, втрата ними загальних фонетичних ознак.

Дифтонг – тип звука, який є сполукою двох голосних в одному складі.

Дієреза – випадіння звука чи складу в слові для зручності вимови. В українській мові: *користний* → *корисний*, *область* → *область*, *згиннути* → *згинути*, *гляднути* → *глянути*, *киднути* → *кинути*, *утопнути* → *утонути*, *солнце* → *сонце*, *сердце* → *серце*, *честний* → *чесний*. У російській мові: *обвращение* → *обращение*, *обвоз* → *обоз*, *обязать* → *обязать*, *нуждный* → *нужный*, *поздно* → [пóзнъ].

Експлозивний – проривний, вибуховий приголосний звук, під час вимови якого повітря різким поштовхом ви-

ривається назовні, створюючи враження вибуху: *б, п, д, т*.

Епентеза (від дав.-гр. ἡ ἐλέυθεσις – «вставка») – поява у словах додаткового звука; протилежне дієрези явище. В українській мові: *строк* із *срок*, *верства* із *верста*, *навук* із *наук*; у білоруській мові: *наука* із *наука*; у російській мові (в діалектах): *радиво* із *радио*, *ндрав* із *нрав*.

Задньоязикові – приголосні, в артикуляції яких задіяна задня частина язика (г, к, х).

Звук мовлення (рос. звук речи) – елемент мовлення, утворений мовленнєвими органами. **Звук мовлення** – це найкоротша, далі неділима звукова одиниця, вимовлена за одну артикуляцію. **Звуки мовлення** – це конкретні предствавники фонем у мовленнєвому потоці.

Звукосимволізм – закономірний, фонетично мотивований зв'язок між звучанням і значенням слова.

Зіставна фонетика – розділ зіставного мовознавства, що порівнює звукові будови мов. Предметом зіставлення є акустичні й артикуляційні властивості звуків мов, а також специфіка просодичних (наголосу, тону, інтонації) засобів, що відіграє важливу роль у засвоєнні норм вимови рідної мови та вивченні орфоепії іноземної мови.

Зіставна фонологія – розділ зіставного мовознавства, який вивчає особливості фонологічних систем зіставлюваних мов. Предметом її вивчення є фонемні зіставлюваних мов (їхні загальні та специфічні риси) [Кочерган 2006, с.108].

Ізофони – однакові звуки в мовах, що порівнюються.

Інтонація – ритміко-мелодійний малюнок мовлення, що служить в реченні засобом вираження синтаксичних значень і емоційно-експресивного забарвлення.

Квантитативний наголос – наголос, за якого наголошений склад звучить триваліше від ненаголошених.

Кирилиця (рос. кириллица) – слов'янська азбука, що лежить в основі українського та російського алфавітів, виникла в 9 ст. (за одними даними, її створили болгарські проповідники Кирило та Мефодій 863 р., за іншими, – учень Кирила Климент Охридський наприкінці 9 – на початку 10 ст. [див.: Ішук, с. 88]).

Консонантизм – система приголосних звуків певної мови.

Лабіаліація – огублення звуків.

Латеральний – боковий приголосний звук.

Латиниця (латинка) – абетка латинської мови, яка походить від етрусського алфавіту, що ґрунтується на одному з варіантів західного (південноіталійського) грецького алфавіту. Латинська абетка усамостійнилася приблизно в VII столітті до н. е.; є основою польського алфавіту.

Метатеза (грец. *Μετάθεσις* – «переставляння») (рос. метатеза) – перестановка звуків, рідше складів у слові, обумовлена намаганням уникнути важковимовних або не властивих певній мові звукосполучень. Один з видів комбінаторних змін, що найчастіше трапляється в запозичених словах: укр. *суворий* – із *суровий*, *намисто* – з *монисто*, *бондар* – з *боднар* («той, що робить бодні»), *ведмідь* – з *медвідь*; рос. *сыворотка* – із *сыроватка* (пор. укр. *сироватка*), *ладонь* – з *долонь* (пор. укр. *долоня*); укр. *тарілка*, рос. *тарелка* – пол. *talerz* – нім. *Teller*.

Наголос (рос. ударение, пол. акцент) – виділення у мовленні складу в слові (словесний наголос), слова в синтагмі (синтагматичний наголос) або синтагми у фразі (фразовий наголос) за допомогою фонетичних засобів.

Неалфавітні знаки представлені *рядковими*, що включають різні прийоми скорочення слів, використання проміжків (пробілів) між словами, позначення абзацних відступів, а в друкарському відтворенні тексту – шрифтові

виділення розділові знаки, цифри, математичні та хімічні формули тощо; *діакритичними* – надбуквеними й підбуквеними знаками, (пор.: и – й, і – ї), а також ' (апостроф), ' (наголос), - (дефіс), знак параграфа.

Опозиції фонем – протиставлення двох або кількох фонем для виявлення відмінностей між ними.

Орфоепія (від гр. *orthós* – правильний і *épos* – мовлення) – 1) сукупність норм вимови певної мови; 2) розділ мовознавства, що вивчає норми літературної вимови.

Палаталізація – пом'якшення приголосних у певних фонетичних позиціях внаслідок підняття середньої спинки язика до піднебіння.

Передньопіднебінні (піднебінно-зубні, або ясенні, чи альвеолярні) – приголосні, за артикуляції яких кінчик язика загнутий вгору до місця між зубами і переднім твердим піднебінням /р, р', й, дж, ж, ч, ш/ [див.: Тоцька 1997, с. 49].

Передньоязикові – приголосні, за вимови яких артикулює передня частина язика.

Приголосні звуки (рос. согласные, пол. spółgłoski) – звуки, що складаються з голосу та шуму або з одного шуму, що утворюється в ротовій порожнині, де видихуваний з легень струмінь повітря натрапляє на різноманітні перешкоди (перепони).

Просодія – надсегментні особливості мови: висота тону, довжина, сила голосу, наголос.

Протеза (дав.-гр. *próthēsis* – «ставлення попереду») – приєднання до слів переднього неетимологічного опорного або перехідного звука для зручності вимови. В українській мові спостерігається поява приголосних звуків [в] і [г] перед *а, о, у* та *і*. *вугілля, гострий, вуха, віслук*, а також голосних [і], [о]: *імла, іржа, іржати*; пор. рос. *мгла, ржавчина, ржать*.

Редукована (рос. редуцированная) голосна вимовляється коротше від наголошеної, з меншою силою, з нечіткою артикуляцією.

Редукція голосних (рос. редукция гласных) – ослаблення артикуляції ненаголошених голосних звуків і зміна їхнього звучання.

Рухомий наголос (рос. подвижное ударение): в однокорінних словах і під час словозміни наголос може переходити з одного складу на інший:

Середньоязиковий – приголосний, в артикуляції якого бере участь середня частина язика (укр. і рос. **й**).

Склад (рос. слог) – звук або комплекс звуків, які вимовляються одним поштовхом повітря, що видихається; мінімальна одиниця звукового потоку, що складається з максимально звучного звуку і прилеглих до нього менш звучних звуків: *ма-лю-нок*.

Складовий принцип (рос. слоговой) – принцип, за яким одиницею письма та читання виступає поєднання букв, що передає поєднання звуків. Наявність тієї чи іншої голосної букви після приголосної вказує на тверду або м'яку вимову цієї приголосної. Використання цього принципу пояснюється відсутністю в українському та російському алфавітах спеціальних літер для позначення м'яких приголосних (укр. *дим* і *дім*; *рис* і *рись*; рос. *рад* і *ряд*, *угол* і *уголь*). Складовий принцип є основним принципом української, польської та російської графіки.

Сонант (або **сонорний** звук) – приголосний звук, що характеризується перевагою тона над шумом. Артикуляційно він приголосний, але за акустичними характеристиками наближений до голосного звука (укр. і рос. [*й, л, м, н, р*]).

Спрощення – зменшення кількості приголосних звуків у групі приголосних внаслідок випадіння деяких з них (відбувається на письмі або лише у вимові) *тріск* – *тріснути*, *виїздити* – *виїзний*, *тиждень* – *тижня*.

Стягнення – фонетичний процес, що полягає у злитті двох звуків в один внаслідок їх повної асиміляції.

Фонема (пол. *fonem*) – найкоротша, неподільна звукова одиниця мови, що служить для розрізнення слів, словоформ і морфем (за Р. Аванесовим). У мовленні фонема реалізується у **звуках** (фонах). Одній фонемі можуть відповідати кілька реалізацій (алофонів), які не можуть вживатися в одній позиції.

Фонетика (пол. *fonetyka*) (від гр. *phōnētikós* – звуковий, голосовий) – 1) звукова будова мови;

2) розділ мовознавства, який вивчає звукову будову мови з огляду на акустичну й артикуляційну природу одиниць мовленнєвого потоку (звуків, складів, фонетичних слів, синтагм, фраз), а також інтонаційних засобів їхнього функціонування.

Фонетичні закони – закони, що керують зміною звукових одиниць, їх чергувань і сполучення.

Фонологія (від гр. *phōnē* – звук і *lógos* – слово) – розділ мовознавства, який вивчає функціонально значиму систему найменших одиниць звукового рівня мови (фонем), їхній зв'язок з іншими мовними одиницями та звуками як одиницями мовлення, установлює принципи визначення фонемного складу мови. Фонологію називають функціональною (соціальною) фонетикою.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК 1

Pisownia fonetyczna Stosowane znaki diakrytyczne:

˘ nad literą samogłoskową w celu oznaczenia podwyższenia artykulacji: *iäiko, iëi*;

˘ nad literą samogłoskową lub półsamogłoskową w celu oznaczenia nazalizacji (unosowienia lub nosowości): *põmpa, sõũ*;

˘ nad literą spółgłoskową do oznaczenia miękkości: *kiška, šãno*;

u góry, ale nie nad, lecz obok litery spółgłoskowej w celu oznaczenia zmiękczenia: np. *miasto*;

˘ nad literą spółgłoskową do oznaczenia dźwięczności, np. *čëść*;

˘ pod literą spółgłoskową do oznaczenia wtórnego udźwięcznienia spółgłoski, *tšy*;

˘ pod literą oznaczającą spółgłoskę sonorną lub półsamogłoskę w celu oznaczenia wtórnego ubezdźwięcznienia, *ũmysũ, krtãñ*;

˘ pod literą samogłoskową do oznaczenia jej niesylabiczności, np. *au̇to*;

˘ w zapisie potoku mowy na granicy dwóch leksemów do oznaczenia zjawiska upodobnienia międzywyrazowego, np. *laz, uadny*;

/, // do oznaczenia pauz – krótszej i dłuższej, np. *duugo šetũ / a potẽm ušatũ, začekaj // f požoñtku / možež iść*;

˘ przed literą spółgłoskową do oznaczenia geminaty, czyli spółgłoski podwojonej, np. *ĩna, la˘so*;

[] zapis fonetyczny.

Alfabet fonetyczny – znaki polskie

a ä a ą	ł ł,
b b'	m m' m,
c ċ ć' c' ć	n ɲ n, ń η ń
d d d'	o ô o օ
z ż ź' z' ź	p p'
e è ę ẹ օ	r r, r' r',
f f' ֆ ֆ'	s š š' s' ś
g g'	t ʈ t'
i i i	u u u, u ü
γ γ' x x'	v v'
j ĵ	y y
k k'	z ž ž' z' ź
l l'	

Oto przykładowy tekst zapisany ortograficznie i fonetycznie.

Od najmłodszej z nich odszedł mąż, by założyć nową rodzinę. Fakt ten prowokuje wszystkie trzy do rozważań nad dotychczasowym życiem. Wspólną obsesją staje się kobieca niezależność, okupiona jednak samotnością.

[od najmłodszej z nich odszedł mąż / by założyć nową rodzinę // fakt ten prowokuje wszystkie trzy do rozważań nad dotychczasowym życiem // wspólną obsesją staje się kobieca niezależność / okupiona jednak samotnością].

Література

1. Fonetyka i fonologia // Gramatyka współczesnego języka polskiego / red. H. Wróbel. – Kraków, 1995. – s. 15.
2. Słownik wymowy polskiej / red. M. Karaś. – Warszawa, 1977.

ДОДАТОК 2

System fonologiczny języka polskiego

Układ opozycji fonologicznych, ich wzajemne zhierarchizowanie, tworzy system fonologiczny. System warunkuje cechy dystynktywne, opozycje fonologiczne i fonemy danego języka. Wszystkie te cechy występują na gruncie konkretnego systemu fonologicznego.

Prezentujemy inwentarz fonemów języka polskiego obejmujący 41 pozycji (według cytowanego podręcznika B. Wierzchowskiej):

„fonem /a/ — otwarty, niski, ustny, realizowany najczęściej przez głoski: *a* (*rak, lato*), *ä* (*ćästo*), niekiedy lekko nazalizowane;

fonem /o/ — otwarty, średni, tylny, ustny, realizowany przez głoski: *o* (*kot, oko*), *ö* (*göść*), niekiedy nazalizowane;

fonem /u/ — otwarty, wysoki, tylny, ustny, realizowany przez głoski: *u* (*usta, vus, tu*), *ü* (*jüś*), czasem nazalizowane;

fonem /ɔ/ — otwarty, średni, tylny, nosowy, realizowany przez głoski: *ɔ* (*vɔś, idɔ*), *ɔ̃* (*śɔść*); niekiedy przez sekwencje głosek: *õ, õ* (np. w wymówieniach *śość, sość*);

fonem /e/ — otwarty, średni, przedni, ustny, realizowany przez głoski: *e* (*leży, era, te*), *ë* (*śëć*), czasem nazalizowane;

fonem /ɛ/ — otwarty, średni, przedni, nosowy, realizowany przez głoskę *ɛ* (*tɛ, kɛs*), *ɛ̃* (*śɛ*), niekiedy przez sekwencje: *ɛ̃, ɛ̃* (*gɛś, gɛś*);

fonem /i/ — otwarty, sylabiczny, wysoki, przedni, ustny, realizowany za pomocą głosek: *i* (*śivy, nōsi*), w nagłosie absolutnym lub po innej samogłosce poprzedzany często przez element ^ˊ lub ^ˋ (*ig^ˊua, do^ˋigrać śɛ*) oraz przez głoskę *y* (*ty, byu*), niekiedy nazalizowaną;

fonem /p/ — zwarto-wybuchowy, bezdźwięczny, twardy, ustny, wargowy, realizowany przez głoskę *p* (*puu*), czasem

wymawianą z eksplozją nosową (*kupmy*), czasem przez głoskę *p'* (*xuop' i pole*) in.;

fonem /b/ — zwarto-wybuchowy, dźwięczny, twardy, ustny, wargowy, realizowany przez głoskę *b* (*baba*), czasem wymawianą z eksplozją nosową (*obmova*);

fonem /t/ — zwarto-wybuchowy, bezdźwięczny, twardy, ustny, przedniojęzykowo-zębowy, realizowany przez głoskę *t* (*te, lot, oto*), czasem wymawianą z eksplozją nosową (*tnę*) lub boczną (*tlen*), a także przez głoskę *t̥* (*t̥šeba*) oraz *t'* (*kot' i myš*) i in.;

fonem /d/ — zwarto-wybuchowy, dźwięczny, twardy, ustny, przedniojęzykowo-zębowy, realizowany przez głoski: *d* (*dom, rada*), czasem wymawianą z eksplozją nosową (*dno*) lub boczną (*dla*), a także *d̥* (*d̥ževo*);

fonem /f/ — szczelinowy, bezdźwięczny, twardy, ustny, wargowo-zębowy, realizowany przez głoskę *f* (*šafa*) lub *f'* (*traf' i tyle*) i in.;

fonem /v/ — szczelinowy, dźwięczny, twardy, ustny, wargowo-zębowy, realizowany przez głoskę *v* (*voda, kava*);

fonem /s/ — szczelinowy, bezdźwięczny, twardy, ustny, przedniojęzykowo-zębowy, realizowany przez głoskę *s* (*sova, kosa, las*) lub *s'* (*p'és' i kot*) i in.;

fonem /z/ — szczelinowy, dźwięczny, twardy, ustny, przedniojęzykowo-zębowy, realizowany przez głoskę *z* (*zomp, koza*), niekiedy *z̥* (*z̥ iguy*);

fonem /š/ — szczelinowy, przedniojęzykowo-dziąsłowy, twardy, ustny, bezdźwięczny, realizowany przez głoskę *š* (*šal, kaša, nuš*), czasem *š'* (*juš' idę*) i in.;

fonem /ž/ — szczelinowy, twardy, ustny, dźwięczny, przedniojęzykowo-dziąsłowy, realizowany przez głoskę *ž* (*ruža*), niekiedy *ž'* (*juž' v'izę*);

fonem /c/ — zwarto-szczelinowy, przedniojęzykowo-zębowy, twardy, ustny, bezdźwięczny, realizowany przez głoskę *c* (*cauy, taca, koc*), a także *c'* (*noc' i žén*) i in.;

fonem /z/ — zwarto-szczelinowy, przedniojęzykowo-zębowy, twardy, ustny, dźwięczny, realizowany przez głoskę *z* (*zvon, razę*), wyjątkowo *z* (*noz i zén* w wymowie krakowsko-poznańskiej);

fonem /č/ — zwarto-szczelinowy, przedniojęzykowo-dziąsłowy, twardy, ustny, bezdźwięczny, realizowany przez głoskę *č* (*čas, skačę, leč*), czasem *č* (*skoč i pšyňés*) i in.;

fonem /ž/ — zwarto-szczelinowy, przedniojęzykowo-dziąsłowy, twardy, ustny, dźwięczny, realizowany przez głoskę *ž* (*žonka, raža*), niekiedy *ž* (*žibut i*);

fonem /m/ — nosowy, twardy, wargowy, realizowany przez głoski: *m* (*mama, dom*), *m*, (*spasm,*), czasem *m'* (*dom i ogrut*);

fonem /n/ — nosowy, twardy, przedniojęzykowo-zębowy, realizowany przez głoski: *n* (*nos, ona, ton*), *n* (*rončka*), *n*, (*žárn,ko*);

fonem /l/ — boczny, twardy, realizowany przez głoski: *l* (*las, pale, ul*) oraz *l'* (*l'isć, bol'i*), czasem *l*, (*myśl,*);

fonem /r/ — drżący, twardy, realizowany przez głoskę *r* (*rok, bury, vur*), czasem *r*, (*v'ätr,*) lub *r'* (*r'izoto*);

fonem /k/ — zwarto-wybuchowy, bezdźwięczny, twardy, ustny, tylnojęzykowy, realizowany przez głoskę *k* (*kok, oko*), czasem kończąca się eksplozją boczną (*klasa*), a także przez głoskę *k'* (*jak juš*) i in.;

fonem /g/ — zwarto-wybuchowy, dźwięczny, twardy, ustny, tylnojęzykowy, realizowany przez głoskę *g* (*gura, kogo*), czasem mającą eksplozję boczną (*glon*);

fonem /x/ — szczelinowy, twardy, ustny, tylnojęzykowy, realizowany przez głoski: *x* (*xlep, dax*), *γ* (*kleyda*), niekiedy *x'* (*x'istor jä*) lub *γ'* (*γ'ig'ëna, γ'igëna*);

fonem /u/ — otwarty, niesylabuczny, tylny, wysoki, ustny, realizowany przez głoski: *u* (*uapa*), *ł* (*łapa*), a także przez bezdźwięczne *-u,-* (*u,kać*), *-ł,-* (*ł,kać*);

fonem /p'/ — zwarto-wybuchowy, bezdźwięczny, miękki, ustny, wargowy, realizowany przez głoskę p' (p'ivo);
fonem /b/ — zwarto-wybuchowy, dźwięczny, miękki, ustny, wargowy, realizowany przez głoskę b' (b'ivak);
fonem /k'/ — zwarto-wybuchowy, bezdźwięczny, miękki, ustny, postpalatalny, realizowany przez głoskę k' (k'ér);
fonem /g'/ — zwarto-wybuchowy, dźwięczny, miękki, ustny, postpalatalny, realizowany przez głoskę g' (g'évont);
fonem /f'/ — szczelinowy, bezdźwięczny, miękki, ustny, wargowo-zębowy, realizowany przez głoskę f' (träf'i);
fonem /v/ — szczelinowy, dźwięczny, miękki, ustny, wargowo-zębowy, realizowany przez głoskę v' (träv'í);
fonem /s'/ — szczelinowy, miękki, ustny, bezdźwięczny, prepalatalny, realizowany przez głoskę s' (šióstra) i in.;
fonem /z'/ — szczelinowy, miękki, ustny, dźwięczny, prepalatalny, realizowany przez głoskę z' (bážè);
fonem /č'/ — zwarto-szczelinowy, miękki, ustny, bezdźwięczny, prepalatalny, realizowany przez głoskę č' (čóča, léč) i in.;
fonem /ʒ'/ — zwarto-szczelinowy, miękki, ustny, dźwięczny, prepalatalny, realizowany przez głoskę ʒ' (žéči);
fonem /n'/ — nosowy, miękki, prepalatalny, realizowany przez głoski: n' (nébo, táni, toń), n',- (pleśń,-), ĵ (kõjšk'í);
fonem /j/ — otwarty, niesylabiczny, wysoki, przedni, ustny, realizowany przez głoskę j'' [Wierzchowska, s. 156 – 158].

Література

1. Wierzchowska B. Fonetyka i fonologia języka polskiego / B. Wierzchowska. – Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk, 1980.

ДОДАТОК 3

Правопис польських слів з u/ó

У польській мові [u] реалізується одним звуком [u], проте позначається двома літерами: **u** – відкрите (пол. *u otwarty*: *kurs* – курс) та **ó** – закрите (пол. *u zamknięty*: *ogórek*).

Коли слід писати **ó**:

- на початку слів: *ósmu, ósetka, ów, ówczesny*;
- у закінченні **-ów** іменників у родовому відмінку чоловічого роду множини: *placów, sklepów, kwiatów, butów, rowerów*;
- у назвах міст із закінченням **-ów**: *Kraków, Gorzów, Belchatów, Tarnów, Rzeszów*;
- у словах, що закінчуються на **-ówka, -ówna, -ówko**: *dachówka, makówka, Nowakówna, cesarżówna, młynarżówna, słówko, pocztówka, kreskówka, złotówka* (винятки: *wsuwka, zasuwka, skuwka, przesuwna, zakuwka, okuwka, odkuwka*);
- коли в інших формах цього слова виступає **o, e** або **a**: *rów – rowy, chłód – chłody, pióro – o pierze*.

! Літера **ó** ніколи не стоїть у закінченні слова.

Коли слід писати **u**:

- майже завжди на початку слів: *upał, ubiór, ucho, ukryć, ugryźć, uderzyć, uwierzyć*;
- на кінці слів: *na dachu, na biurku, na lotnisku, bratu, wiatru, papieru*;
- у словах, що закінчуються на **-unio, -unia, -usia, -un, -unek, -unka**: *mężunio, tatunio, babunia, siostrunia, mamunia, opiekun, zwiastun, rysunek, pocatunek, meldunek, opiekunka, Rumunka*;
- у словах, що закінчуються на **-uchny, -uchna, -uch**: *bieluchny, złociuchny, córuchna, leniuch, duch*;

- у словах, що закінчуються на **-uszko, -uszka, -uszek**: *poduszka, kaczuszka, serduszko, brzuszek, maluszek, kożuszek*;

- у словах, що закінчуються на **-us, -uś, -usia, -uśki**: *kaktus, całus, Kubuś, tatuś, mamusia, kawusia, miluśki, cichuśki*;

- у словах, що закінчуються на **-ulo, -ulek, -uleńka, -ulec, -ula, -ulka**: *dziadulo, ojculek, podkoszulek, matuleńka, damuleńka, budulec, chamulec, matula, cebula, babulka, brzydulka*;

- у словах, що закінчуються на **-utki, -uga, -ur**: *grubutki, malutki, smuga, papuga, szaruga, sznur, wilczur*;

- у дієсловах: *psuć, kuć, snujesz, żujesz*;

у дієсловах, що закінчуються на: **-uję, -ujesz, -uje –ujemy -ujecie, -ują, -uj** (виняток *stój*):

Є певна закономірність, яка допомагає правильно записати польське слово: якщо у відповідному російському слові пишеться буква **о** або в українському **о/і**, то в польському треба писати **ó**: *wrózka* (ворожка), *wróży* (ворожить), *prószy* (порошить), *mróz* (мороз). Якщо в українському чи російському слові стоїть буква **у**, то пишемо в польському слові **u**: *kurs* – курс.

ДОДАТОК 4
Основні звукові паралелі польської, української
та російської мов

<i>Польські звуки і слова</i>	<i>Українські слова</i>	<i>Російські слова</i>	<i>Загальн.сл.</i>
ą maż, sąd	чоловік, суд	муж, суд	ɸ
ą piąty, związać	п'ятий, зв'язати	пятый, связать	ɸ
ę mięski, sędzia	чоловічий, суддя	мужской, судья	ɸ
ę pięć, mięso	п'ять, м'ясо	пять, мясо	ɸ
a sad, brat	сад, брат	сад, брат	a
a//e piana, las	піна, ліс	пена, лес	ɸ
a stać, dobra, czytasz	стояти, добра, читаеш	стоять, читаешь	oja, aja, aje
ar//er martwy, tarty	мертвий, третій	мертвый, третий	tr`t
ar targ, pokarm	торги, корм	торги, корм	trt
e//o żeński, ziemia	жіночий, земля	женский, земля	e
e//a leśny, pienisty	лісний, пінистий	лесной, пеннистый	ɸ
e//ø dzień, lew	день, лев	день, лев	ь
e//ø sen, domek	сон, будиночок	сон, домик	ь
er szeroki, ser	широкий, сир	широкий, сыр	ir, yr
er//ar śmierć	смерть	смерть	tr`t
o woda	вода	вода	o
o//e żona	дружина	жена	e
ó góra	гора	гора	o
i pić	пити	пить	i
il wilk, milczcieć	вовк, мовчати	волк, молчать	tl`t
u kura	курка	курица	u
rz rzeka	ріка//річка	река	r
burza	буря	буря	rj
rze brzeg, przed	берег, перед	берег, перед	tert
rzo//rze brzoza	береза	береза	tert
ro broda, droga	борода, дорога	борода, дорога	tort
le mleko, mleć	молоко, молоти	молоко, молоть	telt
ło głowa, włos	голова, волосина	голова, волосина	tolt
łu słup, długi, tłusty	стовп, довгий,	столб, долгий,	tl`t, tl`t
ś siła, siebie	сила, собі	сила, себе	s
ż zima, ziemia	зима, земля	зима, земля	z
ć cień, cichy	тінь, тихий	тень, тихий	t
dż dzień, dziesięć	день, десять	день, десять	d
c świeca, płacę	свічка, я плачу	свеча, я плачу	tj
noc, pomóc	ніч, допомогти	ночь, помочь	kt, gt
dz sadza chodzę	сажа, я ходжу	сажа, я хожу	dj
szcz piszczę	я пишу	я пишу	skj
świszczę	я свищу	я свищу	stj
żdż jeżdżę	я їджу	я ежду	zdj
cz piecze, milczę	пече, я мовчу	печет, я молчу	k, kj
ż nóżka, stróż	ніжка, сторож	ножка, сторож	g, gj
sz uszko, słyszę	вухко, я чую	ушко, я слышу	ch, chj

Література

1. Тихомирова В. С. Польський язык / В. С. Тихомирова.– М. : МГУ, 1978. – 208 с.

ДОДАТОК 5

Слова з буквою Г та їхній синонімічний ряд в українській мові за словником синонімів Караванського

ГРАНДІОЗНИЙ величезний, велетенський, колосальний; (про споруду) монументальний, величний, величавий; (вплив) могутній, потужний.

ГРАТИ (на вікні) пруть, штаби; (на водозливах) ґратівка, решітка; переносне: тюрма, неволя; ґратки.

ГРАТУЛЮВАТИ див. **ВІТАТИ**

ГРАЦІЙНИЙ, ГРАЦІОЗНИЙ (про позу) елегантний, зграбний; (стан) стрункий, гнучкий, фігуристий, струненький, образне: як струна (візерунок) витончений.

ГРАЦІЯ (в рухах) елегантність, зграбність, витонченість, вишуканість, краса; (хто) красуня.

ГРЕЧНИЙ галлянтний, чемний, ввічливий, люб'язний; (про слова) шанобливий.

ГРИМ (артистичний) фарби; (дія) гримування, маскування; У ФР. машкара, маска, личина; переносне: камуфляж, okazaмилювання.

ГРИМАСА (на виду) міна; мн. **ГРИМАСИ**, кривляння, викривляння, перекривляння.

ГРИМУВАТИ накладати грим, підмальовувати, розмальовувати; переносне: маскувати, замаскувати.

ГРИНДЖОЛІ сани; (дитячі) санки, саночки, санчата; ґринджолята.

ГРИПА катар, інфлюенца, жм. застуда, перестуда; грип; пор. **ХВОРОБА**.

ГРОНО (ягід) кетяг, китиця, кім'ях; (винограду) виногроно, жм. гронка; (кукурудзи) волоть; (народів) переносне: співдружність, сім'я.

ГРОТЕСК див. КАРИКАТУРА.

ГРУНТ (родючий) земля; (моря) дно; (господаря) наділ, ділянка, ЖМ. двір, обійстя; (для аргументів) підстава, база; (під картину) ґрунтовання; ґрунтець.

ГРУНТОВНИЙ (про знання) глибокий, вичерпний, капітальний, солідний; (про зміну) докорінний, доскональний, кардинальний; абсолютний, тотальний.

ГУДЗЬ, вузол, вузлик; (на одязі) застібка, гудзик.

ГУДЗУВАТИЙ гудзюватий, вузлуватий; (про тіло) жилавий.

ГУЛЯ гургуля, гудзь, дит. вавка; (на тілі) опуклість, наріст; гулька.

ГІД (туристів) провідник, проводир, чичероне; (книжка) путівник, довідник.

ГІЛЬДІЯ ІСТ. спілка, об'єднання, цех, корпорація; У ФР. категорія, розряд, ґатунок.

ГІЛЬЙОТИНУВАТИ страчувати, стинати голову, обезголовлювати.

ГІРЛЯНДА (квітів) плетениця, в'язанка; пор. ОЗДОБА, КИТИЦЯ, НИЗКА.

ГАВА ворона, д. гавря, гавря; (хто) РОЗЗЯВА.

ГАВИТИ випускати з уваги, не помічати, не зауважувати, проглядати, ід. гави ловити, ворон рахувати, витрішки купувати, зівка давати.

ГАВРА див. БАРЛІГ.

ГАЗДА див. ГОСПОДАР.

ГАЛІФЕ див. ШТАНИ.

ГАЛЕРІЯ галерея; (здовж будинку) довгий балькон, кружганок, (у театрі) гальорка; (картинна) виставка, мистецький музей; (типів) переносне: ряд, низка.

ГАЛЯНТЕРІЯ зб., предмети убрання; галантерея.

ГАЛЯНТНИЙ ГАЛАНТНИЙ, вишукано гречний

ГАНДЖ ВАДА, п. щербина; ганч, ганджа.

ГАНОК (з піддашшям) присінки, підсіння; (заскле-
ний) веранда, прибудівок.

ГАНГРЕНА АНТОНІВ ОГОНЬ, укр. вогнець.

ГАРАНТІЯ порука, запорука; (миру) забезпечення, за-
безпека.

ГАРАНТУВАТИ давати поруку, ручитися, ЗАПЕВНЯ-
ТИ, ідіома: ручатися головою, давати руку на відріз; (пра-
ва) забезпечувати.

ГАРДЕРОБА шафа на одяг, гардероб; (у театрі) роздя-
гальня; переносне: одяг, одіж, убрання, туалет|а|.

ГАРДИНА (на все вікно) завіса, запона, фіранка.

ГАРНІЗОН (фортеці) залага; У ФР. команда, загін .

ГАРНІР приправа.

ГАРНІТУР (меблів) набір, комплект; пор. АН-
САМБЛЬ.

ГАРСОН (у кафе) кельнер, офіціант; (у готелі) побі-
гач, як ім. посильний.

ГАСТРОЛІ (артистів з іншого міста) виступи, виста-
ви, спектаклі.

ГАСТРОЛЕР (артист на гастролях) артист-гість; пере-
носне: ЗН. літун, перекотиполе; ок. аферист.

ГАТУНОК сорт, розряд, категорія; (груш) різновид;
переносне: якість

ГВАЛТ|!| крик, ГАЛАС; тривога, сполох, алярм; (!) ря-
туйте! пробі! д. калавур!

ГВАЛТОВНИЙ (крик) тривожний, ок. полохущий;
(напад) раптовий, несподіваний, швидкий, навальний;
гвалтівний.

ГВАЛТОМ пр.н.

ГВИНТУВАТИ гвинтити, шрубувати, вкручувати,
ввірчувати, викручувати, вивірчувати.

ГЕДЗКАТИСЯ (про вжалених гедзем тварин, образно і про людей) очманіло гасати туди-сюди; переносне: вередувати, упиратися, затинатися.

ГЕДЗЬ сліпак, дзиз, дрік, розм. овід; гедзик.

ГЕЛПАТИ геgekати, гегати, герготіти, герготати; гелготіти, гелготати.

ГЕНЕРАЦІЯ покоління, ур. коліно.

ГЕРГОТАТИ див. ГЕЛПАТИ.

ГЕТТО (гебрейське) дільниця, район; переносне: ізоляція, ізолюваність, ізолюваний гурт.

ГЕШЕФТ операція; переносне: махінація, інтерес, торг, діло, дільце.

ГИГНУТИ док. вул., згинути, умерти; жм. опрягтися; ід. дати дуба, віддати кінці, одубіти, віддати Богові душу.

ГЛЬОБ див. ГЛОБУС.

ГЛЯДІЯТОР раб-боєць; переносне: сліпе знаряддя, яничар, братовбивця; розм. дикун, барбар.

ГЛЯНС ГЛЯНЕЦЬ і ГЛЯНЦ, (від тертя) блиск, поблиск; (зовнішній)

ГНОМ міф., дух, ельф; перен. карлик, ліліпут.

ГНОТТЯ дрантя, лахміття, лахи, лахмани, рам'я, обр. сама тобі дірка.

ГОЛГОТА ГОЛГОФА переносне: мука, страждання, обр. хрест.

ГОНДОЛЯ (венетійська) човен; (у дирижаблі) кабіна; (пор. гондола).

ГРАВЕР ритівник, різьбяр.

ГРАВЮРА (на дошці) дереворит, різьба, (на міді) офорт; (на папері) малюнок, образ, картина.

ГРАДУАЦІЯ у. степенування, градуювання; -УЮВАТИ, у. степенувати.

ГРАНАТА (ручна) розм. репанка, лимонка.

ДОДАТОК 6

Наголос у російських словах (складні випадки)

А агЕнт
акрОполь
алкогОль
алфавИт
Амфора
анАлог
агронОмия
анАтом
анонИм
апокАлиписис
арАхис
асимметрИя
астрОлог
астронОм
аэропОрты, им.п. мн.ч.

Б балОванный, прич. баловАть балУясь
бАнты, им.п.мн.ч
бАржА (равноправные)
блАговест
блуднИца
бралА бралАсь
бУнгало
бухгАлтеров, род.п. мн.н
бюрокрАтия

В валовОй
вандАлы
вдовствО

вЕрба
вернА
вероисповЕдание
вероисповЕдание
ветеринАрия
вЕчеря
взапертИ
взАпуски
взяЛА взяЛАСь
включЁн включЁнный включИМ включИт включИшь
влиЛАСь ворвалАСь
вОвремя
вОгнутый
воздухопровОд
восприняЛА воссоздалА
воспроизведЕние
вручИт
втрИдорога
вчистУю

Г гналА гналАСь
граждАнство
гЕнезис
гЕрбовый
газопровОд
гастронОмия
гегемОния
гипОтеза
гомеопАтия
грошОвый
Д давнИшний
диалОг
диспансЕр

добелА
добралА добралАсь
довезЁнный
дОверху дОнизу дОсуха дОсыта
дОгмат
ДоговОр договорЁнность
дождалАсь
дозвонИтся дозвонЯтся
дозИровать
докраснА
донЕльзя
досУг
дотрОнуться
дремОта
духовнИк

Е еретИк евангелие

Ж жалюзИ, ср.р.и мн.ч. ждалА

З завсегдАтай
завИдно
зАгнутый
зАгодя
задОлго
закУпорив закУпорить
зАнял заняЛА зАняло
запертА заняТА зАнятый
запломбировАть
зАсветло зАтемно
звалА
звонИм звонИт звонИшь
зимОвщик

злОба
знАмение
знАчимость знАчимый
зубчАтый

И избалОванный избаловАть
Издавна
издрЕвле
изобретЕние
изОгнутый
Иконопись
Иксы
импЕрский
инАче
инсУльт
исключИт
Искоса
искрА зажигания
Искра знания
искривИться
Истари
исчЕрпать

К каталОг
кАмбала
каучУк
кАшлянуть
квартАл
кедрОвый
киломЕтр
клАла
кокЛЮш
кОнусы, кОнусов

кормЯщий
корЬсть
крАлась
красИвее красИвейший
кремЕнь
кренИтся
кровоточАщий кровоточИть
кУхонный

Л лгала лила лилАсь
лЕкторы, лЕкторов род.п. мн.ч.
ловкА
ломОта
ломОть
лубОчный

М мЕстностей род.п. мн.ч
мАркетинг
мастерскИ
мЕльком
метонИмия
мозаИчный
молОх
молящий
мусоропровОд
мытАрство

Н наврала нарвала
наговОр
наделИт
надОлго
надорвалАсь назвалАсь
нажИвший нажитА нажИлся-

назлО
нАискось
накренИт
налилА налИвший налитА
намЕрение
нанЯвшийся
наОтмашь
нарОст
насорИт
начАть нАчал начала нАчали начАв начАвший
нАчатый начАть нАчатые
нЕдруг
недУг
некролОг
нЕнависть
ненадОлго
нЕнецкий
несказАнно
нефтепровОд
низведЁн
низИна
новорождЁнный
нОвести, новостЕй
нОгтя, род.п ед.ч.
новоприбЫвший

О обеспЕчение
обетовАнный
обзвонИт
облегчИт облегчИть
облилАсь обнялАсь
обнаружЕние
обогналаА ободралаА

ободрИть ободрЁнный ободрЁн ободрена ободрИшь-
ся

обострЁнный обострИть

объезднОй

одОбренный

одолжИт

озвУчение

озлОбить озлОбленный

ознакОмленный

оперИться

опломбировАть

опОшлят

определЁн

оптОвый

освЕдомить осведомлЁнный освЕдомиться, освЕдо-

мишься

остриЁ

осуждена

отбыла отдала отозвала отозвалась оторвала

отключЁнный

откУпорить откУпорил

Отрочество

оценЁнный

П партЕр

патриАрхия

перезвонИт позвонИт, позвонИшь

перекрОенный

перелила позвала послала

пЕтля петля

пиццерИя

плЕсневеть

плодоносИть

пломбировАть

повторЁнный повторИт
поделЁнный
подзаголОвок
поднЯв
подрОстковый
подчистУю
поискОвый
положИл положИть
полтергЕйст
понЯв понЯвший пОнял, поняЛА
пОстриг
премировАть
прибЫв приБыл прибыЛА приБыло
придАное
принУдить
прИнял прИняли прИнятый
приручЁнный
прожИвший
прозорлИва
проторЁнный
пулОвер
пУстошь
редвосхИтить

Р рАджа
развитОй
ракУшка
рвала
РевЕнь
рОвненко

С сабо
свЁкла

сорИт сверлИт сверлИшь
сЕтчатый сОгнутый
сирОты
слиВовый
снялА снятА
создАвший создАл создАлА сОздало создАлА создАнА
сосредотОчение
срЕдства,им.п.мн.ч. срЕдствами
стАтуя (пор.: укр. статУя)
столЯр (пор.: укр. стОляр)

Т тАинство
танцОвщица
твОрОг (двойное ударение)
тигрОвый
толИка
тОрты тОртов (пор.: укр. тортИ, тортІв)
тОтчас
тошнотА
трубопровОд
трУбчатый
тУфля

У убралА убыстрИть углубИть укрепИт украинский

Ф факсИмиле фетИш флюорогрАфия
фенОмен (необычное явление. *Допустимо ударение
на последний слог*),
феномЕн (выдающийся человек)

Х ходАтайство

Ц цЕнтнер цепОчка

Ч чЕрпать чИстильщик

Щ щавЕль щЁлкать щИколотка

Ш шАрфы шофЁр

Э экспЕрт Экскурс

Джерело: <http://bugaga.net.ru/ege/rus/orf.php>
<http://bugaga.net.ru/ege/rus/orf.php> © bugaga.net.ru)

ДОДАТОК 7

Наголос у російських словоформах (складні випадки)

Имена существительные с неподвижным ударением

Имена существительные 2-го склонения мужского рода с неподвижным ударением на основе: в этих словах во всех формах ударение падает на один и тот же слог.

Им. п. ед. ч.	Род. п ед. ч.	Им. п. мн. ч.	Род. п. мн. ч.
<i>торт</i>	<i>тОрта</i>	<i>тОрты</i>	<i>тОртов</i>
<i>бант</i>	<i>бАнта</i>	<i>бАнты</i>	<i>бАнтов</i>
<i>шарф</i>	<i>шАрфа</i>	<i>шАрфы</i>	<i>шАрфов</i>
<i>склад</i>	<i>склАда</i>	<i>склАды</i>	<i>склАдов</i>
(хранилище)	<i>крАна</i>	<i>крАны</i>	<i>крАнов</i>
<i>кран</i>	<i>вОзраста</i>	<i>вОзрасты</i>	<i>вОзрастов</i>
<i>вОзраст</i>	<i>кОнуса</i>	<i>кОнусы</i>	<i>кОнусов</i>
<i>кОнус</i>	<i>Икса</i>	<i>Иксы</i>	<i>Иксов</i>
<i>икс</i> (в уравнении)	<i>хлЕбца</i>	<i>хлЕбцы</i>	<i>хлЕбцев</i>
<i>хлЕбец</i>	<i>договОра</i>	<i>договОры**</i>	<i>договОров**</i>
<i>договОр</i>			

Если слово не помечено звездочкой, то существует один вариант литературной нормы. Если слово помечено одной звездочкой (*), то существуют два равноправных варианта литературной нормы. Если слово помечено двумя звездочками (**), то существуют два варианта нормы, причем один из них предпочтительный, а второй — допустимый в разговорной речи или устаревающий.

** Во множественном числе в разговорной речи допустим вариант *договора*, однако предпочтительным вариантом является *договоры*.

К этой же группе относятся названия профессий, которые заканчиваются на *-ор, -ёр, -ер*.

Им. п. ед. ч.	Род. п. ед. ч.	Им. п. мн. ч.	Род. п. мн. ч.
<i>лЕктор</i>	<i>лЕктора</i>	<i>лЕкторы</i>	<i>лЕкторов</i>
<i>шофЁр</i>	<i>шофЁра</i>	<i>шофЁры</i>	<i>шофЁров</i>
<i>инженЕр</i>	<i>инженЕра</i>	<i>инженЕры</i>	<i>инженЕров</i>
<i>бухгалтер</i>	<i>бухгалтера</i>	<i>бухгалтеры</i>	<i>бухгалтеров</i>
<i>инспЕктор</i>	<i>инспЕктора</i>	<i>инспЕкторы*</i>	<i>инспЕкторов*</i>
<i>инстрУктор</i>	<i>инстрУктора</i>	<i>инстрУкторы*</i>	<i>инстрУкторов*</i>

Существует три исключения: *профессор, директор, доктор*. Они образуют множественное число с окончанием *-а* и ударением на последнем слоге: *профессорА, директорА, докторА*.

* У слов *инспЕктор* и *инстрУктор* есть два варианта формы множественного числа: *инспЕкторы* и *инспекторА, инстрУкторы* и *инструкторА*. В целом, существует тенденция к тому, что окончание в форме именительного падежа множественного числа у подобных слов меняется с *-ы* на *-а*, поэтому второй вариант литературной нормы может появиться и у других слов.

Особым образом ставится ударение в словах *аэропорт* и *порт*.

Им. п. ед. ч.	Род. п. ед. ч.	Пр. п. ед. ч.	Им. п. мн. ч.	Род. п. мн. ч.
<i>порт</i>	<i>пОрта</i>	<i>о пОрте, в портУ</i>	<i>пОрты</i>	<i>портОв</i> или <i>пОртов</i>
<i>аэропОрт</i>	<i>аэропОрта</i>	<i>об аэропОрте в аэропортУ</i>	<i>аэропОрты</i>	<i>аэропОртов</i>

Имена существительные (кроме существительных мужского рода) с неподвижным ударением на основе

Им. п. ед. ч.	Род. п ед. ч.	Им. п. мн. ч.	Род. п. мн. ч.	Дат. п. мн. ч.
<i>рЕдство</i>	<i>срЕдства</i>	<i>срЕдства</i>	<i>средств</i>	<i>срЕдствам</i>
<i>блЮдо</i>	<i>блЮда</i>	<i>блЮда</i>	<i>блюд</i>	<i>блЮдам</i>
<i>мЕстность</i>	<i>мЕстности</i>	<i>мЕстности</i>	<i>мЕстностей</i>	<i>Естностям</i>
<i>тУфля</i>	<i>тУфли</i>	<i>тУфли</i>	<i>тУфель</i> (а не <i>туфлЕй</i>) <i>Ясли</i> <i>Яслей**</i>	<i>тУфлям</i> <i>Яслям</i>

** В разговорной речи допустимы варианты *Ясель* и *яслЕй*.

Имена существительные с неподвижным ударением на окончании

Им. п. ед. ч.	Род. п ед. ч.	Им. п. мн. ч.	Род. п. мн. ч.	Дат. п. мн. ч.
<i>стопА</i>	<i>стопЫ</i>	<i>стопЫ</i>	<i>стоп</i>	<i>стопАм</i>
«часть ноги»	<i>ступнИ</i>	<i>ступнИ</i>	<i>ступнЕй</i>	<i>ступнЯм</i>
<i>ступнЯ</i>	<i>кишкИ</i>	<i>кишкИ</i>	<i>кишОК</i>	<i>кишкАм</i>
<i>кишкА</i>	<i>клешнИ</i>	<i>клешнИ</i>	<i>клешнЕй</i>	<i>клешнЯм</i>
<i>клешнЯ</i>				

Имена существительные с **подвижным ударением**, в которых ударение при склонении во всех формах переходит с основы на окончание.

Им. п. ед. ч.	Род. п ед. ч.	Им. п. мн. ч.	Род. п. мн. ч.
<i>мост</i>	<i>мостА</i>	<i>мостЫ</i>	<i>мостОв</i>
<i>зонт</i>	<i>зонтА</i>	<i>зонтЫ</i>	<i>зонтОв</i>
<i>герб</i>	<i>гербА</i>	<i>гербЫ</i>	<i>гербОв</i>
<i>ремЕнь</i>	<i>ремнЯ</i>	<i>ремнИ</i>	<i>ремнЕй</i>
<i>кремЕнь</i>	<i>кремнЯ</i>	<i>кремнИ</i>	<i>кремнЕй</i>

Особую сложность представляют имена существительные, в которых ударение в одних формах падает на основу, а в других – на окончание.

- *дЕньги, дЕнег, деньгАм**; деньгАми**, о деньгАх***

** В разговорной речи допустим вариант *дЕньгам, дЕньгами, о дЕньгах*.

- *средА (день недели), по средАм**

* Существует равноправный вариант нормы *по срЕдам*

• *нОготь, (нет) нОгтя* (ударение на первый слог во всех формах ед. числа)

- *нОвость, (нет) новостЕй*

• *сиротА, множ. ч. сирОты, сирОт, сирОтам, сирОтами, о сирОтах*

• *бородА, (нет) бородЫ, бОроду, множ. ч. бОроды, борОд, бородАм*

• аналогичным образом ставится ударение при склонении слов *голова, щека*

- *жерлО (например, вулкана), (нет) жерлА, мн. ч. жЕрла*

жЕрла

- *жЕрнов, (нет) жЕрнова, мн. ч. жерновА*

ДОДАТОК 8

Переклад польських імен українською та російською мовами

Польські імена	Транскрипція / транслітерація польських імен українською мовою	Переклад польського імені за етимологічним принципом українською та російською мовами
Чоловічі імена		
Ambroży	Амброжи	Амброзій, Амброзий
Andrzej, Jędrzej	Анджей, Енджей	Андрій, Андрей
Atanazy	Атанази	Опанас, Афанасий
Bazyli	Базилі	Василь, Василий
Benedykt	Бенедикт	Бенедикт, Венедикт
Włazej	Блажей	Влас
Syrył	Цирил	Кирило, Кирилл
Daniel	Данєль	Данило, Даниил
Eliasz	Еляш	Ілля, Илья
Feliks, Szczęsny	Фелікс, Щєснї	Фелікс, Феликс
Gabriel	Ґабрієль	Гаврило, Гавриил
Grzegorz	Ґжегож	Григорій, Григорий
Hieronim	Геронім	Ієронім, Иероним
Hilary	Ґіляри	Іларион, Иларион
Hipolit	Ґіполіт	Іполит, Ипполит
Ignaci	Ігначі	Гнат, Игнатий
Izydor	Ізидор	Сидір, Исидор, Сидор
Jakub, Jakób	Якуб	Яків, Яков
Jan	Ян	Іван, Иван, Иоанн

Jerzy	Єжи	Юрій, Юрий, Георгий
Joachim	Йоахім	Йоахим, Яким, Аким
Józef	Юзеф	Йосип, Иосиф, Осип
Karol	Кароль	Карл
Kazimierz	Казімєж	Казимир, Казимир
Krzysztof	Кшиштоф	Христофор, Кристофор
Leon	Леон	Леонтій, Леонтий, Лев
Lucjan	Луц'ян	Лук'ян, Лукьян
Ludwik	Людвік	Людовик, Людовик
Łukasz	Лукаш	Лука, Лукьян
Maciej, Mateusz	Мачей, Матеуш	Матвій, Матвей
Marcin	Марчін	Мартин, Мартин
Marek	Марек	Марко, Марк
Michał	Міхал	Михайло, Михаил
Mikołaj	Міколай	Микола, Николай
Pantaleon	Панталеон	Пантелеймон
Rafał, Rafael	Рафал, Рафаель	Рафаїл, Рафаил
Stefan, Szczepan	Стефан, Щепан	Степан, Степан
Szymon	Шимон	Семен, Семен
Tadeusz	Тадеуш	Фадей, Фадей
Teodor	Теодор	Федір, Федор
Teodozy	Теодози	Феодосій, Феодосий
Teofil	Теофіл	Феофіл, Феофил
Tomasz	Томаш	Хома, Фома
Tymoteusz	Тимотеуш	Тимофій, Тимофей
Wawrzyniec	Вавжинєц	Лаврентій, Лаврентий
Włodzimierz	Влодзімєж	Володимир, Владимир
Zygmunt	Зигмунт	Сигізмунд, Сигизмунд

Жіночі імена		
Agata	Агата	Агата, Агафія
Alicja	Аліція	Аліса, Алиса
Anastazja, Nastazja	Анастаз'я, Настаз'я	Анастасія, Анастасия, Настасья
Aniela	Анеля	Анеля, Анжела
Barbara	Барбара	Варвара
Domicella	Доміцеля	Домнікія, Домнікия
Efrozyna, Fruzina	Ефрозина, Фрузіна	Євфросинія, Евфросиния
Elżbieta	Ельжбета	Єлизавета, Елизавета
Helena	Хелена, Гелена	Олена, Елена
Irena	Ірена	Ірина, Ирина
Joanna	Йоанна	Анна, Иоанна, іноді Жанна, Янина
Julianna, Julia	Юліанна, Юлія	Юлія, Юлия, Ульяна
Justyna	Юстина	Устина, Иустиния
Karolina	Кароліна	Кароліна, Шарлотта
Katarzyna	Катажина	Екатерина, Катерина
Krystyna	Кристина	Христина, Кристина,
Ludwika	Людвіка	Людмила
Małgorzata	Малгожата	Маргарита
Marianna	Маріанна	Маріанна
Maryna	Марина	Марина
Nadzieja	Наджся	Надія, Надежда
Róża, Rozalia	Ружа, Розалія	Роза, Розалія
Tekla	Текля	Текля, Фекла
Teofila	Теофіля	Феофіла, Феофила

Urszula	Уршуля	Урсула
Zofia	Зоф'я	Софія, Софія
Zuzanna	Зузанна	Сусанна, Сузанна

Література

1. Мельничук Т. Особові імена в українсько-польській міжмовній комунікації: українсько-польський словник особових імен. – Ужгород : Гражда, 2013. – 132 с.

Ірина Литвин

**ЗІСТАВНА ФОНЕТИКА
УКРАЇНСЬКОЇ, РОСІЙСЬКОЇ ТА ПОЛЬСЬКОЇ МОВ**

ISBN 978-617-7499-01-4

Формат 84х60 1/16 Папір офсетний.
Друк цифровий. Ум. друк арк. 12
Наклад 200 екземплярів.

Видавництво “Тясмин”

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції серія ДК №1483 від 01.09.2003 р.